ANUL XXXIV Iulie—August 1944 NR. 7—8

REVISTA TEOLOGICA

ORGAN PENTRU ȘTIINȚA ȘI VIAȚA BISERICEASCĂ

DIRECTOR: Prof. Dr. GRIGORIE T. MARCU

FIDELITATE

de

Diacon Dr. GRIGORIE T. MARCU

Profesor la Academia teologică „Andreiană"

E ceasul al unsprezecelea din noapte. Din înnoptarea istoriei „veacului luminii" mai ales. Pentru unii din noi, el poate fi — și este, realmente — soroc de priveghere activă: noaptea, luminile cari ard în adâncurile de taină ale inimilor desmărginite 'n fervorile meditațiilor, sunt vii și purificatoare. Gândul e mai docil decât sub revărsările dogoritoare ale astrului pe care mâinile sfinte ce-au durat oarecând lumea l-au rânduit luminător zilei și podoabă tăriei. El are ceva din sensibilitatea frunzelor de plop, din tremurul blând al luceafărului ce coboară la asfințit. Ţipă în el tot râsetul inocentelor bucurii cari au fost cândva poveste sfârșită prea curând.

Și dacă astăzi același gând se sbate în mine și în tine ca apele repezi ale pâraielor de munte, vina o porți tu și cu mine, și toți cei ce am fi putut fi *altfel* decât vremile aspre ce le străbatem.

E drept că Dumnezeu este îndrumător al vremilor, dar *răutatea* lor e în întregime consecința firească a comportării spiței omenești, comportare *vinovată* din orice perspectivă ai privi-o. In această chestiune, sunt sigur că acordul dintre „nebunii pentru Hristos", câți există în lume, și „nebunii" cari neagă existența lui Dumnezeu, urgisiți

precum ştiţi de cuvântul tăios al Psalmistului, e desăvârşit. Grumazul tuturor e îngreunat de poverile unui jug pe care ni l-am pregătit mai puţin „întru ştiinţă", şi mai ales „întru neştiinţă". Astăzi scoarţa pământului arde şi vâlvătăile ei prefac în scrum şi cenuşe roadele unor opintiri de veacuri ale geniului uman. Focul care mistueşte totul cade mai ales din înnalturi, dar nu din cer: îl aţâţă oamenii, şi nu Dumnezeu. Ori cine e în clar cu aşa numitele revărsări ale „mâniei lui Dumnezeu", de-atâtea ori amintite în Sfânta Scriptură — şi, mai ales, de-atâtea ori tăiate la răboj de o istorie felurită ca provenienţă şi orientare ideologică — a putut înţelege că numai *culpabilitatea dovedită* a oamenilor le-a descuiat zăgazurile: Tatăl care pedepseşte, sufere totdeauna; în ordinea naturală, mai puţin decât în cea religioasă. N'am văzut, până acum, nici o icoană în care Dumnezeu să fie reprezentat plângându-ne de milă, deşi nimeni pe lume nu l-a egalat vreo dată în iubire şi'n milostivire. Ea ar trebui zugrăvită astăzi, în acest veac de tortură sufletească, pe care destule pântece rumene persistă încă în a-l orna, impertinent, cu cele mai lustruite superlative.

Intr'adevăr, vor mai fi fost vremuri de restrişte. Orice carte de istorie nepărtinitoare — iar celor mai în vârstă, însaşi memoria — evocă fără nici un efort deosebit paralelele reale ale tragediei contimporane. Dar nu-mi pot imagina fiinţe omeneşti mai neajutorate în faţa primejdiilor cari pustiesc astăzi lumea decât cele cărora le aparţinem noi toţi. Geamătul făpturii în suferinţă şi plânsetele celor loviţi de năpăstuirile cumplitului răsboiu care macină vieţi şi avuţii nepreţuite, pot să nu-l audă unii dintre noi, mai favorizaţi de noroc. Fapt este că el există, subteran, şi tocmai de aceea proporţiile lui sunt nebănuite.

Odată cu el, creşte o certitudine masivă, care va răsturna — suntem siguri — situaţia *nefirească* ale cărei rigori nu ocolesc astăzi pe nimeni. E certitudinea *suferinţei* care coboară Cerul pe pământ şi lumea o împinge în înnalturi.

Mi-aduc adeseori aminte, apăsat de povara clipei, cu câtă îndurerată părere de rău îşi rememora Mântuitorul,

ocazional, infidelitățile Ierusalimului. L-a vrut ocrotit la sânul Său precum și-adună cloșca puii sub aripile-i protectoare, iar el a stăruit să rămână și pe mai departe omorîtor de prooroci. L-a vrut ferit de amăgirile învățătorilor mincinoși și curat ca lanurile de grâne plivite de pălămidă, iar el s'a făcut sălaș al atâtor tâlhării monstruoase îndreptate împotriva Casei Domnului.

Astăzi ca și atunci — și mai întristat ca nici odată — Hristos Domnul și Mântuitorul lumii contemplează moștenirea Sa căzută între tâlharii ce mișună pe calea dintre sângerările Golgotei și transfigurările Parusiei. Sufletele răscumpărate prin jertfa Lui mântuitoare cad ca iarba luncilor sub tăiușul coasei. Cad dela altitudinea *credinței* cu care s'au îndatorat față de El în botez și'n rugăciune, slăbesc în *nădejdea* curmării suferințelor actuale și leapădă, cu o vinovată ușurătate, cătușele de aur ale *iubirii față de deaproapele* care obligă în conștiință pe mic și mare, bogat și sărac, stăpân și serv, să-și ofere măcar în vremuri de cumpănă privilegiul fără pereche al uitării de tine însuți în râvna slujirii fratelui lovit de năpastă.

Dezertarea, infidelitatea, lipsa de credincioșie este de obârșie satanică. Dumnezeu n'a agreat-o nici chiar atunci când neamul omenesc merita — măcar temporal — pleasna ei usturătoare.

Noi? Față de Cer ne-am complăcut în răsfățul atitudinilor negative. „Semnele" lui, pentru a fi înțelese, cereau alți ochi decât cei îngreunați de somnolența cu care-i cercetam înnalturile în vremuri de pace și berechet. Scurt: i-am fost *infideli!*

*

Recunoașterea greșelii făptuite reprezintă primul pas spre îndreptare. Propoziția aceasta, ori cât de felurite ar fi formulările ei, e adevărată de când e lumea — și cât va fi lumea. In Creștinism, ca nici unde altundeva.

A rămânea numai la atât, însemnează să fii asemenea grăuntelui căzut în pământ sterp.

Ca nimeni sub soare, Hristos reclamă întreaga noastră *fidelitate* față de prescripțiile Evangheliei Sale. Lumea nu

va putea să-și redobândească echilibrul sdruncinat de evenimentele actuale atâta vreme cât întârzie să se arunce în brațele pe cari El i le deschide, cu dragoste ce nu obosește, de aproape două mii de ani. Iar pacea viitoare, ca să fie *pace netrecătoare,* pretinde acelaşi efort minimal: *fidelitate* în credință, în nădejde și'n iubire. Mai ales în iubire. Căci „iubirea este ardoare, entusiasm, generositate; nimic nu i se poate împotrivi; ea este un simțământ fără măsură și, de aceea, puterea majoră ce stăpâneşte lumea" (Mgr. Chevrot). *Iubirea* — spunea sf. Apostol Pavel, și mai spune și acum, fără contenire — *nu se trece niciodată* (I Cor. 13, 8).

Scriu pentru tine, frate preote! Adaogă și tu ceea ce mai trebuește, pentru ca toată suflarea să merite cununa vieții, pe care Cerul a gătit-o celor ce-i îmbrățișează idealurile netrecătoare cu ireproșabilă *fidelitate* (cf. Apoc. 2, 10).

FAMILIA
IN ANTICHITATEA PRECREȘTINĂ

de

MINODORA N. BELEA
Licențiată în Teologie

FAMILIA LA PĂGÂNI

La toate popoarele vechi din antichitatea păgână, familia a fost cea dintâi instituție socială și baza ordinei publice în Stat. In vechime, înainte de decadența Imperiului greco- roman, moravurile erau mai sobre. Familia era constituită pe principiul religiei casnice, căci pe lângă zeii adorați de poporul întreg, Grecii și Romanii mai aveau și zeii casei. Familia greco-romană era reglementată printr'un fel de drept religios, deosebit de legislația civilă și respectat de către aceasta.

a) La Greci, zeii casei se numeau „mani" și nu erau altceva de cât strămoșii morți ai familiei, pe cari cei în viață îi considerau sfinți, atribuindu-le puteri mari, făcându-le libațiuni și sacrificii în credința că ei devin zei protectori pentru familie și mai ales pentru cel ce aduce sacrificiile.[1]

Fiecare familie își avea focul său sacru, căruia îi atribuia puteri providențiale și care proteja numai pe membrii acelei familii. Ceremoniile religioase prescrise, din jurul focului sacru, erau săvârșite în secret și nu era permis să fie zărite de străini. Acestea se făceau cu o deosebită solemnitate. De trei ori pe zi familia era reunită în jurul altarului și al focului sacru. Limba greacă veche avea un cuvânt foarte semnificativ pentru a desemna familia: acesta era ἐπίστιον, cuvânt care tradus literal însemnează ceea ce este lângă focul sacru. O familie, așa dar, era un grup de

---

[1] *Fustel de Coulanges:* Cetatea antică, în românește de A. G. Alexianu, București 1922, p. 33.

persoane cărora religia le îngăduia să invoace acelaş foc sfânt şi să ofere prânzul funebru aceloraşi strămoşi. Că familia din antichitate este o asociaţie mai mult religioasă decât naturală, ne-o dovedeşte şi faptul că femeea n'a fost socotită ca făcând parte din familie, decât în măsura în care ceremonia sacră a căsătoriei a iniţiat-o în cult.[1]

Religia casnică se propaga într'un mod ciudat. Ea rămânea moştenire din generaţie în generaţie, însă numai în linie bărbătească, fiindcă în vremea aceea persista părerea că numai bărbaţii, sau mai bine zis numai tatăl, poartă în sine puterea de procreaţie.

Femeea la Greci, dealtfel ca şi la celelalte popoare păgâne, n'a fost niciodată de sine stătătoare. Înainte de căsătorie ea era sub tutela tatălui său, iar după căsătorie sub aceea a bărbatului. Prin căsătorie, femeea este iniţiată apoi în religia soţului, ea neavând dreptul să-şi continue religia sa părintească.[2] „Bărbatul are o autoritate atât de mare asupra femeii, încât înainte de a muri el are dreptul să-i desemneze un tutore şi chiar să-i aleagă un al doilea bărbat".[3] Cuvântul πατήρ, care era consacrat pentru capul familiei, nu exprima ideea de paternitate, ci pe aceea de putere, de autoritate. Acest „patir" ţinea concentrate în mâna sa toate puterile casei: era preot al religiei casnice, şef al proprietăţii şi judecător suprem al familiei.

Ca preot, avea dreptul să orânduiască ceremoniile cultice, consfinţind modificările cari se iveau în sânul familiei; el admitea sau rupea cu puteri discreţionare căsătoria supuşilor săi.[4] Avea dreptul de a recunoaşte sau a repudia pe copii la naştere.

Ca şef al proprietăţii sau administrator al ei, dispunea singur de toată averea familiei şi avea asupra copiilor un drept de quasi-posesiune. Putea să-i vândă, să-i dea în gaj, sau să închirieze munca lor altora.

Ca judecător, tatăl are dreptul de-a pedepsi toate actele vrednice de dojană ale membrilor familiei sale, căci el

---

[1] *Idem:* o. c. p. 41. [2] *Idem:* o. c. p. 93. [3] *Idem:* o. c. p. 94.

[4] *A. d'Alès:* Dictionnaire Apologétique de la foi catolique, tome II, Paris 1925. col. 1884.

singur era responsabil de delictele săvârşite de întreaga familie. In antichitate, nici soţia, nici copiii n'aveau dreptul să se înfăţişeze înaintea justiţiei, nici ca acuzaţi şi nici ca acuzatori sau martori, şi nici ca apărători. Femeile şi copiii nu puteau fi judecaţi de către Stat; familia singură avea dreptul să-i judece, adică şeful ei, tatăl.[1]

Pe lângă aceste drepturi, soţul putea să-şi ţină şi o concubină, ai cărei copii, dacă el îi legitima, aveau aceleaşi drepturi ca şi copiii soţiei legitime. Soţia era închisă în „ghineceu" de unde bărbatul nu o scotea decât rar de tot, la anumite ocazii. Acolo nu putea primi decât pe rudele sale cele mai apropiate. La masă, n'avea voie să stea cu soţul său.[2]

Astfel se prezenta, în linii largi, instituţia familiei la vechii Greci. Trebue să mai amintim însă că atât la Greci, cât şi la celelalte popoare antice, familia nu era redusă la proporţiile celei de astăzi. In acele timpuri, când oamenii n'au cunoscut altă formă de societate decât familia, ea se întinde, se desvoltă, se ramifică, fără a se diviza.[3]

Nevoia celui bogat de cel sărac şi viceversa, a făcut apoi să mai intre în familie şi un alt element: sclavii. Religia casnică nu admitea însă în familie străini, de aceea sclavul trebuia iniţiat în cult şi integrat astfel în familie. Acum sclavul era legat pentru toată viaţa de familie. Chiar atunci când stăpânul său îl elibera, sub numele de libert sau client, el continua să recunoască autoritatea familiei.

b) La Romani, familia veche era constituită după aceleaşi principii ca şi la Greci. Intemeiată pe religie, această religie casnică îi aduna pe toţi în jurul focului sacru.

Cetăţeanul roman putea fi *„sui juris"* sau *„alieni juris"*. Sui juris era romanul stăpân în casa lui, nesupus vreunei puteri străine. Un astfel de cetăţean se numea „pater familias". Aici termenul familie însemnează averea cetăţeanului.

---

[1] *Fustel de Coulanges:* o. c. p. 101.

[2] Pr. *Traian Costea:* Căsătoria din p. d. v. istoric, dogmatic şi canonic, Bucureşti 1935 p. 6.

[3] *Fustel de Coulanges:* o. c. p. 225.

Când se referă la oameni însă, familia constitue persoanele cari stau sub aceeaşi putere paternă, inclusiv sclavii. La Romani, legătura de sânge nu e necesară, nici suficientă, pentru a stabili rudenia juridică. Rudenia din partea bărbătească, singura recunoscută de lege, se confundă cu supunerea faţă de stăpânul casei, care compune familia cum vrea el, admiţând şi străini prin adopţiune şi excluzând câte odată pe proprii săi fii, fie la naşterea lor, prin repudiere, fie mai târziu prin emancipare.

Alieni juris era cetăţeanul supus unei puteri străine. In această situaţie erau femeile, copiii şi sclavii.

In ceea ce priveşte căsătoria, la Romani erau cunoscute două regimuri matrimoniale: căsătoria numită *„conventio in manum"* şi aceea încheiată prin simplu consimţământ, *„consensu"*.

„Căsătoria conventio in manum pune pe soţie sub puterea bărbatului cu acelaş efect juridic ca şi cum ar fi fata lui; pe când căsătoria prin „consensu" nu aduce o schimbare în status familiae al femeii măritate".[1] Ea rămâne integrată în familia ei de origine, prin urmare supusă şi pe mai departe tatălui ei, care oricând o putea cere înapoi, desfiinţând astfel căsătoria.

In familia romană, pater familias era şeful suprem al cultului, exercitându-şi şi mai mult de cât la Greci cele trei ramuri de puteri: preot, administrator şi judecător. Această putere absolută a tatălui se numea „patria potestas" şi este o instituţie specific romană (Gaius, Instit. I, 55), care imprima familiei romane un caracter deosebit şi constitue baza rudeniei civile numită „agnatio".[2] Patria potestas nu înceta asupra copiilor nici atunci când aceştia ajungeau la o vârstă când îşi puteau apăra singuri interesele.

Această putere absolută a tatălui asupra copiilor săi făcea ca copilul să nu se deosebească juridiceşte mult de sclav. Fiul putea fi înstrăinat prin aceleaşi moduri vechi de strămutare a proprietăţii, întrebuinţate şi la lucrurile

[1] *I. C. Cătuneanu:* Dreptul Roman, Cluj 1925 p. 146.
[2] *I. C. Cătuneanu:* o. c. p. 161.

neînsufleţite: prin „mancipatio" şi „in jure cessio". Copilul fiind un obiect de drept, pater familias putea dispune de existenţa lui. Avea asupra lui „jus vitae ac necis", dreptul de viaţă şi de moarte.

Romanii considerau căsătoria şi familia ca un mijloc de a perpetua cultul familiar. A lăsa să cadă în părăsire acest cult prin lipsa de urmaşi, era cel mai greu dintre neajunsurile ce puteau lovi o familie romană. Femeea care nu avea copii, putea fi repudiată după vechiul drept roman. Avortul era socotit şi pedepsit ca o crimă contra drepturilor tatălui. La Romanii vechi, părinţii cari aveau copii mulţi se bucurau de mare cinste. Deja Romulus a ales pe cei bogaţi în avere şi în copii, numindu-i „patres" (patrici, nobili).[1]

Se punea mare preţ pe educaţia copiilor. Aici, femeea avea rolul principal. Istoria citează atâtea femei devenite celebre pentru creşterea aleasă dată fiilor lor: Cornelia mama Grahilor, Aurelia mama lui Caesar, Atia mama lui Octavianus Augustus, ş. a.

Aceasta era vechea familie romană, consolidată pe temeiul religiei casnice, cu copii mulţi, cari erau împărtăşiţi de o educaţie aleasă, Când a început însă să năvălească în Roma avalanşa moravurilor stricate, familia a început să se clatine tot mai mult. Celibatul egoist şi depravarea femeii au pătruns adânc în toate clasele sociale şi au inspirat oroare de căsătorie şi acelora cari s'ar fi putut gândi la ea. Divorţurile, adulterul şi cele mai scandaloase excese sexuale au devenit ceva obişnuit. Religia a ajuns un conglomerat de superstiţii, educaţia copiilor aproape nu mai exista, căci n'avea cine s'o facă de vreme ce părinţii erau atât de corupţi.

In zadar s'au ivit caractere romane cum au fost Cato, Seneca şi Augustus, cari luptau să oprească catastrofa, căci n'au putut reuşi. Acesta din urmă a făurit multe legi pentru încurajarea unirii şi a fecundităţii familiei, dar fără nici un rezultat, căci răul se întindea vertiginos.[2] Decadenţa morală

---

[1] *Idem:* p. 145.

[2] Cf. *V. Lazar:* Creşterea în familie, Bucureşti 1915, p. 18.

ducea poporul cu pași repezi spre legăturile libere, cari luau locul căsătoriei statornice și durabile de altădată. Divorțurile se țineau lanț și constituiau un titlu de mândrie pentru bărbații romani. Demoralizarea a luat proporții îngrijorătoare și astfel Statul roman a devenit victima dezastrului moral pe care-l plânge și-l biciuiește sf. Apostol Pavel în primele capitole ale epistolei scrise Romanilor.

FAMILIA LA IUDEI

La început, Iudeii considerau familia ca sfântă, căci ea a fost instituită de Dumnezeu: „Și a făcut Dumnezeu pe om după chipul Său; a făcut bărbat și femee. Și Dumnezeu i-a binecuvântat, zicând: Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și-l stăpâniți".[1]

Vechii Evrei erau conștienți că Dumnezeu a instituit căsătoria nu numai pentru înmulțirea neamului omenesc, ci pentru ca și natura spirituală a omului să se desvolte conform misiunii sale, astfel ca omul să fie în stare nu numai să se facă stăpânul pământului și al viețuitoarelor de pe el, ci să devină și cetățean al împărăției lui Dumnezeu.[2]

Dar această ordine primordială și naturală, conform căreia căsătoria trebuia să fie o legătură indisolubilă între un bărbat și o femee, a fost turburată curând prin căderea în păcat. Incă Lameh își luă două soții și astfel s'a întronat poligamia. După potop, poligamia a fost îngăduită patriarhilor chiar printr'o dispoziție dumnezeească, prin care a fost suspendată legea monogamiei pentru un anumit timp, cu scopul de-a se înmulți poporul ales: „De vei vedea printre robi femee frumoasă la chip, și o vei iubi și vei voi s'o iei de soție, s'o duci în casa ta. De va avea cineva două femei, una iubită și una neiubită, atât cea iubită cât și cea neiubită îi vor naște copii" (Deut. 21, 11. 12. 15 urm.). Epoca patriarhilor a trecut însă și scopul pe care l-a avut Dumnezeu în vedere s'a înde-

---

[1] Facere 1, 27—28.

[2] Dr. V. *Tarnavschi:* Arheologia biblică, Cernăuți 1930, p. 173—174.

plinit. Cu toate acestea, Iudeii în loc să revină la starea normală a vieţii familiare, făceau excese tot mai mari. Moisi a luptat mult să desfiinţeze poligamia, care în vremea sa ajunsese generală, dar n'a isbutit. Această stare a durat mult, prelungindu-se vizibil şi în epoca dominaţiei romane. Astfel Iosif Flaviu aminteşte de cele două soţii ale lui Irod cel mare, iar sf. Iustin Martirul şi Filosoful, în Dialogul său cu Iudeul Trifon, mustră pe Iudei că se căsătoresc cu câte 4—5 femei.[1]

Cu toate acestea, în ceea ce priveşte situaţia femeii în familie, ea era mult mai ocrotită la Iudei decât la popoarele păgâne din antichitate. Femeea se bucură de multe drepturi, deşi nu era considerată egală cu bărbatul. La Iudei, bărbatul n'avea voie să-şi vândă soţia. Sclavele casei nu erau supuse, ca la popoarele păgâne, autorităţii bărbatului, ci stăteau sub cârma stăpânei casei.

Această stare mai ridicată a femeii în V. T. se vede şi din faptul că raportul între Iahve şi poporului Israel a fost prezentat de profeţi sub icoana căsătoriei.[2] Asemenea idei frumoase se găsesc şi în proverbele lui Solomon: „Femeea virtuoasă este o cunună pentru bărbatul ei"; „Cel ce găseşte o femee bună, află un lucru de mare preţ şi dobândeşte bunăvoinţa lui Dumnezeu" (12, 4 şi 18, 22). Psalmul 128 proslăveşte casa omului cinstit, care are o femee vrednică şi copii buni.

Totuşi femeea trebuia să îndure poligamia bărbatului, iar în cazul când nu putea să aibă copii, ea era silită să dea bărbatului său servitoarea drept concubină. Copiii aceştia erau apoi adoptaţi şi încorporaţi familiei.

Copiii erau foarte preţuiţi la Evrei. Băieţii, ca unii cari propagau numele tatălui în spiţa neamului, erau mai bine primiţi pe lume decât fetele. Intâiul născut trebuia răscumpărat dela serviciul divin cu 5 sicli de argint, după legea lui Moisi. Acesta avea mai multe drepturi faţă de ceilalţi fraţi. Dreptul de progenitură îl avea numai primul

---

[1] *Idem:* o. c. p. 176.

[2] Dr. *V. Tarnavschi:* o. c. p. 101.

născut din soția legitimă; primii născuți din concubine nu se socoteau. Astfel se explică de ce Ismail, deși mai în vârstă decât Isaac, n'a fost socotit ca întâiul născut (Facere 21, 10). Inainte de Moisi, tatăl putea da dreptul de întâiu născut oricărui fiu; Deuteronomul însă, desființă acest drept al tatălui, pentru a nu înstrăina inimile celorlalți frați.

Creșterea copiilor se făcea cu multă grije. In casa părintească ei învățau Legea și revelațiile divine. Scopul principal al educației era frica de Dumnezeu ca început al înțelepciunii, care întemeia totodată pietatea copiilor față de părinți.[1]

Autoritatea părintească, sancționată și în Decalog, era considerată sfântă. Se impunea copiilor dragostea și stima față de părinți ca o condiție esențială pentru fericirea lor.

In familia iudeilor intrau și *sclavii*. Starea acestora însă era mult mai bună decât a sclavilor celorlalte popoare din antichitate, la cari stăpânul avea dreptul de viață și de moarte asupra lor. Iudeii, având credința într'un singur Dumnezeu și în aceeași origine a întregului neam omenesc din Adam, considerau și pe sclavi drept frați ai lor și îi tratau cât se poate de uman.[2]

Așa dar, în general privită, familia la poporul iudeu însemna mai mult decât la celelalte popoare păgâne. Concepția ce o aveau Evreii despre familie era mult superioară acestor popoare; aceasta, din cauza credinței lor monoteiste și a conștiinței lor că familia a fost instituită de însuși Dumnezeu, la creațiune.

Cu toate acestea, căderea în păcat și mai apoi influința popoarelor păgâne ale Răsăritului, făcură ca în decursul vremurilor morala familiei poporului ales să decadă mult. Poligamia și desfrâul întunecaseră rând pe rând icoana curată a familiei instituită de Creator, astfel încât la nașterea Mântuitorului moravurile familiei iudaice erau decăzute într'un mod înspăimântător.

---

[1] *Idem:* p. 186.

[2] Dr. *V. Tarnavschi:* o. c. p. 169.

CARACTERISTICELE GENERALE ALE FAMILIEI ANTICE

Familia păgână. Din cele spuse până aici, am văzut că cea dintâi caracteristică a familiei păgâne din antichitate este constituirea sa *pe temeiul religiei casnice.*

Intre religie şi familie exista o întrepătrundere adâncă. Religia casnică este principiul care încheagă laolaltă pe membrii unei familii, iar familia este aceea care oferă leagăn şi desvoltare religiei.

Religia casnică, atât timp cât a fost respectată, a consolidat şi moralizat în mare măsură familia veche a păgânilor, deşi în esenţă această religie, care diviniza strămoşul comun al familiei, era mai mult o superstiţie. A face din om un zeu, este tocmai opusul religiei (în gândirea creştină). Aceste credinţe ale lor îşi găsesc explicaţia în faptul că păgânii n'aveau idei clare despre creaţie. „Pentru ei, misterul generaţiei era ceea ce ar putea fi pentru noi acel al creaţiunii. Generatorul li se părea o fiinţă divină şi de aceea îi adorau strămoşul".[1]

Tatăl avea puteri discreţionare asupra familiei. *Patria protestas* conţinea în sine ceva tiranic. Dreptul de viaţă şi de moarte asupra soţiei şi copiilor este de provenienţă tipic păgână.

Femeea era cu adevărat alieni juris. Sub tutoratul tatălui său înainte de căsătorie, ea continua apoi să stea după căsătorie sub tutoratul soţului. Femeea n'a fost nici odată o fiinţă de sine stătătoare, care să se poată manifesta liber în viaţă. Considerată ca quasi-om, rudenia din partea ei nu conta nici odată, nici la propagarea religiei casnice, nici la moştenire. Singura rudenie recunoscută era numai cea din partea bărbătească. Sclavia femeii păgâne este şi mai evidentă din obiceiurile Grecilor de a o ţinea închisă în ghineceu. Femeile cari nu puteau avea copii, erau repudiate fără nici o remuşcare.

In antichitatea păgână, bărbatul avea apoi aproape întotdeauna mai multe femei. *Poligamia* şi *concubinajul* se pot considera ca un fapt aproape general la cei vechi.

---

[1] *Fustel de Coulanges:* o. c. p. 33.

Copiii am văzut că *nu se deosebeau juridiceşte mult de sclavi.* Tatăl putea să-i ucidă sau să-i vândă după bunul lui plac.

In sfârşit, *familia la păgâni era condusă de către tatăl,* care prin patria potestas avea dreptul să primească şi să excludă pe cine voia el în şi din sânul familiei. Astfel în familia păgânilor nu toţi membrii erau într'o legătură de sânge între ei. Copiii proprii puteau fi excluşi din familie şi în acelaş timp introduşi alţii străini, prin adopţiune.

In familia păgână mai intrau apoi şi *sclavii.* Ei erau trataţi barbar de tot, dar aveau conştiinţa că trebue să se supună oricărei torturi din partea capului familiei (pater familias).

Familia iudaică. La Iudei, cari credeau în adevăratul Dumnezeu, această credinţă a lor a avut influinţele ei binefăcătoare şi asupra vieţii familiare.

In familia lor, după cum am văzut, *tatăl nu era atât de tiran* cu supuşii săi. *Femeea,* deşi n'a fost considerată egală cu bărbatul, *era tratată mult mai omeneşte* decât la păgâni.

Copiii, socotiţi fiind ca un dar al lui Dumnezeu, se bucurau de-o îngrijire şi educaţie aleasă. La Iudei nu putea fi vorba de înstrăinarea copiilor sau de tratarea lor vitregă, ca la păgâni.

Cu toate acestea, *plaga poligamiei şi a desfrâului* a infectat şi la ei armonia vieţii familiare, care fusese la început monogamă şi indisolubilă, aşa cum a instituit-o Dumnezeu-Tatăl la creaţiune.

Privind acum în general familia veche, atât la păgâni cât şi la Iudei, pe lângă caracteristicele generale pe cari le-am amintit mai sus, observăm faptul că între credinţa religioasă şi moralitatea vieţii familiare a existat totdeauna o strânsă legătură. Moralitatea era în raport direct proporţional cu intensitatea sentimentului religios, aşadar cu legătura strânsă dintre om şi zeitate sau divinitate. In vremurile îndepărtate, deşi păgânii nu cunoşteau pe adevăratul Dumnezeu, totuşi când familia se strângea zilnic în jurul focului sacru aducând jertfă zeilor pentru toate bine-

facerile de cari era împărtăşită, ea a avut oarecare tărie şi durabilitate. Acelaş fenomen se observă şi la Iudei, cari atâta timp cât au păstrat şi practicat credinţa în adevăratul Dumnezeu, aveau o familie onestă şi consolidată.

Pe măsură însă ce credinţa şi practicele religioase dispar, imoralitatea sapă tot mai adânc la temelia familiei antice. Ea se desmembrează rând pe rând prin generalizarea poligamiei, a vieţii desfrânate şi înmulţirea vertiginoasă a divorţurilor.

Intr'o astfel de situaţie decăzută se afla familia în întreg Imperiul greco-roman din epoca antecedentă „plinirii vremii". In această atmosferă încărcată de vicii, toată suflarea aştepta parcă să respire un duh nou. Toţi aşteptau salvarea morală dela Cel ce trebuia să vină ca să reclădescă din temelii instituţia sfântă a familiei, dându-i ca pavăză împotriva duşmanilor harul Său sfinţitor.

EDUCAȚIE ȘI CARACTER

de

Preot Prof. IOAN BUNEA

Una din caracteristicele de bază ale creştinismului este desăvârşirea fiinţei omeneşti. Această desăvârşire nu este produsul hazardului sau un dar primit de aiurea, ci rezultanta unor eforturi coordonate şi permanente ale omului.

Principiul activ al doctrinei creştine se acopere integral cu aspiraţiile profunde ale omului, cu dorul lui irezistibil după perfecţiune, îndrumând persoana omenească spre tărâmul izbăvitor al Dumnezeirii, de unde, prin Iisus Hristos, i se dă harul prin care puterile naturale se înzdrăvenesc şi dobândesc putinţa de a intui — cu certitudine — finalitatea faptelor omeneşti. Cuvintele Mântuitorului: „Fiţi desăvârşiţi, precum şi Tatăl vostru desăvârşit este“ (Mateiu 5, 48), constituie o dovadă peremptorie că doctrina creştină are în vedere omul, cu suspinul lui după fericire şi desăvârşire. Pentru om şi a lui întremare morală, Cuvântul trup s'a făcut, întinzând mâna — întocmai ca sf. apostol Petru, când era în primejdie pe mare — tuturor oamenilor şi învăţându-i să urce culmea perfecţiunii, prin virtute.

Aici, ca şi în toate articulaţiile lui, creştinismul se distanţează considerabil de budism, care preconizează dezertarea omului dela îndatoririle pe cari i le impune viaţa şi îndeamnă pe om să-şi extirpe dorinţa de a trăi, trecând în neexistenţă, în Nirvana. Budismul e pentru nimicirea existenţei individuale, pentru suprimarea trebuinţelor fireşti ale omului, lucru neîngăduit în creştinism, unde satisfacerea ordonată a trebuinţelor fireşti — în vederea desăvârşirii — constituie o virtute dintre cele mai înalte.

*

A-ţi desăvârşi fiinţa — după învăţătura creştină — înseamnează în primul rând a-ţi valorifica darurile cu cari

ai fost înzestrat nativ. Valorificarea constă în actualizarea puterilor spirituale şi morale din noi şi în cultivarea lor ordonată, metodică şi armonică. Aceasta e posibilă antrenând intelectul să perceapă totdeauna adevărul, fără a se lăsa stăpânit de prejudecăţi sau influinţat de fluctuacţiile momentului, dispunând afectivitatea să îmbrăţişeze sentimente altruiste şi disciplinând puterile voinţei să lucreze permanent pentru promovarea a tot ce este bun şi înălţător în om şi pentru om.

Desvoltarea şi cultivarea ordonată, metodică şi armonioasă a acestor trei facultăţi, în felul arătat mai sus, duce către desăvârşirea fiinţei omeneşti, contribuind la formarea *caracterului moral*, care după expresia unui scriitor englez este chezăşia „siguranţei publice şi a progresului naţional" (S. Smiles).

Educaţia — înclinăm să credem — trebue să aibă ca obiectiv principal formarea de caractere morale. Când se abate dela acest scop, dând prioritate balastului ştiinţific, riscă să-l facă pe om rob al efemerului şi să-i suscite curiozitatea pentru voluptăţi păgubitoare. Ceea ce e în detrimentul lui, pentru că îl priveazä de atributul moralităţii şi îl apropie de animalitate. O astfel de educaţie poate să dea omului o cultură intelectuală, care nefiind însă subordonată culturii conştiinţei şi desvoltării voinţei, devine o primejdie şi totodată o piedecă pentru desăvârşirea lui morală. Rolul ei Foerster îl aseamănă cu al unei lămpi de buzunar, purtată de hoţi, care nu luminează decât dorinţei exclusiv biologice, josnice.[1]

Nu intenţionăm să diminuăm valoarea şi importanţa educaţiei intelectuale. Ceea ce vrem să risipim este iluzia pe care şi-o fac unii că această educaţie — exclusiv intelectualistă — este deajuns, singură, ca să asigure progresul moral. Sunt cazuri când inteligenţa unora depăşeşte media sau chiar are un coeficient extrem de ridicat, dar comportarea lor morală e deficitară. Ceea ce e o dovadă că nu-i totdeauna un raport just între gradul de inteligenţă sau cantitatea cunoştinţelor şi formarea caracterului moral al cuiva.[2]

[1] *F. W. Foerster:* Şcoala şi Caracterul, trad. de Stelian Constantinescu p. 7.
[2] Idem, loc. cit.

Istoria pomeneşte de epoci când intelectualismul avea pretenţia să substitue orice metodă educativă. Acordând suveranitate şi autonomie raţiunii — ca şi cum celelalte puteri sufleteşti ar fi inexistente sau ar putea fi ignorate — omenirea sec. al XVIII-lea şi al XIX-lea lovea cu străşnicie în tradiţie şi mai ales în credinţă, considerată ca valoare diriguitoare şi precumpănitoare a vieţii morale. Grija pedagogiei, în acest timp, era să lumineze mintea şi să o doteze cu precepte bune, ca şi cum omul cunoscând binele, l-ar făptui fără întârziere. Neavând un îndreptar sau o frână care să-i stăvilească pornirile, unele deviate dela scopul originar, raţiunea a dat şi moralei un colorit materialist, evdemonist, hedonist şi utilitarist. Ceea ce echivala cu o depreciere a virtuţilor şi cu o condiţionare a zămislirii lor de un concurs de împrejurări exclusiv materiale.

O pedagogie cu astfel de principii la bază, ducea persoana omenească la un dezastru iremediabil din punct de vedere moral. Neavând priză asupra adâncurilor sufleteşti şi neputând stăpâni şi disciplina instinctele, ea se aşeza deacurmezişul desvoltării personalităţii morale, dând naştere la atleţi muşculoşi, capabili să mute fălcile, dar incapabili de apostolat jertfelnic, de generozitate sau de dăruire a propriei lor energii unor scopuri obşteşti.

Incercări de a înlătura concepţia intelectualistă întâlnim încă dela sfârşitul evului mediu. Cele mai îndrăsneţe încercări, însă, se manifestă în sistemul naturalist a lui J. J. Rousseau şi în pedagogia lui Pestalozzi, bazată pe credinţă şi iubire. E demnă de a fi semnalată în mod deosebit concepţia lui Pestalozzi, care afirma că fondul vieţii sufleteşti a tuturor copiilor, bogaţi sau săraci, cuprinde o comoară de daruri — el le spune forţe — morale, intelectuale şi fizice, pe cari suntem datori a le stimula şi a le trezi la viaţă, curăţindu-le de nămolul brutalităţii şi sălbătăciei.[1] Vorbind de scopul suprem al educaţiei, Pestalozzi îl defineşte ca fiind înălţarea naturii omeneşti la umanitate, prin credinţă şi iubire.[2]

---

[1] Citat după *G. G. Antonescu:* Istoria pedagogiei p. 322.

[2] Citat după *G. G. Antonescu:* O. c. p. 321.

In pofida tuturor rezultatelor dezastruoase pe cari le-a dat în materie de educaţie, intelectualismul dăinueşte încă. Parcă anume ne ţinem de el, pentru a perpetua răul.

In momentul de faţă, substituirea intelectualismului e mai imperios cerută decât oricând. Se cere să fie substituit cu o *pedagogie a inimii*, care să creieze un climat prielnic nu numai exigenţelor rigide şi implacabile ale raţiunii, ci și virtualităţilor morale din om. Această pedagogie a inimii se adresează educatorului și-l invită să scruteze, cu dragoste, toate colţurile sufletului şcolăresc și să creieze o ambianță familiară pentru desvoltarea la maximum a comorilor descoperite acolo. Ea cere să privim copilul întreg, revelând profilul lui spiritual și cointeresându-l și pe el în acest proces al vieţii lui proprii.

Astăzi — după îndelungate şi pustiitoare rătăciri în materie de educaţie — ni se cere să privim omul întreg, să preţuim copilul cu zestrea lui întreagă, înlesnindu-i o desvoltare adecvată naturii lui intime. Dacă ne lăsăm ispitiţi de prejudecăţile detractorilor morali — cari jonglează cu ideile cele mai năstruşnice şi privesc viaţa ca un raiu a lui Epicur — cădem pradă greşelilor trecutului și culegem aceleaşi roade amare. E timpul suprem de a cobori în adâncimile fiinţei omeneşti şi de a sesiza nu numai curiozitatea intelectuală, ci şi trebuinţele etice, pentru a fi canalizate în direcţia *formării caracterului moral*. Ne trebue oameni viguroşi nu numai din punct de vedere fizic, ci şi din punct de vedere moral. Oameni în stare să-şi încălzească conştiinţa la flacăra idealismului celui mai curat şi să exceleze — în manifestarea lor — printr'un altruism dus până la sacrificiul propriei lor vieţi. Ne trebue oameni cari, pe lângă erudiţie, să aibă şi o inimă bună, un suflet generos, când e vorba de a sluji obștea căreia-i aparţin.

Copiii aduc, la naştere, pe lângă dispoziţiile intelectuale, şi un buchet de virtualităţi morale, în suflet. In structura sufletească a copiilor rezidă, dela început, anumite însuşiri etice naturale, cari trebuie actualizate şi fructificate potrivit destinaţiei atribuite lor de Creatorul. Copiii reprezintă puritatea morală, neprihănirea sufletească; de

aceea zice Mântuitorul: „Lăsaţi copiii să vină la Mine şi nu-i opriţi, că a unora ca aceştia este împărăţia lui Dumnezeu" (Marcu 10, 14). Foarte nimerit se exprimă dl prof. Nichifor Crainic, când zice că între Iisus Hristos şi copii e o atracţie spontană. Iisus îşi deschide braţele către toţi copiii din lume şi-i înfăţişează cu frăgezimea lor neatinsă de arşiţa patimilor din lume. Pictura bisericească redă foarte expresiv această comuniune spirituală între copii şi Mântuitorul lumii. Icoanele cari înfăţişează intrarea triumfală a lui Iisus în Ierusalim ne arată că entuziasmul cel mai fierbinte îl stârnesc copiii. In aceste icoane e un amănunt demn de a fi semnalat: un copil se pleacă cu cucernicie şi sărută din mers piciorul Mântuitorului călare pe asin.[1]

Ce bine ar fi dacă această puritate morală iniţială s'ar păstra nealterată şi ar fi captată pentru scopuri superioare. Inclinările către patimă se vor ivi progresiv, deodată cu creşterea şi desvoltarea instinctelor din natura omenească.[2] Aici, însă, intervine educaţia (sau ar trebui să intervină), având menirea tocmai de a asigura o bună şi normală funcţionare a instinctelor. După expresia unui mare fiziolog român, Dr. N. Paulescu, instinctele sunt legi divine, cari funcţionează ireproşabil în viaţa animală. La om, însă, aceste instincte adeseori devin conştiente, iar conştiinţa care le însoţeşte se lasă sedusă de voluptate, transformând această voluptate în scop, în loc de a fi un mijloc accesoriu, — cum ar fi firesc. Lipsind o îndrumare înţeleaptă, fiinţa omenească este primejduită să-şi piardă neprihănirea sufletească — cu care a venit în lume — uşor deviază dela făgaşul statornicit de Creatorul şi se aruncă în braţele desmăţului, devenind un monstru din punct de vedere moral. Cred că dacă ne este dat să înregistrăm atâtea rezultate dezastruoase în educaţie, să vedem tineri îmbătrâniţi fără vreme, desfiguraţi şi semănători de anarhie, cauza rezidă tocmai aici, în pervertirea instinctelor — de cele mai multe ori din lipsă de îndrumare — iar consecinţa imediată e şi o pervertire morală, o pângărire a purităţii morale iniţiale.

---

[1] *N. Crainic:* Ortodoxie şi etnocraţie, p. 12.
[2] *N. Crainic:* O. c. p. 13.

Câtă grijă, precauţiune, pricepere şi tact se cer educatorului, ori cine ar fi el, în această muncă de frământare a aluatului curat pe care-l prezintă sufletul copiilor. Munca e analoagă cu a călugărului dintr'o mânăstire, care se plângea superiorului său, în fiecare seară, de necazurile, greutăţile, poverile şi fierbinţelile zilei. Intr'o zi, superiorul îl întrebă: „Care este pricina plângerilor tale? Ce muncă te apasă şi-ţi face viaţa amară"?

— Vai — zise călugărul — este un lucru şi o muncă, pentru care puterile mele nu sunt suficiente, dacă nu m'ar întări şi nu m'ar însufleţi darul lui Dumnezeu. Lucrul meu este lucru mare: eu am să îmblânzesc doi şoimi, să păzesc doi iepuri, să dresez doi ulii, să înving un balaur şi să mă lupt cu un leu.

— Ce vrea să însemneze gluma aceasta, zise superiorul?

— Nu e glumă, ci adevăr. Cei doi şoimi sunt ochii, pe cari trebue să-i îmblânzesc şi să-i păzesc, ca să nu privească cu poftă la fructele oprite, ce ar strica inimii dacă le-aş lua şi le-aş mânca. Cei doi iepuri sunt picioarele mele, pe cari trebue să le păzesc ca să nu umble pe urmele păcatului.

Cei doi ulii sunt mâinile, pe cari trebue să le silesc să lucreze.

Balaurul este limba, care vecinic trebue ţinută în frâu, şi leul este inima mea, cu care neîncetat trebue să mă lupt. Acesta este lucrul meu, aceasta este munca mea de toate zilele, aceasta este povara, acestea sunt fierbinţelile mele zilnice, care mă fac să oftez, să mă topesc şi să mă usuc.

— Dacă vrea Dumnezeu, răspunse superiorul, să ne apucăm toţi, cu seriositate sfântă, luptând în fiecare zi, contra ruinii inimii noastre,[1] sau, am spune noi, contra tentativelor satanice de a diforma conţinutul imaculat al fiinţei sufleteşti a copiilor.

Munca educatorilor, responsabili direct de felul cum au păstrat şi au desăvârşit puritatea morală a copiilor, este excesiv de grea. E similară cu a călugărului despre

---

[1] *D. Făgărăşianu*: Tânărule, ţie-ţi zic scoală-te! vol. I p. 2—3.

care am pomenit. *La darurile native*, pe lângă reprezentarea unui scop, *trebue să adaogi şi tehnica unei deprinderi în săvârşirea binelui.* Se cere, cum spune dl prof. Nichifor Crainic, un exerciţiu eroic al voinţei, o sforţare de a păstra pe om la nivelul sublim al purităţii, cu care a venit în lume ca prunc.[1] Şi nu e paradoxală această afirmaţie, fiindcă dacă sfinţii au ajuns să se desăvârşească, practicând efectiv lepădarea de sine, e un indiciu că strădania omenească — străfulgerată de lumina unei finalităţi transcendente — îi asigură omului curăţenia inimii şi biruinţă asupra năpraznicelor adversităţi demonice. Insuccesele din trecut provin din ascultarea — cu exclusivitate — de raţiune, care singură nu era în stare să stăvilească şi să suprime clocotul de patimi din om. Aceste patimi se suprapuneau, covârşiau şi întunecau candoarea sufletească a copiilor. Dumnezeu, care înnobilează inima, era ostracizat şi astfel îi lipsea copilului icoana, idealul potrivit căruia să-şi modeleze şi să-şi adapteze viaţa.

Azi, educaţia creştină — ca întotdeauna de altfel — pleacă dela cuvintele sf. Apostol Pavel, care zice: „Bine este ca prin har să se întărească inima" (Evrei 13, 9), adică să nu ne sprijinim numai pe firavele noastre puteri naturale — când e vorba de mântuirea copiilor noştri — ci să solicităm ajutorul binevoitor al divinităţii. Dacă vrem să avem oameni împodobiţi cu floarea rară a caracterului moral, e de absolută nevoie să-L luăm pe Iisus ca pedagog şi să-I cerem ajutorul.

Intrebarea care se pune este: In ce constă acest caracter moral, cerut cu insistenţă de pedagogia creştină? Este o zestre moştenită dela înaintaşi? Nu! Este rodul muncii, după luptă dramatică cu potrivniciile binelui. Acest adevăr este exprimat de Goethe în următoarele cuvinte: „Talentul se formează în tăcerea vieţii private, iar caracterul în vijelia vieţii publice". Dar mai potrivite sunt cuvintele Mântuitorului, care zice: „... împărăţia lui Dumnezeu se ia cu asalt şi osârduitorii pun mâna pe ea" (Mateiu 11, 12). Vrei să ajungi la o stare de statornicie a

---

[1] *N. Crainic*: O. c. p. 14.

voinţei în a săvârşi fapte virtuoase, vrei să ai un catehism de principii normative — de cari să te ţii morţiş? Ţi se cer sacrificii, luptă cu propriul tău suflet, pentru a suprima orice pornire feroce care ar încerca să te facă împilator al semenilor sau să te îndepărteze de altruism. In această încăierare între forţele întunerecului şi ale luminii, i se cer omului eforturi gigantice şi îndelungate pentru a putea înfrânge egoismul, vanitatea, dorul de răsbunare şi păcatul idololatriei personale. Când cineva a ajuns să aşeze în locul acestor patimi spiritul de jertfelnicie, modestia, iubirea necondiţionată sau caritatea, nu accidental ci permanent, a dobândit cea mai frumoasă podoabă din lume: *nobleţa de caracter.*

Pe aceşti oameni nu-i întâlnim la fiecare pas. Lumea civilizată ar trebui să ne dea cel mai mare contingent. In realitate, însă, nu este aşa. In ce priveşte comportarea noastră faţă de semeni, avem de învăţat dela Eschimoşi, cari îşi pun viaţa în primejdie pentru deaproapele lor. Dl prof. S. Mehedinţi ne dă şi explicaţia faptului că Eschimoşii ne întrec în deprinderile de a ajuta pe aproapele. Iat-o: Ştiinţa lor şi deprinderile lor nu se învaţă din cărţi, ci din munca adevărată, începând chiar din copilărie. Indeletnicirea Eschimoşilor, încă din copilărie, este vânatul. Dacă unul cade sub ghiaţă şi tovarăşii lui nu-i sar într'ajutor, viaţa lui este pierdută. Dela 7—8 ani sunt deprinşi a veni într'ajutorul aproapelui. Deci a sări în apă pentru a mântui pe cel primejduit, nu li se pare un lucru extraordinar, ci obişnuinţă de toate zilele — adică drumul cel mai drept spre *caracter.* Munca lasă urme în palmă, în creer, deşteaptă anume simţiri şi aduce pe buze anume cuvinte, potrivite cu gândurile, după cum haina se mlădiază potrivindu-se după trup — cum munceşti, aşa gândeşti şi tot aşa vorbeşti.

Caracterul nu-i un dar de sus, ci un obiceiu sau o sumă de obiceiuri, însă atât de tari încât nu poţi lucra altfel, decât într'un chip ştiut mai dinainte de toţi cei cari te cunosc.[1]

---

[1] *S. Mehedinţi:* Altă creştere-Şcoala muncii, p. 41—42.

Meditând asupra celor constatate, ni se impune şi nouă să lucrăm cu o pedagogie care să ne dea creştini nu numai după creer, ci şi după inimă şi mai ales deprinşi a executa cu neşovăire cerinţele legilor morale, adecă oameni curăţiţi de nămolul brutalităţii şi al sălbătăciei, după cum se exprimă Pestalozzi.

Dintre mijloacele numeroase cari ne stau la îndemână pentru a împlini acest înalt deziderat, cu acest prilej nu voiu pomeni decât două — ca fiind cele mai caracteristice: *influinţa pildei educatorilor în formarea deprinderilor morale* şi *autoeducaţia tineretului.*

Mântuitorul le spune Apostolilor Săi: „Aşa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca să vadă faptele voastre cele bune şi să mărească pe Tatăl vostru cel din ceruri" (Mateiu 5, 16). Le cere să influinţeze şi prin ţinuta lor morală. Adevărul are valabilitate universală şi veşnică. Eşti mamă şi vrei ca odrasla să-ţi fie virtuoasă? Fii virtuoasă. Eşti tată şi vrei ca vlăstarul tău să exceleze prin sobrietate, onestitate şi muncă ordonată? Fii tu sobru, onest, muncitor şi ordonat. Aceste reguli privesc şi pe ceilalţi educatori. Dragostea faţă de copii trebue frânată de o severitate înţeleaptă, pentru a le dăltui în suflet credinţa că „nu toate câte sunt permise sunt şi folositoare" şi pentru a preîntâmpina o stare de anarhie în manifestările lor sociale, consecinţă a unei libertăţi excesive pe care părinţii o acordă — se'nţelege eronat — copiilor.

In această lucrare de zidire sufletească a tineretului, rolul precumpănitor îl are *familia.*

La noi, în trecut, familia şi-a îndeplinit această sfântă chemare, potrivit învăţăturilor inspirate de Evanghelie.

Cu începutul veacului acestuia, curăţenia familiei româneşti a suferit oarecari întinăciuni — ne gândim în primul rând la familia burgheză. In dorinţa de a fi în nota actualităţii — chiar cu riscul sacrificării propriului nostru destin — am împrumutat de aiurea moravuri viciate, în loc să menţinem familia pe temeiul tradiţiilor noastre sfinte şi să-i fortificăm bazele ei spirituale şi morale. Influinţaţi de curentele ostile valorii religioase a credinţei, am creat în familiile noastre o ambianţă potrivnică des-

voltării ordonate a necesităţilor morale ale copiilor noştri. Fără să ne dăm seama, am devenit duşmanii educaţiei copiilor noştri. Să nu ne ascundem în dosul unor formule de estetism rău înţeles — în dauna vieţii sufleteşti a copiilor noştri. Nudurile — contrafacere a adevăratei arte — aşezate pe pereţii caselor, în locul icoanelor sau alături de icoane, smintesc sufletul copiilor. Melodiile transparente ale saloanelor de azi gâdilă şi promovează sensualitatea. Cuvintele indecente seduc şi pervertesc inima copiilor. Dezastrul e şi mai mare când femeea a abdicat dela datoria şi demnitatea ei de soţie şi mamă, vânând senzaţiile zilei şi ale străzii, sau solicitând, în întruniri publice, drepturi incompatibile cu menirea ei socială.

Cu receptivitatea lui spirituală foarte pronunţată, copilul îşi va modela fondul lui de viaţă sufletească potrivit exemplelor sau imaginilor pe cari le va găsi în mediul familiar. Pilda e cel dintâi dascăl al copilului. Povaţa rămâne fără efect dacă nu e însoţită de pilda vieţii educatorului. La aparenţă pilda e mută, dar are adânci repercursiuni asupra copiilor. Dacă este adevărat că se transmit descendenţilor trăsături biologice, tot aşa de adevărat este că „pildele de dragoste, de disciplină, de muncă şi de stăpânire de sine",[1] pe cari părinţii le-au dat, zi de zi, copiilor, se întipăresc mai curând în conştiinţa lor decât povăţuirile teoretice. Un învăţat spunea că „viaţa sa viitoare o constitue copiii". Şi într'adevăr aşa este, fiindcă pe lângă înlesnirile şi comodităţile materiale, pe cari părinţii se trudesc să le asigure copiilor, acestora le rămâne întreg mănunchiul de fapte cu cari au trecut ei prin viaţă. Copiii îşi însuşesc fie viciile, fie virtuţile părinţilor.

Poveţele şi pildele educatorilor rămân infructuoase fără adeziunea consimţită a tineretului, sau fără *autoeducaţie*. A fi muncitor, cumpătat, generos sau virtuos nu se dobândeşte într'o zi sau într'un an, printr'un gest sau printr'o judecată ticluită mintal şi închisă în carapacea raţiunii. In drumul de cucerire şi de parvenire la perfecţiune, poţi

---

[1] *S. Smiles*: Ajută-te singur, p. 276.

fi lovit de vrăjmașii binelui, fără a abdica, însă, dela datoria de a-ți întări conștiința și de a-ți oțeli puterile pentru asigurarea finală a supremației binelui. Făcând apel la harul care întărește inima și mobilizând toate energiile spirituale, tânărul poate ajunge stăpân pe propria sa ființă, capabil de a mărturisi — în orice împrejurare — *adevărul* și hotărît de a înfrunta tentațiile cari ar încerca să-l abată din drumul desăvârșirii și să-l oprească de a-și forma o personalitate distinctă, generoasă și altruistă. Dacă Hellen Keller, oarbă, surdă și mută, a învățat să scrie și a devenit celebră prin scrierile ei — și aceasta numai prin perseverență — cu atât mai mult tineretul dotat e îndatorat să crească în disciplina muncii și a frumuseții morale. Să ia pildă dela o floare foarte rară, numită Agave, care înflorește numai la o sută de ani. O sută de ani se pregătește în taină și în liniște își continuă lucrarea; dar când îi vine ceasul desvoltării, ea uimește prin farmecul ei pe admiratori.[1]

Ca Agave trebue să se prepare tineretul. Obiectivul pentru care să-și adune puterile, să fie *floarea caracterului moral.* Să fie un mugur în desvoltare. In tinerețe, copiii să taie din suflet mlădițele sălbatice, acumulând deprinderi sănătoase, sub auspiciile familiei creștine și ale școalei românești. Cine se sustrage cu încăpățânare îndrumărilor înțelepte ale educatorilor, gustă din plin paharul suferinței și este asemenea unui naufragiat religios, despre care vestitul scriitor Jean Paul spune următoarele: In ultima seară a anului, omul stătea la fereastră și privea cerul înstelat și pământul acoperit cu zăpadă. Simțea că nu mai există un alt suflet așa de pustiu ca al lui. Işi dădea seama că e aproape de mormânt și el n'a cules în întreaga lui viață decât greșeli, păcate, boale, și nu are decât un trup istovit de voluptăți și un suflet înveninat de rele.

Işi aminti de frumoasa zi de Maiu când tatăl său i-a arătat calea vieții, dar el a apucat calea plăcerilor ce l-au dus la ruină. „O, dacă m'aș mai întoarce odată în anii tinereții! O, Părinte, mai așează-mă odată la răscrucea dru-

[1] Dr. *T. Toth:* Tânărul de caracter, p. 117.

murilor, ca să mai pot alege". Şi izbucni în plâns amar că nu mai are ocazie de a alege".[1]

* * *

Astăzi, mai insistent decât oricând, se cer suflete miruite cu harul bunătăţii şi cu puterea taumaturgică a altruismului creştin. Dincolo de vicisitudinile şi exibiţiunile vremurilor, pe firmamentul curat al eternităţii se înscriu numai faptele virtuoase, isvorîte dintr'o înaltă conştiinţă morală şi dintr'o neostoită nostalgie după desăvârşire.

Cine trăieşte viaţa la o superbă altitudine etică şi, dacă i se cere, îşi sacrifică propria lui fiinţă materială — asigurând în felul acesta hegemonia valorilor ideale în lume — a înţeles tâlcul şoaptelor divine şi chemarea insistentă ce i se face de a deveni o „făptură nouă". Cine a adăugat la erudiţie, bunătatea inimii şi şi-a subordonat voinţa comandamentelor etice — inspirate de creştinism — se situiază în rândul elitelor morale ale omenirii. Acestor elite aparţin oamenii de caracter, cari după expresia lui Emerson „sunt conştiinţa societăţii căreia-i aparţin".

Pentru statornicirea unei rânduieli înţelepte şi fericite în viaţa naţiunilor, se cer apostoli sinceri şi sârguitori în a crea o lume mai bună, mai austeră şi mai dreaptă, pioneri ai jertfelniciei curate şi exponenţi ai caracterului moral. Spre crearea acestora se îndreaptă educaţia creştină, cerând tineretului să urmeze drumul ce i se indică pentru a ajunge la desăvârşire. E singurul drum izbăvitor care-l scuteşte de rătăciri costisitoare şi dezastruoase mai târziu.

---

[1] *T. Toth:* o. c. p. 118.

DUH COMUNITAR

de

Diacon NICOLAE MLADIN
Profesor la Academia teologică „Andreiană"

Se despică zări de lumină dincolo de haosul vremii. Se prăvălesc construcţiile iluzorii ale unui veac libertar şi individualist. Se năruesc viziunile de nebunie şi sânge ale comunismului. Individualismul excesiv şi colectivismul sangvinar se prăbuşesc într'o simbolică îmbrăţişare: reprezintă aspecte variate ale aceluiaş duh. Sunt Europa ce apune, Europa agoniei: primul pentru că şi-a epuizat potenţialităţile creatoare şi a căzut pradă propriilor sale erezii; celălalt pentru că este numai un simpton al crizei şi al disoluţiei. Peste ruinele lor fumegânde se ridică biruitoare lumina unui veac nou: Europa clădeşte temelii de destin pentru o viaţă mai plină de adevăr, de dreptate şi mai dinamică. O nouă atitudine spirituală, o nouă concepţie de viaţă, noui forme sociale, economice, politice, prind a lua contur şi se impun neamurilor cu necesitate de destin istoric. Se pare că istoria îşi are sufletul ei, că veacul îşi are duhul lui, atmosfera lui, care ne învălue şi îndrumează omenirea spre anumite orizonturi. De sigur vizionarii sunt necesari întotdeauna şi nici un veac n'a devenit realitate decât prin intermediul oamenilor mari, a profeţilor ce prind şoaptele de taină ale viitorului şi le descopăr prezentului, a conducătorilor cari transformă şoapta în uragan şi ctitoresc istoria. Dar toţi aceştia — profeţi, vizionari, conducători, luptători — au conştiinţa că sunt simpli slujitori ai unei misiuni, iluminaţi ai unei chemări, eroi ai unui ideal. Ei se deosebesc de ceilalţi muritori nu prin faptul că ar avea puterea să dea istoriei un curs arbitrar născocit de propria lor raţiune şi impus de neînduplecarea voinţii lor, ci prin receptivitatea lor extraordinară, prin puterea lor de intuiţie, de descifrare a sensurilor tainice, adânci, spre

care se îndreaptă veacul. Istoria nu o fac oamenii decât întrucât luptă pentru ea şi întrucât — adesea — o desfigurează: ea are o urzeală de mister, care îi dă intensitate şi o aşează ca un ideal de înfăptuit în zarea veacurilor. Ceea ce se realizează, ceea ce devine faptă este numai o exteriorizare, mai mult sau mai puţin adecvată, a ceea ce intuim, a ceea ce presimţim că este adevărata culme de plinire a istoriei. Există, în evoluţia istoriei, o taină care coboară din altă lume ca să umple veacurile cu înfiorarea ei şi să le dea iluminarea veşniciei: fiecare veac este un aspect al istoriei de dincolo de veac, a cărei desăvârşită plinire o vom vedea numai la capătul istoriei terestre.

Stăm la răscruce de veac: o lume nouă se zămisleşte sub ochii noştri. Şi, deşi n'am depăşit deplin stadiul vizionar al presimţirilor, totuşi astăzi e mai uşor decât cu câţiva ani în urmă să fixezi, cu oarecare aproximaţie, fizionomia noului veac.

Biruinţa este aproape: ea trebue să dea formă concretă presentimentelor vagi şi idealurilor înnalte. In orice caz e evident că în Europa întinerirea, înnoirea nu poate veni din partea individualismului democratic, cu atât mai puţin din partea colectivismului comunist. Principiile libertare — formulate de Revoluţia franceză — au rodit tot ceea ce puteau rodi: conştiinţa cetăţeanului, subiect de drepturi, descătuşat de formele sclaviei. Democraţia a făcut din robi *cetăţeni*, a transformat societatea într'o sumă aritmetică de indivizi liberi şi egali în executarea drepturilor lor. De aici sentimentul valorii individuale; dar de aici şi primejdia anarhiei, a destrăbălării şi a disoluţiei.

Libertatea fără frâu este anarhie: acesta este viciul democraţiei, care a dus statele pe pragul destrămării. Aceasta cu atât mai mult cu cât libertatea nu era ancorată în adâncuri spirituale: era o libertate formală, de esenţă juridică, a cărei transpunere socială, prin paradox, se rezuma într'o exploatare deghizată. Protagoniştii libertăţii au devenit sclavii argintului. Şi argintul poartă în sine — în asemenea cazuri — toate valenţele prăbuşirii.

Libertatea a scos în relief valoarea individului, dar şi abisul anarhiei spre care se îndreaptă orice societate

temeinicită numai pe principii individualiste. Ultimele decenii au fost mărturia clară a neputinţelor şi erorilor individualismului exclusiv. De aceea cei ce confundau destinul Europei cu democraţia, făcând diagnosticul societăţii contimporane, aruncau peste veac lozinci alarmante, cu accente de gravă tragedie: apusul Europei, stingerea civilizaţiei europene părea o fatalitate implacabilă, fără nici o soluţie salvatoare. Alţii proectau în zarea viitorului apropiat flamura incendiară a bolşevismului, ca şi când aceasta ar fi ultima şi inevitabila perioadă a istoriei. Aceasta ar fi fost egal nu cu înnoirea Europei, ci cu asasinarea ei.

Fie că ar fi murit de bătrâneţe, fie că s'ar fi prăbuşit sub valurile barbariei comuniste, soarta era aceeaşi: se schimbau numai decorurile, cadrul.

E ştiut însă că perspectivele profetice sunt adesea confuze, mai ales când profeţii aceştia sunt nişte bocitoare peste ruine. Lor li se pare că dacă s'a năruit căsuţa lor se prăbuşeşte întreg universul. Adevărul e că nu Europa era în agonie, ci o anumită formă de viaţă europeană: liberalismul individualist, comunismul fiind numai manifestarea crizei şi disoluţiei democratice, cu toate consecinţele lui. Spiritul european, eliberat de formele acestea, renăştea la o viaţă nouă. De altfel cine ar fi privit atent procesul de cristalizare şi-ar fi dat seama că libertatea democratică, cu toate defectele ei, purta în germene liniile de desfăşurare ale unei orânduri ce aveau s'o depăşească. In acest sens epoca libertăţii apare ca o fază de tranziţie, un veac de pregătire pentru veacul ce va să vie. Intr'adevăr, libertatea aceasta a fost un gest de descătuşare din lanţurile sclaviei. *Descătuşare a individului şi descătuşare a naţiunii.* Democraţia a proclamat libertatea individului, dar şi libertatea naţiunilor. In felul acesta ea dărâmat nu numai cetăţile feudalismului intern, ci şi zidurile împărăţiilor artificiale cari ţineau în cătuşe popoarele. Este aici o contribuţie, fără voie, la zămislirea noului veac. In consecinţele sale ultime, democraţia este negaţie a naţiunilor: universalism cosmopolit. Comunismul era manifestarea acestei negaţii şi acestei nivelări: de aceea el se prăbuşeşte odată cu rezolvarea crizei europene.

Care este rezolvarea? Ea cuprinde ambele elemente pozitive pe care libertatea le-a scos la iveală fără germenele anarhiei. Sensul ei se poate concretiza în ceea ce numim *duh comunitar*. Comunitarismul este sinteza — pe plan superior — dintre individualism și colectivism. Individualismul, lipsit de autoritate, este desmăț; colectivismul este tiranie. Sunt extreme cari se întâlnesc în prăbușirea aceleiași catastrofe sociale și spirituale. Impăcarea nu este posibilă decât în șuvoiul viu al vieții. Viața respinge ambele extreme: ea realizează armonia dintre colectivitate și individ. Omul este o ființă socială prin natură: de aceea el se desvoltă în mediul social, nu în afara lui. Individul nu-și atinge plenitudinea trăirii în individualism, aceasta e o plutire la suprafață, ci prin încadrare și înrădăcinare în ambiața socială respectivă. Personalitatea crește dintr'un anumit sol, sub un anumit climat: ea e dăruire pentru realități ce depășesc, învăluie și înnalță. Când individul se simte inundat de lumina acelor realități, punându-se în serviciul lor, el sparge coaja superficialității individualiste, ca să trăiască bucuria adevăratei plenitudini, adevăratei realizări. Precum sămânța atâta vreme cât e purtată de vânt nu încolțește, nici nu rodește, tot așa și individul atât timp cât înnoată în apele tulburi ale libertății anarhizante nu-și simte ființa rodind în adâncuri: roada este rezultatul fixării într'un mediu prielnic.

Comunitarismul pune individul în slujba comunității, fără a-l nimici. Dimpotrivă, prin aceasta el desvoltă toate potențele creatoare ale lui. Cum? Prin faptul că îl plasează în mediul desvoltării lui organice. Privit în concret, individul nu e niciodată singur. El crește în sânul unei familii: e fiul unui neam. Neamul, ca ființă obectivă, cu toate notele lui specifice, este mediul în care se naște și trăește; nu numai mediu exterior, ci și lăuntric. Un mediu ale cărui seve le purtăm în noi. Incadrarea în națiune este un instinct al firii. El se temeinicește pe unitatea de sânge (rasa), unitatea de limbă, de datini, de istorie. O unitate biologică și spirituală. Unitatea aceasta este atmosfera care învăluie indivizii și îi unește într'o singură comunitate, îi face să se simtă solidari, să înțeleagă că

desvoltarea fiecărui ins depinde de desvoltarea întregului. Aşa cum diferitele membre ale organismului se hrănesc din acelaş sânge, fără a-şi pierde, prin aceasta, calitatea specifică, indivizii îşi hrănesc rădăcinile vieţii din aceeaşi sevă, cresc prin aceleaşi energii şi tind către aceleaşi zări, fără ca prin această comuniune, ce-i leagă într'o unitate de duh, să se anihileze ca persoană. Dimpotrivă: numai în felul acesta individul înfloreşte în personalitate creatoare, capabilă de jertfă, de muncă desinteresată, de luptă. E la mijloc paradoxul care face ca individualitatea să se superficializeze, să se închircească atunci când trăeşte egoistic, închisă în sine însuşi, mărginită la propriile sale interese, — aşa cum ne-a învăţat să fim liberalismul democratic — şi să se adâncească, să se desvolte în toată plenitudinea ei când se dărueşte unui ideal, când se dedică unei misiuni comunitare, când se jertfeşte pentru alţii. In felul acesta, dacă individul este pus în serviciul comunităţii, prin faptul că această servire este înnălţare nu coborîre, desfăşurare nu închircire, luminare nu înnegurare, perfecţionare nu diformare, se poate spune, cu drept cuvânt, că şi comunitatea este pusă în serviciul individului: ea e calea şi energia care desăvârşeşte individualitatea în personalitate. In concret, este o aşa întrepătrundere între individ şi comunitate, încât sunt valabile ambele formulări: dăruirea pentru comunitate însemnează valorificarea reală a individului.

De sigur aceasta presupune anumite afinităţi organice între individ şi comunitate: dăruirea nu e posibilă şi transfiguratoare pentru orice societate. Trebue să fie societatea în care să se realizeze creşterea organică a individualităţii prin încadrare. De aceea comunitarismul este nedespărţit de naţionalism: mediul lui firesc de împlinire este în sânul naţiunii. Naţiunea singură, ca organism natural, poate realiza sinteza comunitară dintre individualism şi colectivism. Ea are un fond biologic, moral, spiritual, istoric, care este comun tuturor, care îi uneşte pe toţi, din care răsar toate, spre care tind toate. Cu zestrea aceasta ne naştem, o purtăm în sânge şi'n suflet, în ea creştem, pentru ea suntem în stare să ne jertfim. Rădăcinile fiinţei noastre sunt înfipte în solul sevelor naţionale: smulgerea

lor e identică cu desrădăcinarea, cu ofilirea. De ceea ce purtăm în inimă şi sânge nu ne putem lepăda decât cu preţul anihilării propriei noastre individualităţi. Ancorarea în sevele acestea comunitare pe care le simţim gâlgâind în noi, prin care suntem legaţi cu toţi fiii aceluiaş neam, dăruindu-ne astfel unui destin comun, este adevărata menire a individului şi calea reală, vie, dinamică a desvoltării puterilor lui creatoare. Individul, în perspectiva democratică, era o noţiune abstractă, suspendat într'o singularitate, o izolare ciudată: un subiect cu drepturi nelimitate. El trăia în vid. Ce erau pentru individ ceilalţi membrii ai societăţii? Obiecte externe de care se loveau în exerciţiul drepturilor sale, obiecte limitative în lipsa de limită a drepturilor libertare. Un raport de limitare, un raport pur extern, juridic, formal, ca raporturile dintre două monade între cari n'ar exista nici o forţă de coheziune, ci numai graniţe delimitative. Era firesc ca, în felul acesta, societatea să nu fie o realitate vie, ci o sumă aritmetică, lipsită de orice unitate şi înclinată iremediabil spre disoluţie, iar viaţa să fie într'adevăr „un răsboi al tuturor împotriva tuturor".

Individul, subiect de drepturi nelimitate, cari se ciocneau totuşi de ceilalţi membri tot atât de nelimitaţi în drepturi, pluteşte astfel în superficialitate, egoism şi presumţie; el e element lipsit de orice axă şi orice disciplină creatoare. E o figură ştearsă ca un număr, dar umflată de încrederea în sine. Dacă plasarea individului în vidul abstract al drepturilor cetăţeneşti şi stabilirea raporturilor sociale pur juridice a fost o descătuşare din sclavie, o reacţiune necesară, ea nu mai putea dăinui ca principiu pozitiv de organizare socială. Individul, spre a trăi, se cere încadrat în realităţi concrete, în care să respire, să se înrădăcineze. Aceasta presupune transformarea raportului extern dintre membrii aceleiaşi societăţi într'un raport lăuntric, de comuniune. Intre monadele închise în sine se întind punţi de legătură, se deschid braţe de înţelegere, circulă îmbrăţişarea unei vieţi comune. Societatea devine astfel o realitate, iar indivizii scăldaţi de aceleaşi energii, înfloresc într'o trăire mai adâncă, mai înnaltă, mai plină de miez

şi de bucurii. Se simt fraţi de sânge, fraţi de destin, fraţi de crez. Comuniunea aceasta se manifestă extern în simţământul de camaraderie, de frăţietate, de iubire care îi uneşte pe toţi. Legăturile comunitare cari încheagă societatea nu sunt abstracţiuni: sunt elemente vii, concrete, cari trăiesc în noi, prin care trăim şi ne împlinim, pentru că naţiunea este cea care le constitue. Şi naţiunea e o realitate biologică şi spirituală care pune pecetea specificităţii ei în toţi cei ce îi aparţin. De aceea a trăi în comunitatea naţională este a desvolta la maximum potenţialităţile individului, dar şi a realiza o societate năpădită cu adevărat de duhul comunitar, prin care toţi slujesc binelui obştesc şi toţi se împărtăşesc din aceleaşi, drepturi şi datorii.

Acest nou sens al trăirii umane, duhul comunitar, se cere concretizat politic, social şi economic. Politic — prin partidul unic; social — prin dreptate socială şi camaraderie; economic — prin punerea economiei, a capitalului în serviciul comunităţii naţionale, nu în serviciul capacităţii individuale. Se tinde astfel la o nivelare a deosebirilor de clasă, la o armonizare a profesiunilor, la o mai dreaptă împărţire a bunurilor. De sigur ierarhia socială se menţine, dar clasele nu mai sunt etaje fără comunicaţie între ele, ci profesiuni cari constitue tot atâtea funcţii naţionale ce se întregesc reciproc. Proprietatea privată îşi păstrează prerogativele, dar nu mai are un sens egoistic, ci un sens comunitar: e un bun cu funcţie socială şi naţională. De unde sub regimul democratic capitalistul realiza câştiguri fantastice, plătind muncitorimea cu leafă de mizerie, în noul regim câştigul care depăşeşte o anumită limită este fructificat pentru bunăstarea muncitorimii, căci capitalul trebue să aibă sens comunitar: nu e admisibil ca muncitorul să nu fie tratat ca un om, ca un camarad care trebue să se bucure de binefacerile culturii şi civilizaţiei. In felul acesta se tinde spre o ridicare a standardului de viaţă pentru toţi fiii naţiunii, fără prăpăstioase şi nedrepte contraste sociale.

*
* *

Am descris, rezumativ şi fugar, fizionomia noului veac. Care e poziţia creştinismului? S'o spunem lămurit: duhul

comunitar este o paralelă, în ordinea firii, a duhului ecumenic creştin. De aceea nu trebue să existe conflict între creştinism şi noua orânduire... Dimpotrivă: e o împlinire necesară. De ce? 1. Ca element component şi central al fiinţei spirituale naţionale; 2. Ca ideal de perfecţiune cerească. Comunitarismul se temeiniceşte pe factorul material-biologic (rasa) şi pe factorul spiritual (tradiţia, cultura, credinţa). Biologia e temelia organică: ea interesează sănătatea neamului. Spiritul e elementul dinamic, creator: comunitarismul este opera lui, Fără spirit, comuniunea e imposibilă, pentru că duhul comunitar e trăire lăuntrică, nu solidaritate de hoardă: comuniunea începe numai din momentul în care zările raselor sunt luminate de razele duhului. Cu cât se adâncesc dimensiunile spirituale, cu atât şi comuniunea e mai vie, mai adâncă, mai rodnică. Numai viaţa duhului poate realiza miracolul personalităţii care se desăvârşeşte dăruindu-se. Comuniunea este biruinţa iubirii, a iubirii ce ţâşneşte din taina de azur a duhului. Pe linia aceasta de trăire, cele mai adânci, mai rodnice perspective le deschide credinţa creştină. Creştinismul a adus în lume spiritul: el este isvorul vieţii spirituale. Pentru că viaţa spirituală e rezultatul harului: fără revărsarea iubirii divine peste zările sufletului nu există viaţă spirituală.

Viaţa spirituală este viaţă care se hrăneşte cu sevă divină, viaţă cu rădăcini în Dumnezeu. Hrănindu-se din aceeaş iubire divină, sufletele ce trăesc sub revărsarea de foc a harului, păşesc spre desăvârşire şi realizează real comunitatea adevărată, ale cărei legături au aroma veşniciei. Comuniunea lui Iisus Hristos, prin care toţi cei ce cred constitue un singur trup, este idealul oricărei comunităţi umane. A intensifica iubirea creştină este a pune temelii nesdruncinate comunitarismului naţional. Aceasta cu atât mai mult cu cât creştinismul nu e un element străin, exterior naţiunilor europene. El e centrul vieţii lor spirituale: e o forţă de care nu se pot lipsi. A visa, în numele rasismului, o întoarcere la religia barbară, primitivă, este o absurditate şi o eroare ce poate fi fatală. Rasismul este valabil în ordinea biologică — întrucât e valabil. Ordinea morală şi spirituală depăşeşte biologicul: ea creşte sub

ocrotirea lui Dumnezeu. Reînvierea păgânismului este o decadenţă, un regres. Zeii au murit de mult şi omenirea niciodată nu va renunţa la luminile cerului creştin pentru negurile mitologiei antice. De altfel creştinismul face parte din sufletul european: e aureola specificităţii sale. El nu poate fi dat la o parte ca o haină învechită, pentru că rădăcinile lui sunt prea adânci şi viaţa lui prea evidentă. E deci o necesitate a duhului comunitar să acorde toată atenţia credinţei creştine, atât pentru că aşa o cere neamul, cât şi pentru că ea este cel mai puternic factor al comuniunii sociale.

Comunitarismul, alături de unitatea biologică şi spirituală, presupune şi o comunitate de ideal. El nu priveşte numai spre trecut, nici numai spre prezent: viitorul este zarea dinamizatoare, zămislitoare de elanuri. Fără un ideal crescut pe creste de destin, trecutul n'are sens, prezentul lâncezeşte. Care este idealul pentru care luptă naţiunea? Pe sine însăşi nu se poate avea ca ideal, cel puţin nu în starea în care se găseşte. Idealul ei trebue să tindă spre un prototip al perfecţiunii, care străluceşte peste veacuri, sub harul veşniciei. Există în toate faptele istoriei o sete de universalitate, un dor de înveşnicire. Neamurile nu se trudesc numai pentru bunuri materiale sau pentru ambiţii imperiale: ele vor să-şi înscrie numele în cartea veşniciei. Să facă fapte vrednice de-a fi pomenite din neam în neam. Şi veşnicia nu aparţine lutului, ci spiritului: veşnicia este a acelor popoare care au întruchipat în lume un cer mai înnalt, mai plin de lumină şi de frumuseţe. Idealul neamurilor este să concretizeze în istorie modelul de frumuseţe şi strălucire divină care le atrage de dincolo de veac. Căci istoria adevărată este plăsmuire a pământului după luminile cerului, desăvârşirea neamurilor după forma desăvârşirii divine, formare a indivizilor după statura sfinţeniei lui Hristos. Prin aceasta nici indivizii nu-şi pierd personalitatea, nici neamurile nu sunt lipsite de nota specifică prin care se disting unele de altele. Dimpotrivă: ele strălucesc de mai multă lumină. In acest sens creştinismul este temelie, unica temelie valabilă, şi pentru o altă împlinire: unitatea Europei. El transpune Duhul comunitar între naţiuni. Na-

țiunea prezintă elemente de comuniune în interior: creștinismul este necesar și în acest domeniu. Dar în afară, în relațiunile interstatale, națiunea are prea slabe punți de legătură spre a realiza atmosfera unei comunități europene. Aceasta nu poate fi decât opera unui factor care este, în același timp, național și universal, specific și comun. Acesta este *duhul creștin*. Național în trăire și totuși comun prin unitatea vieții în Hristos care este pretutindeni. El poate uni comunitățile naționale într'o vastă comuniune de duh și trăire creștină. Prin el, neamurile constitue o simfonie, în care fiecare își păstrează locul specific, dar toate, tinzând spre prototipul perfecțiunii veșnice, se întregesc în unitatea aceleiași armonii.

Comuniunea presupune un fond spiritual comun, care să hrănească, fără a le diforma, toate individualitățile: creștinismul posedă această substanță comunitară atât pentru viața fiecărei națiuni, cât și pentru viața de creație și armonie dintre neamuri. Energia harului divin, care luminează inimile, desăvârșește națiunile și unește cu Hristos, constitue cheagul divin al unei comunități care e răsfrângere a veșniciei în vâltoarea vremelnică a veacului.

Rezumativ: Națiunea e elementul uman al comuniunii; creștinismul e elementul divin prin care comuniunea se desăvârșește, fără care însă comunitarismul este deficient: respiră în el duhul unui despotism mascat.

In sfârșit, e un fapt incontestabil că dintre toate confesiunile existente, Ortodoxia reprezintă forma creștină cea mai apropiată de duhul comunitar al veacului. Catolicismul corespunde principiului autoritar, care nu vrea să cunoască drepturile individului, drepturile mirenilor. Protestantismul reprezintă principiul individualist, libertar. Ortodoxia este sinteza acestor poziții: ea cuprinde plenitudinea comuniunii creștine în Iisus Hristos. Dacă, deci, pe plan politic, social, economic, vrerea veacului se îndreaptă neîndoielnic spre comunitarism, pe plan religios ne așteptăm — ca un corespondent firesc — la o mai vie manifestare a Ortodoxiei. Se deschid zări de mai largă înțelegere a adevărului ortodox și — cine știe? — de o nouă epocă de mărire a pravoslaviei.

Pentru aceasta, însă, nu sunt suficiente tendinţele veacului. Noi am descifrat în duhul comunitar o icoană concretă, politică-socială, a duhului creştin, care prin viziunea trupului mistic al lui Hristos oferă un prototip haric nouilor tendinţe de organizare a omenirii. Deviaţiunile totuşi sunt posibile, mai ales prin idolatrizarea naţiunii. De aceea Biserica trebue să fie dinamică, să deschidă elanurilor comunitare zările duhului creştin, ca în felul acesta să nu se piardă în erezii neopăgâne un veac care se osârdueşte să realizeze ceea ce Hristos a dăruit primelor generaţii de creştini. O atitudine de duşmănie neînţelegătoare — asemenea celei catolice — nu poate fi decât dăunătoare. Ea este imposibilă în statele ortodoxe, cu atât mai mult în ţara aceasta a cucerniciilor voevodale. De aceea n'ar fi surprinzător ca aici, la graniţele răsăritului, să se realizeze cea mai deplină imagine de viaţă comunitară: un stat în care Ortodoxia, cu puterile ei harice, să constitue seva spirituală a comuniunii în veac şi peste veac...

COSMOSUL ȘI SUFLETUL, CHIPURI ALE BISERICII[1]

de

Protopop-Stavrofor Dr. DUMITRU STĂNILOAE
Rectorul Academiei teologice „Andreiane"

CAPITOLUL VI

CUM ȘI ÎN CE FEL E NUMITĂ ȘI SFÂNTA SCRIPTURĂ OM?

Precum după un înțeles mai înalt a numit biserica om duhovnicesc, iar pe om biserică tainică, la fel zicea că și Sfânta Scriptură, privită toată deodată, este ca un om, care are Testamentul Vechiu drept trup, iar pe cel Nou drept suflet, duh și minte; sau istoria literală a întregei Sfinte Scripturi, a celei Vechi și Noui, trup, iar sensul celor scrise și scopul spre care tinde acel sens, suflet. Auzind aceasta, am admirat potriveala asemănării și am lăudat cât am putut pe Cel ce împarte fiecăruia darurile Sale după vrednicie. Căci precum omul e muritor după ceea ce e văzut și nemuritor după ceea ce e nevăzut, la fel și Sfânta Scriptură are litera trecătoare, iar duhul ascuns în litera ei niciodată nu încetează de-a fi. Și precum omul, stăpânind prin înțelepciune dorința și pornirea pătimașe, veștejește trupul, la fel și Sfânta Scriptură, înțeleasă duhovnicește, taie dela sine litera. Căci zice dumnezeescul Apostol: „Pe măsură ce se strică omul nostru cel dinafară, cel dinlăuntru se înoește zi de zi" (II Cor. 4, 16). Aceasta s'o înțelegem și s'o zicem și despre Sfânta Scriptură, înțeleasă figurat ca om. Pe măsură ce se retrage litera ei, sporește duhul. Și pe măsură ce trec umbrele slujirii vremelnice, iese la arătare adevărul credinței, atotluminos și neumbrit, prin care și pentru care este și s'a scris și se numește Scriptură, întipărită fiind în minte prin harul du-

[1] Urmare dela p. 181.

hovnicesc. Precum şi omul este şi se zice om pentru sufletul raţional şi mintal, prin care şi pentru care este chip şi asemănare a lui Dumnezeu, Cel ce l-a făcut pe el, şi a fost deosebit de celelalte animale prin natură, neavând cu ele nici o relaţie lăuntrică.

CAPITOLUL VII

CUM E NUMIT COSMOSUL OM ŞI ÎN CE CHIP OMUL E NUMIT COSMOS?

Urmărind aceeaşi asemănare, uşor de observat, spunea că şi cosmosul întreg, constătător din cele văzute şi nevăzute, este om; iar omul constătător din suflet şi trup, este cosmos. Căci cele inteligibile au rostul sufletului, precum sufletul are acelaş rost ca cele inteligibile. Iar cele sensibile sunt chipul trupului, precum trupul e chipul celor sensibile. Cele inteligibile sunt sufletul celor sensibile, iar cele sensibile trupul celor inteligibile. Şi precum sufletul se află în trup, aşa cosmosul inteligibil în cel sensibil. Iar cosmosul sensibil este ţinut la un loc de cel inteligibil, precum trupul este ţinut de suflet. Şi din amândouă se constitue un singur cosmos, precum din suflet şi trup un singur om. Nici una din cele două părţi ale acestora, cari sunt unite întreolaltă, nu neagă şi nu refuză pe cealaltă, existând o lege care le leagă împreună. In ele este sădită raţiunea unei puteri unificatoare, care nu îngădue să se slăbească identitatea în baza unirii după ipostas, din pricina deosebirii de natură; nici să apară particularitatea care circumscrie pe fiecare din acestea în ea însăşi, deosebind-o şi desfăcând-o de cealaltă, mai puternică decât înrudirea, sădită în ele în chip tainic prin faptul unirii. Prin înrudirea aceasta se arată existând în toate în chip diferit modul universal şi unic al cauzei ascunse şi necunoscute, care ţine adunate toate, susţinând toate în ele însele şi unele în altele neamestecate şi nedivizate şi înfăţişându-le ca fiind mai degrabă unele pentru altele decât pentru ele însele, prin această relaţie unificatoare. Aceasta, până ce va socoti de bine Cel ce le-a legat întreolaltă să le deslege, când va veni vremea sfârşitului obştesc cel

nădăjduit. Atunci și lumea celor văzute va muri, ca și omul, și va învia iarăși ca o lume nouă din cea îmbătrânită, la învierea pe care de abia pentru atunci o așteptăm. Atunci și omul de acum va învia împreună cu lumea, ca partea cu întregul și ca lumea mică împreună cu lumea mare, dobândind puterea să nu se mai poată strica. Și tot atunci trupul se va face asemenea sufletului, iar cele sensibile asemenea celor inteligibile, în privința cinstei și a slavei, arătându-se în toate o singură putere dumnezească printr'o prezență luminoasă și activă, potrivit cu fiecare. Iar această putere va păstra prin ea nedesfăcută legătura unirii pentru veacurile nesfârșite.

Dacă vrea așadar cineva să aibă viața și rațiunea iubitoare de Dumnezeu și plăcută lui Dumnezeu, să se îngrijească de părțile mai înalte și mai cinstite ale acestor trei oameni, adică a cosmosului, a Sfintei Scripturi și a omului nostru. Să se îngrijească cu toată puterea de suflet, făcându-l nemuritor, dumnezeesc și îndumnezeit prin virtuți; și să disprețuiască trupul, care e supus stricăciunii și morții și care poate să întineze demnitatea neîngrijită a sufletului. „Căci trupul stricăcios, zice, îngreuiază sufletul și locașul cel pământesc împovărează mintea cea plină de griji" (Ințelep. Sol. 9, 15). Și iarăși: „Cel ce samănă în trupul său, din trup va culege stricăciune" (Gal. 5, 17).

Acela să-și îndrepteze râvna gândurilor minții spre puterile trupești și spirituale, pentru a se face asemenea lor, părăsind cele prezente și văzute. „Căci cele ce se văd sunt vremelnice, zice; iar cele ce nu se văd sunt veșnice" (Gal 6, 8). In acestea se odihnește Dumnezeu, pentru mărimea deprinderii lor în pace.

De asemenea să se înalțe cu înțelepciune spre Duhul Sfânt prin studiul pătrunzător al Sfintei Scripturi, ridicându-se deasupra literei. Căci în El se află plinătatea bunătăților și comorile ascunse ale cunoștinței și ale înțelepciunii, înlăuntrul cărora cel ce se învrednicește să ajungă va afla pe Dumnezeu însuși, înscris în tablele inimii prin harul Duhului, oglindind cu față descoperită slava lui Dumnezeu, prin ridicarea zăbranicului literii (II Cor. 3, 18).

CAPITOLUL VIII

CE SIMBOLIZEAZĂ PRIMA INTRARE A SFINTEI ADUNĂRI (LITURGHII) ŞI CELE SĂVÂRŞITE DUPĂ EA?

Cuvântul nostru, după ce a înfăţişat pe scurt vederile comunicate de fericitul bătrân despre sfânta biserică, va face acum o povestire şi mai scurtă despre Liturghia din sfânta biserică. Prima intrare a arhiereului în sfânta biserică la sfânta adunare, este chipul şi icoana primei veniri în lume a Fiului lui Dumnezeu şi Mântuitorului nostru Hristos prin trup. Prin aceasta El a eliberat şi răscumpărat firea oamenilor, robită stricăciunii şi vândută prin ea însaşi morţii, în urma păcatului, şi stăpânită silnic de diavol, plătind toată datoria pentru ea ca un vinovat Cel nevinovat şi fără de păcat. Astfel a readus-o la harul împărăţiei dela început, dându-Se pe Sine preţ de răscumpărare şi schimb pentru noi şi punând patima Sa de viaţă făcătoare ca leac de vindecare a patimilor noastre pricinuitoare de stricăciune şi ca mijloc de mântuire a întregei lumi.

Iar prin intrarea arhiereului în ieration şi prin urcarea pe tronul preoţesc se închipueşte simbolic înălţarea şi reaşezarea Aceluia în ceruri şi pe tronul mai presus de ceruri, după petrecerea în lume.

CAPITOLUL IX

CE ÎNSEAMNĂ ÎNTRAREA POPORULUI ÎN SFÂNTA BISERICĂ?

Intrarea poporului, care se face odată cu a ierarhului, în sfânta biserică, înseamnă întoarcerea necredincioşilor dela neştiinţă şi rătăcire la cunoaşterea lui Dumnezeu şi mutarea credincioşilor dela păcat şi necunoştinţă la virtute şi cunoştinţă, — spunea fericitul bătrân. Căci intrarea în biserică nu înfăţişează numai întoarcerea necredincioşilor la adevăratul Dumnezeu, ci şi îndreptarea prin pocăinţă a fiecăruia dintre noi cei ce credem, dar nesocotim poruncile Domnului prin traiu neînfrânat şi prin viaţă necuviincioasă. Fiindcă tot omul, fie ucigaş, fie desfrânat, fie fur, fie îngâmfat, fie mândru sau înjurător, sau lacom, sau

iubitor de argint, sau bârfitor, sau neuitător de rău, sau uşor de mişcat spre mânie şi furie, sau vorbitor de rău, sau sămănător de vrajbă, sau şoptitor, sau pizmaş, sau beţiv şi rău, simplu vorbind, ca să nu mai lungesc cuvântul, numărând toate felurile păcatului, orice om care, fiind stăpânit de oricare păcat, încetează pe urmă de-a se mai lăsa stăpânit de bună voie de-o asemenea deprindere şi de-a mai lucra cu intenţie potrivit cu ea, şi-şi schimbă viaţa în spre bine, alegând virtutea în locul păcatului — orice astfel de om are să fie socotit că intră într'adevăr cu Hristos Dumnezeul şi Arhiereul nostru la virtute, care înţeleasă figurat este biserica.

CAPITOLUL X

CE SIMBOLIZEAZĂ CETIRILE DUMNEZEEŞTI?

Cetirile dumnezeeşti ale preasfintelor cărţi, spunea învăţătorul că indică voile şi sfaturile dumnezeeşti şi fericite ale atotsfântului Dumnezeu. Prin ele aflăm îndatoririle ce le avem de îndeplinit, potrivit cu fiecare dintre noi, după puterea ce-i este înăscută. De asemenea învăţăm legile luptelor dumnezeeşti şi fericite, după cari răsboindu-ne ne învrednicim de cununile biruinţii din împărăţia lui Hristos.

CAPITOLUL XI

CE SIMBOLIZEAZĂ CÂNTĂRILE DUMNEZEEŞTI?

Dulceaţa duhovnicească a cântărilor dumnezeeşti spunea că indică bucuria care vădeşte împărtăşirea de bunătăţile dumnezeeşti şi care pe de-oparte mişcă sufletele spre dragostea curată şi fericită a lui Dumnezeu, iar pe de alta le stârneşte şi mai mult spre ura păcatului.

CAPITOLUL XII

CE ÎNSEAMNĂ STRIGĂRILE PĂCII?

Prin strigările păcii, săvârşite dinlăuntrul ierationului la porunca arhiereului, la fiecare cetire, după precizarea acelui înţelept, se indică satisfacţiile şi aprobările dumne-

zeeşti aduse de sfinţii îngeri. Prin ele, Dumnezeu pune hotar luptelor purtate pentru adevăr împotriva puterilor duşmane, împrăştiind nevăzutele îngrămădiri, dăruind pace prin desfiinţarea trupului păcatului şi dând sfinţilor harul nepătimirii, drept cunună a ostenelilor pentru virtute, ca părăsind lupta să-şi îndrepte puterile sufletului spre cultivarea duhovnicească, adecă spre desvoltarea virtuţilor. Prin acestea împrăştie oştile duhurilor rele, având de căpetenie a luptei lor pe Dumnezeu şi Cuvântul, care risipeşte meşteşugirile duşmănoase şi greu de ocolit ale diavolului.

CAPITOLUL XIII

CE SIMBOLIZEAZĂ CETIREA SFINTEI EVANGHELII ŞI ACTELE MISTICE DE DUPĂ ACEEA IN PARTICULAR?

Indată după acestea rânduiala sfintei Biserici a stabilit să se facă cetirea dumnezeească a sfintei Evanghelii. Aceasta arată în particular celor ce se străduesc, năcazurile ce au să să fie suportate pentru cuvânt. După aceea venind la ei din cer Cuvântul contemplaţiei şi al cunoştinţei ca un Arhiereu, înlătură ca pe o lume sensibilă cugetul trupului, depărtează gândurile lor ce caută spre pământ şi îi duce spre privirea celor spirituale, prin închiderea uşilor şi prin intrarea sfintelor taine, după ce şi-au închis simţirile de către cuvinte şi lucruri. Şi aşa, după ce au ajuns afară de trup şi de lume, îi învaţă cele ascunse şi tainice, sărutare între ei înşişi şi la El adunându-i, ca apoi pentru multa binefacere de care le-a făcut parte, ca singură mulţumire, mărturisirea recunoştinţei pentru mântuirea lor, pe care o tălmăceşte Simbolul credinţei. Apoi punându-i între îngeri prin cântarea întreit sfântă şi dăruindu-le aceeaş ştiinţă a teologiei sfinţitoare, pe care o au şi aceia, îi aduce lui Dumnnzeu şi Tatăl, înfiindu-i în Duhul prin rugăciunea prin care s'au învrednicit să-L numească pe Dumnezeu Tată. De aci iarăşi, după ce au străbătut cu ştiinţă toate raţiunile din lucruri, îi duce în chip neînţeles spre monada necunoscută prin cântarea *„Unul Sfânt"*, care s'au unit prin har şi au devenit asemenea după participare, într'o identitate neîmpărţită, după putinţă.

CAPITOLUL XIV

CE SIMBOLIZEAZĂ IN INȚELESUL EI GENERAL CETIREA DUMNEZEEASCĂ A SFINTEI EVANGHELII?

In aplicare generală ea înseamnă sfârșitul lumii acesteia. Căci după cetirea dumnezeească a sfintei Evanghelii, arhiereul coboară de pe tron și se face slobozirea și scoaterea afară prin slujitori a catehumenilor și a celorlalți, cari nu sunt vrednici de vederea dumnezeească a tainelor ce se vor arăta. Aceasta indică și preînchipuește prin ea adevărul, al cărei tip și icoană este și pe care îl strigă oarecum prin aceste acte, că după ce se va vesti Evanghelia împărăției, precum s'a scris, în toată lumea, spre mărturie tuturor popoarelor, va sosi sfârșitul, venind a doua oară din cer cu slavă multă marele Dumnezeu și Mântuitorul nostru Iisus Hristos; „căci însuși Domnul în strigăt de arhanghel și cu trâmbița lui Dumnezeu se va coborî din cer" (I Tes. 4, 15), zice dumnezeescul Apostol. Iar venind, se va răsbuna împotriva vrăjmașilor și va despărți prin sfinții îngeri pe cei credincioși de cei necredincioși, pe cei nedrepți de cei drepți, pe cei ticăloși de cei sfinți și, ca să spun pe scurt, pe cei ce au pășit pe urmele trupului de cei ce-au umblat în Duhul lui Dumnezeu, dând fiecăruia dintre cei ce au trăit pe pământ plata cea dreaptă, după vrednicia lor, cum spune adevărul cuvintelor dumnezeești.

CAPITOLUL XV

CE SIMBOLIZEAZĂ ÎNCHIDEREA UȘILOR SFINTEI BISERICI CARE SE FACE DUPĂ SFÂNTA EVANGHELIE?

Inchiderea ușilor sfintei biserici a lui Dumnezeu, care se face după sfințita cetire a sfintei Evanghelii și după scoaterea catehumenilor, arată trecerea celor pământești și intrarea viitoare a celor vrednici în lumea inteligibilă sau la ospățul de nuntă al lui Hristos, după acea despărțire înfricoșată și sentință și mai înfricoșată; de asemenea lepădarea desăvârșită a lucrării rătăcite din simțiri.

CAPITOLUL XVI

CE ÎNSEAMNĂ INTRAREA SFINTELOR TAINE?

Intrarea sfintelor și cinstitelor taine este începutul și sfârșitul (cum spunea acel mare bătrân) învățăturii celei nouă, care ni se va împărtăși în cer, cu privire la iconomia lui Dumnezeu cea cătră noi și descoperirea tainei mântuirii noastre, care se află în adâncurile nepătrunse ale ascunzimii dumnezeești. „Căci nu voiu mai bea, zice către ucenicii Săi Dumnezeu și Cuvântul, de acum din rodul viței, până în ziua aceea, când îl voiu bea pe el cu voi în împărăția Tatălui meu" (Mat. 26, 29).

CAPITOLUL XVII

CE SIMBOLIZEAZĂ ȘI SĂRUTAREA DUMNEZEEASCĂ?

Sărutarea duhovnicească, vestită tuturor, preînchipuește și zugrăvește unirea în cuget și mărturisirea într'un gând și identitatea pe care o vor avea cu toții întreolaltă prin credință și iubire, când se va face descoperirea bunurilor viitoare negrăite. Prin ea, cei vrednici vor primi împreunarea cu Cuvântul și Dumnezeu. Căci gura este simbolul cuvântului și al rațiunii, prin cari toți cei părtași de cuvânt și de rațiune, ca ființe raționale, vor deveni una cu toții și cu Cuvântul prim și unic și cauză a tot cuvântul și rațiunea.

CAPITOLUL XVIII

CE ÎNSEMNEAZĂ SIMBOLUL DUMNEZEESC AL CREDINȚII?

Mărturisirea dumnezeescului Simbol al credinții, care se face de toți, arată mulțumirea tainică pentru rațiunile și modurile înțeleptei providențe dumnezeești cu privire la noi, prin cari ne-am mântuit, mulțumire care va avea loc în veacul viitor. Prin ea, cei vrednici își vor arăta recunoștința pentru binefacerea dumnezeească, neavând, afară de ea, nimic altceva ce să dea pentru bunătățile dumnezeești fără de margini, cari li s'au hărăzit.

CAPITOLUL XIX

CE ÎNSEMNEAZĂ DOXOLOGIA ÎNTREIT SFÂNTĂ?

Rostirea întreită a cântării sfințeniei dumnezeești de către tot poporul credincios preînchipuește unirea și deopotriva cinste pe care o vom avea în veacul viitor cu puterile netrupești și spirituale. In acea stare, într'un cuget cu puterile de sus, firea oamenilor va fi învățată să laude și să sfințească prin trei sfințiri dumnezeirea treiipostatică cea una.

CAPITOLUL XX

CE SIMBOLIZEAZĂ SFÂNTA RUGĂCIUNE: „TATĂL NOSTRU CARELE EȘTI ÎN CERURI"?

Chemarea atotsfântă și preacinstită a marelui și fericitului Dumnezeu și Tată este simbolul înfierii adevărate și reale, care ni se va da prin darul și harul Duhului Sfânt. Prin această înfiere biruindu-se și acoperindu-se tot ce-i însușire omenească, prin coborîrea harului, se vor face și vor fi fiii lui Dumnezeu toți sfinții, cari s'au luminat încă de aici cu frumusețea dumnezeească a bunătății.

CAPITOLUL XXI

CE ÎNSEAMNĂ SFÂRȘITUL CÂNTĂRILOR ROSTITE LA SFÂNTA SLUJBĂ TAINICĂ, ADECĂ: „UNUL SFÂNT, UNUL DOMN" ȘI CELE URMĂTOARE?

Mărturisirea pe care o face întregul popor la sfârșitul sfintei slujbe tainice, rostind: „Unul Sfânt" și cele ce urmează, arată adunarea și unirea mai presus de rațiune și de minte a celor inițiați tainic și înțelept în unitatea cea ascunsă a simplității dumnezeești, în veacul nestricăcios al celor inteligibile, când privind la lumina slavei nevăzute și mai presus de graiu vor ajunge și ei în stare să primească, împreună cu puterile de sus, fericita puritate. După aceasta, la sfârșitul tuturor, se face împărtășirea tainei care-i preface, pe cei ce se împărtășesc cu vrednicie, în chipul ei și asemenea, după har și participare, Binelui prin esență, nefiind lipsiți întru nimic de El, pe cât este îngăduit și cu

putință oamenilor. Așa încât și ei pot fi și se pot numi prin lucrarea voinții (θέσει) și prin har, dumnezei, în urma faptului că Dumnezeu întreg îi umple deplin și nu lasă nimic din ei gol de prezența Lui.

CAPITOLUL XXII

CUM ȘI ÎN CE CHIP ȘI STAREA SUFLETULUI, PRIVIT ÎN EL ÎNSUȘI LA FIECARE OM ÎN PARTE, E ÎNDUMNEZEITOARE ȘI FĂCĂTOARE DE DESĂVÂRȘIRE, PRIN CELE SPUSE?

Să căutăm acum, trecând cu privirea prin aceleași momente, ca pe o cale și o ordine bună, să le înțelegem și cu referire la sufletul cunoscător. Și să nu împedecăm mintea, care dorește și voește să se urce, sub îndrumarea lui Dumnezeu, treptat, prin rațiune, după putere, cu toată evlavia, spre contemplarea mai înaltă și să privească și să înțeleagă cum orânduirile dumnezeești ale sfintei Biserici duc sufletul spre desăvârșirea lui prin cunoștință adevărată și efectivă.

CAPITOLUL XXIII

PRIMA INTRARE A SFINTEI ADUNĂRI (σύναξις) ESTE SIMBOLUL VIRTUȚILOR SUFLETULUI

Privește așadar, tu cel ce ți-ai câștigat adevărata iubire a înțelepciunii lui Hristos, cu ochii minții la prima intrare a sfintei adunări dela rătăcirea și tulburarea dinafară a celor pământești (după cum s'a scris: „Femei, ce veniți dela vedere apropiați-vă" Is. 27, 11); dela vagabondarea printre chipurile și formele văzute ale celor sensibile. Căci nu e drept să fie numită contemplare, după neînțelepții așa zișilor înțelepți ai Elinilor (să nu cumva să-i numiți înțelepți pe aceia cari nu au putut sau n'au voit să cunoască pe Dumnezeu din făpturile Lui), vederea celor sensibile, în planul căreia subsistă răsboiul neîntrerupt al celor sensibile întreolaltă, răsboiu care produce stricăciunea tuturor prin ele înșile, toate stricându-le pe altele și stricându-se prin altele și neavând altă statornicie

decât pe aceea a nestatorniciei şi a stricăciunii şi neputând rămânea vreodată întreolaltă fără răsboiu şi fără desbinare. Prin acea intrare însuşi sufletul vine dela acelea şi fuge şi intră, ca într'o biserică şi ca într'un asil al păcii, la contemplarea naturală în duh, în care nu se află răsboire şi nici tulburare, împreună cu Cuvântul şi condus de Cuvântul, marele şi adevăratul nostru Dumnezeu şi arhiereu. Iar dela dumnezeeştile cetiri ce se fac, învaţă, ca prin nişte simboale, raţiunile lucrurilor şi marea şi minunata taină a Providenţei dumnezeeşti, arătată în lege şi prooroci. Prin fiecare primeşte, ca răsplată a bunei sale ucenicii întru acestea, dela Dumnezeu, prin sfintele Puteri, cari vorbesc cu el spiritual, întipăririle dătătoare de pace, deodată cu farmecul întăritor şi susţinător, cu dorinţa dumnezeească şi arzătoare a lui Dumnezeu, prin plăcerea produsă în el tainic de cântarea imnelor dumnezeeşti.

Trecând iarăşi dela acestea, se concentrează pe culmea cea una şi singură, care adună unitar aceste raţiuni. Adecă în jurul sfintei Evangheliii, în care au preexistat unitar toate raţiunile Providenţei şi ale lucrurilor îmbrăţişate printr'o singură putere. După aceasta se îngădue ochilor minţii, iubitori de Dumnezeu şi netulburaţi, să privească printr'o simţire dumnezeească pe însuşi Cuvântul şi Dumnezeu, care coboară în suflet din cer, (ceea ce se arată prin coborîrea arhiereului de pe tronul sacerdotal) şi depărtează ca pe nişte catehumeni cugetările cari sunt legate încă prin fantazie de simţuri şi de diviziunea lor. Pe urmă, iarăşi, Cuvântul duce sufletul ieşit afară din cele sensibile, cum dă să înţelegem închiderea uşilor sfintei lui Dumnezeu biserici, spre ştiinţa imaterială, simplă, neschimbată, dumnezeească, liberă de orice chip şi figură, a celor inteligibile, indicată prin intrarea tainelor negrăite. Ajuns aci, sufletul îşi concentrează în sine însuşi puterile sale şi pe sine în Cuvântul, unind prin sărutarea duhovnicească raţiunile şi chipurile negrăite referitoare la mântuirea sa. Iar Cuvântul îl învaţă prin Simbolul credinţei, să mărturisească aceasta cu mulţumire.

După acestea sufletul, fiind deja în ce priveşte mintea simplu şi neîmpărţit în cunoaştere, prin ucenicie făcută, şi

cuprinzând rațiunile celor sensibile și celor inteligibile, e dus de Cuvântul spre cunoștința lămurită a lui Dumnezeu, după trecerea peste toate, dăruindu-i-se o înțelegere egală, după putință, cu a îngerilor. Și așa de mult îl învață Cuvântul încât cunoaște pe Dumnezeu ca unul, o singură ființă, dar în trei ipostasuri; unitate a ființii în trei ipostasuri și treime a ipostasurilor de o ființă; unitate în treime și treime în unitate; nu alta și alta; nici una deosebită de alta, sau una prin alta; nici una în alta, sau una din alta; ci una și aceeași în ea însași și prin ea însași, având identică cu sine însași atât unitatea cât și treimea fără nici o confuzie; unirea lor este fără confuzie, iar deosebirea nedivizată și fără părți; unitate după rațiunea ființii sau a existenții, dar nu prin compoziție, prin contracțiune sau prin vreo contopire; și treime după rațiunea felului cum există sau subsistă, dar nu prin vreo divizare, sau înstrăinare, sau prin vreo împărțire. Căci nu se divizează unitatea prin ipostasuri, nici nu se cuprinde și se contemplă în ele în virtutea relației. De asemenea nu se adună ipostasurile într'o unitate, nici nu o înfăptuesc pe aceasta prin contracțiune. Ci aceeași este identică aceleiași, desigur altfel și altfel. Sfânta Treime a ipostasurilor este unitate neamestecată după ființă și după rațiunea simplă a ei. Iar sfânta unitate este treime după ipostasuri și după modul de existență. Aceeași întreagă este și aceea și aceasta în chip diferit, înțeleasă după altă și altă rațiune, precum s'a spus; una și singură, dumnezeire nedivizată și fără confuzie, dumnezeire simplă, nemicșorată și netransformabilă, va fi, fiind întreagă unitate după ființă și întreagă treime după ipostasuri, o singură rază a unei lumini de întreită strălucire care luminează în chip unitar. Prin această lumină și sufletul, egal în cinste cu sfinții îngeri, primind rațiunile despre dumnezeire, cari pot fi cunoscute de creațiune, și învățând să laude împreună cu aceia fără cuvinte în chip întreit dumnezeirea cea una, e dus spre înfierea după har prin cea mai accentuată asemănare. In temeiul acesteia, având pe Dumnezeu ca Tată tainic și unic prin har, va fi dus totodată spre ascunsul cel unul al Aceluia, prin ieșirea sa din toate. Și atât de mult va spori în pătimirea

sau în cunoașterea celor dumnezeești, încât nu va mai vrea să fie al său însuși și nu va mai putea să se cunoască din sine, de către sine sau din altcineva, ci numai din și de către Dumnezeu, care întreg l-a primit în întregime cu bunătate și s'a sălășluit întreg în întregimea lui, fără pătimire și în chip cuvenit cu Dumnezeu, și l-a îndumnezeit întreg. Astfel, cum zice preasfântul Dionisie Areopagitul, sufletul devine chip și arătare a luminii ascunse, oglindă curată, atotstrăvezie, neștirbită, nepătată, neprihănită, ce prinde, dacă se poate spune, întreaga frumusețe a arhetipului binelui, care strălucește în el în chip dumnezeesc și nemicșorat, precum este, cu bunătatea negrăită a celor nepătrunse.

CAPITOLUL XXIV

CE TAINE LUCREAZĂ ȘI ÎNFĂPTUEȘTE, PRIN CELE CE SE SĂVÂRȘESC LA SF. LITURGHIE, ÎN CEI CREDINCIOȘI ȘI ADUNAȚI CU CREDINȚĂ, HARUL DUHULUI SFÂNT, CARE E DE FAȚĂ?

Socotea așadar fericitul bătrân și nu înceta să îndemne în acest înțeles, că tot creștinul trebue să se afle des în sfânta biserică și să nu lipsească niciodată dela sfânta Liturghie săvârșită în ea, pentru sfinții îngeri cari sunt de față și scriu de fiecare dată pe cei ce intră și se înfățișează lui Dumnezeu și cari fac rugăciuni pentru ei; de asemenea pentru harul Sfântului Duh, care e în chip nevăzut pururea prezent, dar în mod special mai ales în timpul sfintei Liturghii. Acesta preface și schimbă pe fiecare dintre cei ce se află de față, rezidindu-l în chip mai dumnezeesc, potrivit cu însușirile lui, și înălțându-l spre ceea ce se indică prin tainele ce se săvârșesc, chiar dacă acela nu simte, în cazul că e încă dintre copii în cele după Hristos și nu poate vedea în adâncul celor ce se petrec. El activează în acela harul mântuirii, indicat prin fiecare dintre dumnezeeștile simboale ce se săvârșesc, conducându-l pe rând și după o ordine dela cele mai apropiate până la capătul final al tuturor.

Prin cea dintâi intrare se indică lepădarea necredinței, creșterea credinței, micșorarea păcătoșeniei, sporirea virtuții,

alungarea neştiinţei, adăugirea cunoştinţei. Prin ascultarea sentinţelor dumnezeeşti, deprinderile şi dispoziţiile întărite şi neclintite în cele spuse, adecă în credinţă, virtute şi cunoştinţă. Prin cântările dumnezeeşti, cari urmează acelora, se indică consimţământul de bună voie al sufletului, cu virtuţile şi plăcerea şi desfătarea mintală ce se naşte în suflet din pricina lor. Prin sfânta cetire a sfintei Evanghelii, sfârşitul cugetului pământesc, precum şi al lumii sensibile. Iar prin închiderea uşilor de după aceea, trecerea şi mutarea cu dispoziţia sufletului dela această lume stricăcioasă la lumea inteligibilă, prin care trecere sufletul închizând simţirile, ca nişte uşi, le face curate de idolii păcatului. Prin intrarea sfintelor taine se indică învăţătura şi cunoştinţa mai desăvârşită, mai tainică şi nouă cu privire la iconomia lui Dumnezeu faţă de noi. Prin sărutarea dumnezeească, identitatea aceluiaşi cuget, a aceleiaşi simţiri şi a iubirii tuturor faţă de toţi şi a fiecăruia mai întâi faţă de sine şi faţă de Dumnezeu. Prin mărturisirea Simbolului credinţei, mulţumirea cuvenită pentru chipurile minunate ale mântuirii noastre. Iar prin imnul întreit sfânt, unirea şi deopotriva cinste cu sfinţii îngeri, şi neîncetata şi împreuna lăudare sfântă a lui Dumnezeu. Prin rugăciunea prin care ne învrednicim să numim pe Dumnezeu Tată, se indică cea mai adevărată înfiere în harul Duhului Sfânt. Prin cântarea „Unul Sfânt" şi cele următoare, harul şi legătura unificatoare cu Dumnezeu. Iar prin împărtăşirea dumnezeească cu preacuratele şi de viaţă făcătoarele taine, identitatea şi comuniunea asemănării după participare cu Dumnezeu, cât e îngăduită oamenilor. Prin aceasta, omul e învrednicit să devină din om dumnezeu.

Căci darurile Duhului Sfânt, de cari credem că ne împărtăşim în această viaţă prin har întru credinţă, credem că le vom primi în veacul viitor cu adevărat în ipostasul lor, potrivit cu nădejdea neclintită a credinţei noastre şi cu făgăduinţa sigură şi nemincinoasă a Celui ce le-a făgăduit, dacă vom păzi cu toată puterea noastră poruncile. Astfel vom trece dela harul întru credinţă la harul după vedere, însuşi Dumnezeul şi Mântuitorul nostru Iisus Hristos prefăcându-ne întru Sine, înlăturând atributele

noastre stricăcioase şi dăruindu-ne tainele arhetipice, indicate prin simboalele sensibile de aici.

Pentru uşoara ţinere de minte, dacă socotiţi de bine, să străbatem încă odată pe scurt cele spuse şi să le recapitulăm astfel:

Sfânta Biserică este, aşadar, cum s'a spus, tip şi icoană a lui Dumnezeu. Căci unirea neamestecată pe care o întreţine Acela, prin puterea şi înţelepciunea Lui înfinită, între diferitele fiinţe ale celor ce sunt, legându-le ca un Făcător în chip suprem cu sine, o realizează şi ea, legând în chip unitar pe credincioşi întreolaltă prin harul şi chemarea unică a credinţei, pe cei activi şi virtuoşi prin identitatea voirii, iar pe cei contemplativi şi gnostici prin acordul nesfâşiat şi nedivizat al cugetului.

Ea este şi tip al cosmosului, al celui inteligibil şi al celui sensibil, având ca simbol al cosmosului inteligibil ierationul, iar al celui sensibil naosul.

Este iarăşi chip al omului, imitând sufletul prin ieration, iar trupul înfăţişându-l prin naos. Dar este şi tip şi icoană a sufletului privit în el însuşi, ca una ce manifestă slava părţii teoretice prin ieration, iar podoaba părţii practice având-o în naos.

Prima intrare a sfintei Liturghii săvârşite în ea indică în general prima venire a Dumnezeului nostru; iar în special, întoarcerea celor ce sunt conduşi de El, dela necredinţă la credinţă şi dela păcătoşenie la virtute.

Cetirile de după aceea, anunţă în general voile şi sfaturile dumnezeeşti, potrivit cărora trebue să-şi îndrume şi să-şi poarte toţi viaţa; iar în special, învăţătura şi înaintarea în credinţă a celor ce au crezut şi dispoziţia întărită spre virtute a celor activi, prin care, conformându-se legii dumnezeeşti a poruncilor, stau cu bărbăţie şi cu neclintire împotriva meşteşugirilor diavolului şi scapă de lucrările vrăjmaşe; de asemenea indică deprinderea întru contemplaţie a celor gnostici, prin care, culegând după putere sensurile duhovniceşti ale lucrurilor sensibile şi ale Providenţei referitoare la ele, sunt duşi fără rătăcire spre adevăr.

Modulările dumnezeeşti ale cântărilor sugerează plăcerea şi desfătarea dumnezeească, produse în sufletele tu-

turor, prin cari, întărindu-se tainic, uită de ostenelile trecute ale virtuţii şi se aprind de dorinţa puternică a bunătăţilor dumnezeeşti şi nestricăcioase pe cari nu le au încă.

Sfânta Evanghelie este în general simbolul sfârşitului lumii acesteia iar în special indică desfiinţarea totală a vechei rătăciri în cei ce au crezut, mortificarea şi sfârşitul legii şi al cugetului trupesc în cei activi, şi concentrarea şi referirea multelor şi diferitelor raţiuni spre Raţiunea cea mai cuprinzătoare în cei gnostici, sfârşindu-se şi terminându-se în ei contemplaţia naturală amănunţită şi variată.

Coborîrea arhiereului de pe tron şi scoaterea catehumenilor afară, înseamnă în general a doua venire din cer a marelui Dumnezeu şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos, şi despărţirea păcătoşilor de cei sfinţi, ca şi răsplătirea cea dreaptă după vrednicia fiecăruia. Iar în special înseamnă desăvârşita certitudine în credinţă a celor credincioşi, pe care o produce Dumnezeu şi Cuvântul coborîndu-se în chip nevăzut, prin care certitudine este alungat dela ei orice cuget care mai schioapătă în privinţa credinţei, cum e cazul la catehumeni; desăvârşita lipsă de patimi a celor activi, prin care se desfiinţează orice cuget pătimaş şi neluminat al sufletului; în sfârşit, ştiinţa cuprinzătoare a celor cunoscute, prin care sunt alungate toate icoanele lucrurilor materiale din suflet.

Inchiderea uşilor, ieşirea cu sfintele taine, dumnezeeasca sărutare şi rostirea Simbolului credinţei indică în general trecerea celor sensibile şi arătarea celor spirituale, învăţătura cea nouă a tainei referitoare la noi, identitatea unirii în cuget şi a iubirii şi mulţumirea pentru chipurile în cari am fost mântuiţi. Iar în special, învăţarea şi iniţierea celor credincioşi, unirea lor în cuget, evlavia şi înaintarea lor dela credinţa simplă la dogme. Cel dintâi lucru e arătat de închiderea uşilor, al doilea de ieşirea sfintelor, al treilea de sărutare, al patrulea de rostirea Simbolului. Tot în special ele indică mutarea celor activi dela acţiune la contemplaţie, după ce şi-au închis simţurile şi s'au aşezat afară de trup şi de lume prin lepădarea lucrărilor lor; de asemenea înălţarea lor dela chipul poruncilor la raţiunea lor, familiarizarea şi unirea poruncilor înseşi după raţiunile

lor cu puterile sufletului şi deprinderea şi aptitudinea spre mulţumirea care creşte din cunoaşterea lui Dumnezeu. Ele mai indică mutarea contemplativilor dela contemplaţia naturală la înţelegerea simplă a celor inteligibile (când nu mai urmăresc deloc prin simţiri sau prin vreun lucru văzut raţiunea dumnezeească şi negrăită) şi unirea puterilor sufleteşti cu sufletul, precum şi simplitatea care cuprinde unitar cu mintea raţiunea Providenţei.

Doxologia sfinţitoare întreit sfântă, cântată neîncetat de sfinţii îngeri, înseamnă în general deopotriva viaţă, purtare şi împreună cântare a dumnezeeştii doxologii, care se va înfăptui în veacul viitor între puterile cereşti şi pământeşti, trupul oamenilor devenind nemuritor prin înviere şi ne mai îngreunând sufletul cu stricăciunea sa şi nici îngreunându-se, ci prin schimbarea întru nestricăciune luând putere şi capacitate să primească prezenţa lui Dumnezeu. Iar în special, ea înseamnă întrecerea teologică a credincioşilor cu îngerii întru credinţă; strălucirea deopotrivă cu îngerii a vieţii celor activi, pe cât este cu putinţă oamenilor şi buna rostire a imnologiei teologice; în sfârşit, înţelegerile, cântările şi neîntreruptele mişcări ale contemplativilor privitoare la Dumnezeu, deopotrivă cu ale îngerilor, după cât e cu putinţă oamenilor.

Fericita invocare a marelui Dumnezeu şi Tată, şi rostirea cuvintelor „Unul Sfânt" şi cele următoare şi împărtăşirea cu sfintele şi de viaţă făcătoarelor taine, indică viitoarea înfiere, unire, legătură, asemănare dumnezeească şi îndumnezeire, de care vor avea parte toţi, după toate celelalte, din cauza bunătăţii lui Dumnezeu. Prin aceasta Dumnezeu însuşi va fi toate în toţi cei mântuiţi, la fel, strălucind ca frumuseţe originară în cei ce strălucesc asemenea Lui după har, prin virtute şi cunoştinţă.

Iar credincioşi, virtuoşi şi contemplativi a numit pe începători, înaintaţi şi desăvârşiţi, cari pot fi numiţi şi robi, lucrători cu plată şi fii, ca cele trei cete ale celor ce se mântuesc. Robi sau credincioşi sunt cei ce împlinesc poruncile de frica ameninţărilor stăpânului şi lucrează cu bunăvoinţă cele încredinţate. Lucrători cu plată sunt cei ce poartă, de dorul bunătăţilor făgăduite, greutatea şi arşiţa

zilei, adică necazul legat de viața aceasta din osânda protopărintelui și ispitele cari, din cauza ei, trebue suportate pentru virtute. Aceștia schimbă înțelepțește, prin hotărîre de bună voie, viața cu viață, cea prezentă pentru cea viitoare. Iar fii sunt cei ce nici de teama amenințărilor, nici de dorul celor făgăduite, ci în temeiul unui mod statornic și al unei deprinderi în înclinarea și dispoziția voluntară a sufletului spre bine, nu se despart niciodată de Dumnezeu, ca acel fiu, către care s'a zis: „Fiule, tu totdeauna ești cu mine și ale mele ale tale sunt" (Lc. 15, 31). Aceștia sunt prin afirmare voluntară și prin îndumnezeire în har, atâta cât le este îngăduit oamenilor, aceea ce este și e crezut Dumnezeu după fire și cauză.

Să nu lipsim așadar dela sfânta biserică a lui Dumnezeu, care cuprinde atâtea taine ale mântuirii noastre în sfânta rânduială a dumnezeeștilor simboale ce se săvârșesc. (Prin acestea ea făcând pe fiecare din noi să și poarte viața după Hristos, potrivit cu însușirile sale, scoate la arătare darul înfierii, dat prin sfântul Botez în Duhul Sfânt, într'o viață după voia lui Hristos). Ci cu toată puterea și sârguința să ne înfățișăm pe noi vrednici de darurile dumnezeești, făcându-ne bine plăcuți lui Dumnezeu prin fapte bune. Să nu umblăm „ca neamurile, cari nu cunosc pe Dumnezeu, în patima poftei" (I Tes. 4, 5), ci precum zice sfântul Apostol, „omorând mădularele cele de pe pământ, desfrânarea necurăția, patima, pofta cea rea, sgârcenia, care este închinarea la idoli, prin cari vine urgia peste fiii neascultării; și toată mânia, furia, vorbirea urîtă și minciuna" (Colos. 3, 5—9). Și scurt vorbind, „lepădând întreg omul cel vechiu, care se strică prin poftele înșelăciunii (Ef. 4, 22), împreună cu faptele și poftele lui (Colos. 3, 9), să umblăm cu vrednicie înaintea lui Dumnezeu, Celui ce ne-a chemat pe noi la împărăție și mărire (I Tes. 2, 12), îmbrăcând mila, bunătatea, smerenia, blândețea, îndelunga îngăduire, răbdându-ne unii pe alții în iubire (Ef. 4, 2) și dăruindu-ne unii altora, dacă are cineva vreo pricină cu altul, precum și Domnul s'a dăruit pe Sine nouă. Peste toate să păzim legătura desăvârșirii, iubirea și pacea, la care am și fost chemați într'un singur trup" (Colos. 3, 12-

15). Ca să spun pe scurt, „să îmbrăcăm pe omul cel nou, care se reînnoieşte în cunoştinţă după chipul Celui ce l-a făcut pe el" (Colos. 3, 9—10). Căci trăind astfel, vom putea ajunge la ţinta făgăduinţelor dumnezeeşti şi ne vom putea umplea cu bună nădejde de cunoştinţa voii lui, rodind în toată înţelepciunea şi înţelegerea duhovnicească şi crescând în cunoştinţa Domnului. „Şi întăriţi fiind întru toată puterea, întru tăria slavei lui spre toată zidirea şi îndelunga răbdare cu bucurie, să mulţumim Tatălui, Celui ce ne-a învrednicit pe noi să avem parte de soarta sfinţilor întru lumină (Colos. 1, 9—12).

Iar dovadă limpede a acestui har este dispoziţia binevoitoare şi de bunăvoie către semenul nostru, a cărei roadă stă în a ne apropia după putere, ca pe Dumnezeu, pe orice om care are lipsă de ajutorul nostru şi a nu-l lăsa nebăgat în seamă şi neajutat, arătând cu toată sârguinţa cuvenită, prin fapte, via noastră dispoziţie binevoitoare faţă de Dumnezeu şi de aproapele. Căci fapta este dovada dispoziţiei binevoitoare. Nici un mijloc nu ne duce atât de uşor la dreptate, sau la îndumnezeire (ca să zic aşa), la apropierea de Dumnezeu, ca mila arătată din adâncul sufletului şi cu plăcere celor lipsiţi. Dacă Cuvântul arată ca Dumnezeu pe cel ce bine pătimeşte, lipsit fiind, căci zice: „întru cât aţi făcut unuia din aceşti mai mici, mie aţi făcut", iar cel ce grăieşte e Dumnezeu (Mt. 25, 40) cu mult mai mult îl va arăta pe cel ce poate să facă bine şi face, ca fiind cu adevărat Dumnezeu după har şi participare, ca unul ce şi-a însuşit prin bună imitare lucrarea şi însuşirea binefăcătoare a Aceluia. Şi dacă e Dumnezeu săracul, pentru coborîrea lui Dumnezeu care s'a făcut sărac de dragul nostru şi a luat asupra Sa, prin împreună pătimire (συμπαθῶς), patimile fiecăruia şi până la sfârşitul lumii pătimeşte mistic pururea pentru bunătatea Sa, după analogie cu pătimirea fiecăruia, — vădit este că va fi pe drept cuvânt şi mai mult Dumnezeu cel ce tămădueşte prin sine, imitând pe Dumnezeu, patimile celor ce pătimesc, din iubire faţă de oameni şi se înfăţişează ca având aceeaşi putere a dragostei ca Dumnezeu, după analogia providenţei Lui mântuitoare.

Cine va fi aşadar atât de târzielnic şi de anevoie de mişcat la virtute, ca să nu-şi dorească îndumnezeirea, când dobândirea ei este atât de uşoară şi cumpărarea atât de lesnicioasă? Iar paznică sigură şi inviolabilă a acestora şi cale uşoară spre mântuire — fără de care cred că nici un bine nu-l poate păstra neştirbit cel ce-l are — este grija de sine, prin care învăţând să privim şi să cugetăm numai cele ce ne privesc pe noi, ocolim paguba ce ne poate veni dela alţii. Căci de vom învăţa să ne privim şi să ne cercetăm numai pe noi înşine, nu vom năvăli nici când asupra faptelor altora, ori cari ar fi ele, ci vom cunoaşte ca singur judecător înţelept şi drept pe Dumnezeu, care judecă cu înţelepciune şi dreptate toate cele ce se fac, potrivit cu raţiunea după care s'au făcut, nu după chipul în care se arată. Pe acesta îl pot judeca şi oamenii, văzând în chip neclar ceea ce se vede. Dar adevărul nu este în ceea ce se arată, nici raţiunea celor ce se petrec. Dumnezeu însă, văzând mişcarea ascunsă a sufletului, pornirea nevăzută şi raţiunea însaşi după care s'a mişcat sufletul, şi scopul raţiunii, sau ţinta precugetată a întregei acţiuni, judecă cu dreptate, cum am spus, toate cele săvârşite de oameni.

De ne vom sili să isbândim aceasta şi ne vom îngrădi pe noi înşine în noi, neamestecându-ne cu cele de afară, nu vom lăsa nici să vadă, nici să audă, nici să grăiască ochiul, sau urechea, sau limba noastră cele ale altora; iar de nu, le vom îngădui să lucreze cu simpatie, dar nu cu patimă şi să vadă, să audă şi să grăiască spre câştigul nostru şi numai atâta cât va socoti că trebue, raţiunea care înfrânează. Căci nimic nu alunecă mai uşor spre păcat ca aceste simţuri când nu sunt îndrumate de raţiune. Şi iarăşi nimic nu ajută mai mult la mântuire ca ele, când le comandă, le îndrumă şi le conduce raţiunea spre cele ce trebue şi vrea ea.

Să nu fim aşadar fără grijă, ci să ascultăm cu toată puterea de Dumnezeu care ne cheamă la viaţă veşnică şi la o ţintă fericită, prin lucrarea poruncilor Lui dumnezeeşti şi mântuitoare; ca să luăm milă şi să aflăm har spre ajutor la timp potrivit. Căci „harul, zice dumnezeescul

Apostol, este cu toţi cari iubesc pe Domnul nostru Iisus Hristos întru nestricăciune" (Ef. 6, 24), adică iubesc pe Domnul întru nestricăciunea virtuţii şi întru cuviinţa curată şi nefăţarnică a vieţii, făcând voia Lui şi nu vatămă nici una din poruncile Lui.

Acestea le-am înfăţişat despre tema în chestiune pentru plata ascultării, după puterea mea şi aşa cum am fost învăţat, neîndrăsnind să mă ating de lucrurile mai tainice şi mai înnalte. Dacă cineva dintre cei iubitori de învăţătură doreşte să le cunoască şi pe acelea, să citească cele scrise despre acestea de către sfântul Dionisie Areopagitul în chip dumnezeesc şi va afla cu adevărat descoperirea unor taine negrăite, dăruită neamului omenesc prin dumnezeeasca lui înţelegere şi limbă, „pentru cei ce vor avea să moştenească mântuirea" (Evr. 1, 14). Dacă nu sunt departe de dorinţa voastră, mulţumirea se cuvine lui Hristos, dătătorul bunătăţilor şi vouă cari m'aţi silit să le spun. Iar dacă am rămas departe de ceea ce aţi nădăjduit, ce voiu pătimi, sau ce voiu face, odată ce sunt slab în cuvânt? Slăbiciunea se iartă, nu se pedepseşte. Şi mai degrabă trebue preţuit decât dispreţuit ceea ce se face după putinţa omului. Aceasta mai ales se cuvine să o faceţi voi, cari v'aţi propus să iubiţi pe oameni pentru Dumnezeu. Dar lui Dumnezeu îi este plăcut tot ce I se aduce sincer din suflet după putere, chiar dacă apare ca un lucru mic în asemănare cu cele mari. Căci El n'a respins nici pe văduva care a adus doi bănuţi.

Ceea ce a fost văduva aceea odinioară şi cei doi bănuţi, este oricând sufletul văduvit de păcat, care a lepădat legea cea veche ca pe un bărbat, dar încă nu e vrednic de însoţirea deplină cu Dumnezeu şi Cuvântul, însă Ii aduce totuşi acestuia drept arvună doi bănuţi, adecă raţiunea cumpătată şi viaţa, sau credinţa şi buna conştiinţă, sau deprinderea şi lucrarea celor bune, sau contemplaţia şi acţiunea potrivită cu acestea, sau cunoştinţa şi virtutea corăspunzătoare, sau raţiunile din legea naturală şi scrisă, cari sunt puţin superioare acelora şi pe cari avându-le sufletul, le aduce lui Dumnezeu şi Cuvântul, ieşind din ele ca şi din toată viaţa lui, voind să se însoţească numai cu El şi primind astfel

să se văduvească de chipurile, rânduielile şi moravurile silnice ale firii şi ale legii, ca de nişte bărbaţi, sau (Ii aduce) altceva mai duhovnicesc decât acestea, ce poate fi contemplat numai de cei curaţi la înţelegere şi e sugerat de Scriptură prin litera care e umplută de istorie. Căci toate cele omeneşti cari par mari întru virtute, sunt mici când sunt comparate de raţiunea care priveşte lucrurile teologic. Dar iarăşi chiar banii mici şi din materie dispreţuită şi nu prea cinstită, poartă la fel pecetea împărătească ca şi banii de aur (materia cea mai de preţ) şi sunt chiar mai de preţ prin faptul că sunt aduşi cu toată dragostea.

Pe această văduvă imitând-o şi eu, am adus lui Dumnezeu şi vouă, iubiţilor, ca nişte bănuţi, aceste cugetări şi cuvinte mici şi smerite, făcute dintr'o cugetare şi dintr'un graiu sărac, fiindcă aşa mi-aţi poruncit. Dar rog sufletul vostru binecuvântat şi sfânt să nu-mi mai ceară vreo însemnare scrisă despre nici una din chestiunile de cari am vorbit. Aceasta din două motive: întâi, fiindcă n'am dobândit încă frica curată şi statornică de Dumnezeu, nici deprinderea tare a virtuţii şi fermitatea neclintită şi nemişcată a dreptăţii adevărate, cari dau mărturie despre siguranţa cuvintelor; al doilea, fiindcă fiind învăluit încă de furtuna patimilor ca de o mare furioasă şi aflându-mă departe de limanul nepătimirii dumnezeeşti şi neavând limpede înainte capătul vieţii, nu voiesc să am pe lângă fapte şi cuvântul scris drept pârâş. Vă rog apoi pe voi, cari aţi primit harul ascultării, să mă înfăţişaţi prin rugăciuni lui Hristos, marelui şi singurului Dumnezeu şi Mântuitor al sufletelor noastre, a Căruia este slava şi stăpânirea, împreună cu Tatăl şi cu Duhul Sfânt, în veci. Amin.

ATITUDINI

ORĂŞENII LA SATE

Cotropirea unor regiuni ale ţării noastre de către oştiri inamice şi mai cu seamă bombardamentele de teroare executate pe-o scară întinsă, dela 4 Aprilie a. c. încoace, de către aviaţia anglo-americană, au pricinuit un adevărat exod al populaţiei orăşeneşti spre sate.

Am stat de vorbă, în repetate rânduri, cu destui dintre aceşti pribegi şi povestea multora este din cale-afară de tristă. Unii s'au urnit dela casele lor abia după ce acestea au fost prefăcute în scrum şi cenuşe. Alţii şi-au părăsit căminurile la îndemnurile insistente ale autorităţilor sau din proprie iniţiativă, în nădejdea că „dispersarea" le va ajuta să-şi conserve măcar viaţa, după ce modalităţile de-aşi pune la adăpost avutul sunt şi rare, şi costisitoare.

Şi unii şi alţii au dreptul la întreaga solicitudine a sătenilor. Cu o condiţie: să şi-o merite şi după ce aceştia îi primesc — din poruncă sau din pură iubire frăţească — sub acoperişul caselor lor.

Sensibili ca creştini şi ca români la durerea lor, care măcar parţial este şi a noastră, şi dornici de-a le-o uşura pe toate căile posibile, simţământul acesta de compasiune nu ne poate împiedeca să atragem atenţiunea asupra unor manifestări ale anumitor orăşeni ocrotiţi în casele ţărăneşti, cari prin conduita lor echivocă sau deadreptul dezordonată stârnesc nedumeriri şi nemulţumiri primejdioase. Ne este penibil să exemplificăm, tocmai pentru că n'am putea să ne limităm numai la luxul, îmbuibarea şi uşurătatea cu care aceştia ofensează viaţa tihnită şi cumpănită a ţăranului nostru. Ne-au fost semnalate, din felurite părţi, atitudini necuviincioase chiar faţă de deprinderile religioase, faţă de datinile creştineşti ale populaţiei săteşti, nesocotite făţiş de viciaţii anumitor curente disolvate cari bântue la oraşe.

Faţă de unii ca aceştia, preoţimea trebue să ia poziţie până nu-i prea târziu. Îndemnul la îndreptare, rostit între patru ochi, dacă rămâne ineficace, trebue întregit cu mustrarea în public. Fără a-i îndârji împotriva orăşenilor, sătenii trebue să fie avertizaţi de către păstorii lor sufleteşti să nu se amestece cu cei necredincioşi, să nu se lase abătuţi dela calea rectilinie a vieţii lor de trudă cinstită, omenie dovedită şi evlavie creştinească, ori cât de smălţuită ar fi comportarea dubioasă a unora dintre orăşenii „dispersaţi". Aceştia din urmă să nu uite că orice exces pe care-l comit întru ştiinţă sau întru neştiinţă, este un ultragiu la adresa satelor noastre harnice şi potolite, iar faţă de Dumnezeu, păcatul fără iertare al celui ce sminteşte pe unul dintre fraţii mai mici ai săi.

Suntem încrezători în trezvia şi tactul pastoral al preoţimii noastre. Atâta, deocamdată!...

Dr. GRIGORIE T. MARCU

MIŞCAREA LITERARĂ

Enea Hodoş, Membru corespondent al Academiei Române: CERCETĂRI. *Probleme şcolare confesionale* („Seria Didactică" nr. 15). Sibiu, Tipografia Arhidiecezană 1944, p. 212. Preţul Lei 400.—

Biblioteca „Seria Didactică", una din ctitoriile de prestigiu ale I. P. Sf. Mitropolit Nicolae al Ardealului, şi-a îngroşat repertoriul lucrărilor înglobate într'însa cu cartea a cărei recentă apariţie o anunţăm aici. Ea a ieşit din truda luminată a bătrânului dascăl dl Prof. Enea Hodoş, membru corespondent al Academiei Române şi redactor al organului oficial al Arhiepiscopiei noastre „Telegraful Român".

Angajat de aproape patru decenii în munca de zidire nouă ce se desfăşoară la centrul Mitropoliei Ardealului, dl E. H. a rămas totuşi prea puţin cunoscut cercurilor noastre preoţeşti. Puţini oameni am întâlnit în viaţa mea cari să-şi fi ştiut învălui ostenelile în atâta discreţie ca dsa. E un însingurat în accepţiunea severă a cuvântului. Nu i-a plăcut nici odată să se amestece printre cei ce trudesc pe aceleaşi şantiere intelectuale cu dânsul, cu toate că inima sa, ce se descopere arareori — şi numai câtorva privilegiaţi — este de-o bunătate rară şi de-o vigoare surprinzătoare pentru vârsta venerabilă pe care s'a învrednicit a o ajunge. Proprietar al unei judecăţi agere, servită de-o minte sfredelitoare, dl E. H. se bucură de favoarea de-a fi unul din martorii — tot mai puţini la număr — unor vremuri mari din istoria antebelică a Ardealului, în clocotul cărora a vieţuit şi a lucrat cu spor şi pilduitoare tragere de inimă. Amănuntul acesta imprimă un caracter autoritativ cărţii de faţă, care este o lucrare de evocare — pe temeiuri documentare arhivistice — a unor episoade, până la dânsul lacunar tratate, din trecutul pe cât de măreţ pe-atât de sbuciumat al şcoalelor confesionale ortodoxe de dincoace de munţi.

Născut la 31 Decemvrie 1858 în Roşia de munte (jud. Alba), Enea Hodoş, fiul renumitului avocat şi luptător ardelean Dr. Iosif Hodoş şi al soţiei sale Ana n. Balint, şi-a făcut studiile primare în oraşelele moţeşti Roşia, Baiadecriş şi Brad, iar cele liceale în Braşov şi Blaj, unde a trecut (1877) examenul de „maturitate" (bacalaureatul). Desăvârşindu-şi pregătirea la Facultăţile de Filosofie şi Litere ale Universităţilor din Viena şi Budapesta, în urma unui examen din limba maghiară, pe care l-a făcut împreună cu Septimiu Albini la Şcoala normală de stat din Cluj, a fost ales în toamna anului 1886 învăţător la Şcoala civilă de fete pe care Asociaţiunea „Astra" o înfiinţase atunci în Sibiu.

Trei ani mai târziu (1889) trece profesor provizor la Institutul teologic-pedagogic din Caransebeş, iar în 1894 — în temeiul „absolutoriului" Facultăţii de Filosofie şi Litere şi al examenului reglementar orânduit de forurile bisericeşti ale Mitropoliei Ardealului — a fost titularizat la catedra de Limba şi Istoria Literaturii române a aceleiaşi înalte şcoale pedagogică-teologică, unde a avut colegi pe Ştefan Velovan, Patriciu Drăgălina, Iosif Bălan, Dr. Petru Barbu, ş. a. Pensionându-se după 18 ani de activitate didactică, în vremea păstoririi Mitropolitului Ioan Meţianu (1908) a intrat în redacţia foii „Telegraful Român", care îi încredinţase redactarea părţii informative şi revizuirea corespondenţelor trimise spre publicare de către colaboratorii externi.

Cărturar zelos şi productiv, dl E. H. a tipărit — pe lângă număroase manuale de curs primar şi normal — un bogat material de literatură poporală în versuri şi proză (4 vol., epuisate), „Biblioteca Noastră" (colecţie de scrieri literare, pedagogice, etc.), „Mic Dicţionar român de neologisme" (p. 216), „Schiţe umoristice" (p. 128, epuisat), „Scrisori" (p. 128), „O viaţă de luptă" din vechiul şi vestitul Zarand (p. 152), „Literatura Zilei" (p. 180), etc. La acestea se adaugă nenumărate articole de ziare şi reviste, precum şi studiul întitulat „Din corespondenţa lui Simeon Bărnuţiu şi a contemporanilor săi", apărut recent în Biblioteca Institutului de Istorie naţională de pe lângă Universitatea Daciei Superioare din Cluj-Sibiu (vol. XIV).

Cea mai proaspătă carte a dlui E. H., întitulată *Cercetări*, rememorează activitatea Senatului şcolar al Consistorului Arhidiecezan din Sibiu, între anii 1876—80, pe baza documentelor selecţionate din arhiva noastră mitropolitană, întregite la unele capitole cu lămuriri şi amănunte extrase din „Telegraful Român" şi din alte publicaţii. Galeria aşanumiţilor „anteluptători" naţionali români din Ardeal reînvie în scrisul său domol şi bine gândit, ca şi atâtea figuri sinistre din rândurile adversarilor lor declaraţi, străini sau înstrăinaţi de limba şi legea noastră străbună.

„Cercetările" dlui E. H. purced dela situaţia şcoalei româneşti sub Mitropolitul Andreiu Şaguna, evocă figura doctorului Pavel Vasici şi atitudinea sa faţă de aceeaşi şcoală românească, pentru a se opri apoi asupra institutelor noastre de învăţătură şi educaţie ortodoxă din Braşov şi Brad. Unele amănunte, parţial necunoscute, despre inspectorii şcolari unguri, şcoalele poporale ortodoxe, conlucrarea dintre ortodocşi şi uniţi, desnaţionalizarea prin şcoală şi despre manualele şcolare oprite, întind punte de legătură spre lucrările Senatului şcolar şi ale Sinoadelor eparhiale din anii 1876—80. Studiul continuă apoi cu examinarea Regulamentelor şcolare pentru Seminar, cursurile secundare şi inspecţii, fondul de pensii al învăţătorilor, conferinţele şi reuniunile învăţătoreşti, şcoalele „civile" româneşti, comunitatea de avere din Sibiu, comisiile şcolare permanente şi grădinile şcolare.

Materialul abundent şi riguros selecţionat pe care-l pune la contribuţie în cele 18 capitole dense ale lucrării, este augmentat cu cinci anexe documentare din cele mai elocvente pentru înţelegerea corectă a unor stări de lucruri semnalate mai 'nainte. Peste patruzeci de ilustraţii sunt presărate în text. Un indice de nume, întocmit după toate regulele cărturăriei înnalte, încheie această lucrare valoroasă, pe care venerabilul autor o vrea să fie o invitaţie pentru cei competenţi de-a purcede fără preget la descifrarea şi valorificarea bătrânelor hârtii uitate prin arhivele noastre.

Dr. GRIGORIE T. MARCU

Preot Dr. *Liviu Stan*, Profesor la Academia teologică „Andreiană": ONTOLOGIA JURIS („Seria Teologică" nr. 25), Sibiu, Tipografia Arhidiecezană 1943, p. 204. Preţul Lei 300.—

Păr. Dr. L. S. este un virtuos al *gândirii juridice* — şi lucrul acesta ţinem să-l mărturisim nu numai determinaţi de preţuirea cu care ne simţim îndatoraţi faţă de eminentul profesor de Drept bisericesc dela prima şcoală teologică a Ardealului ortodox, ci mai ales în urma lecturii atente a celei mai recente dintre cărţile sale. Intr'adevăr — şi cu adevărat, împotriva adevărului, cum spune Scriptura, n'avem nici o putere, dar inepuisabile puteri *pentru* adevăr — dacă lucrările anterioare ale osârduitorului nostru coleg, şi mai cu osebire masivul tratat istoric-canonic *Mirenii în Biserică*, reprezintă o mărturie eclatantă a eruditiei specialistului, apoi *Ontologia Juris* ne oferă măsura exactă a posibilităţilor gânditorului.

Grea fără a fi greoaie şi profundă fără a-ţi rezerva surprizele descurajante ale unor profunzimi impenetrabile, această lucrare nizueşte să cerceteze, cu mijloace ştiinţifice, realitatea pe care o reprezintă *ideea* de Drept şi să determine *valoarea* pe care o include ea. Incercarea este destul de dificilă pentru ca cititorul lipsit de-o temeinică pregătire în materie — şi recenzentul ei ocazional revendică ferm un loc în rândurile acestora — să se dea bătut înainte de-a fi mântuit lectura cărţii. Constatarea aceasta, departe de-a diminua utilitatea — şi cu atât mai puţin valoarea — lucrării, o recomandă stăruitor atenţiunii şi preocupărilor juriştilor de vocaţie mai ales, şi mai puţin a celor de „carieră". Pentru aceştia din urmă, pentru deprinderile lor discutabile, în treacăt fie spus, autorul nu nutreşte simţăminte prea măgulitoare.

Deprecierea *ideii* de Drept, care în concepţia sa îmbracă dimensiuni intangibile, degradarea ei la nivelul mizer al unor târgueli josnice dar opulente sub raportul rentabilităţii profesionale, întâlnesc în verbul tăios al Păr. L. S. un adversar pe cât de temut prin incisivitatea sa necruţătoare, pe-atât de iredutabil. De aceea constatările pe cari le face şi încheierile la cari ajunge Păr. L. S. merită întreaga noastră atenţiune.

Cu privire la cele dintâi — pentru a nu prelungi inutil discuţia

unei cărți care se citește cu capul răzimat în palme și cu creionul la'ndemână — autorul ne încredințează că teoriile formulate de cercetătorii laici referitor la ideea de Drept sunt atât de contradictorii și de fragile, încât din diversitatea lor se desprinde convingerea că lumea nu-și poate da seama în mod precis ce trebue să se înțeleagă prin Drept și că, prin urmare, cazna teoreticienilor lui, cu toate bunele intenții cari zac la obârșia intreprinderilor inițiate de aceștia, este dacă nu deadreptul inutilă, cel puțin pricinuitoare de confuzii regretabile.

In desacord mărturisit cu ei, Păr. L. S. studiază ideea de Drept, existența sau ontologia Dreptului, cu specială considerațiune la ideea de *Bine*. Acesta din urmă reprezentând cea mai înnaltă valoare spre care râvnește neodihnitul spirit omenesc, un fel de „valoare a valorilor", așa dar întruchipând forța suverană a *Adevărului* — care este o realitate ce nu cuprinde în sine nici o contrazicere — rezultă că *„Dreptul este conformitatea* (noi am zice: „conformarea") *cu adevărul în ordinea juridică"* (p. 193). Dar *Binele* și *Adevărul* nu răsar din spiritul nostru. Ele vin dinafară, ele își au reazimul ontic într'un spirit diferit de spiritul nostru și superior lui. Acest spirit nu poate fi altul decât supremul reazim spiritual al existenței: *Dumnezeu* (cf. p. 189). Prin urmare: *„Dreptul este conformitatea cu voința lui Dumnezeu în ordinea faptelor și relațiilor omenești externe, libere și conștiente, având un caracter social"* (p. 201). Conceput în chipul acesta, Dreptul poate fi — irevocabil — forța ordonatoare care dirijează lumea pe căile de lumină ale Binelui și Adevărului obiectiv, după cari omenirea se dorește cu atâta nespusă ardoare. Altfel, *nu !*

Dr. GRIGORIE T. MARCU

*

Ioan G. Savin, Profesor la Facultatea de Teologie din București: APOLOGETICA. Vol. II. Existența lui Dumnezeu. Partea II. Probele: cosmologică și teleologică. București Tipografia Cărților bisericești, 1943, p. VIII+274. Prețul Lei 400.—

Continuând — cu toate greutățile tipăririi — împlinirea planului măreț de a da Teologiei românești un tratat complect de apologetică ortodoxă, dl prof. univ. Ioan G. Savin a adăugat un spor considerabil lucrării dsale prin darea la lumină a părții a doua a volumului II, care tratează argumentele cosmologic și teleologic pentru existența lui Dumnezeu.

Potrivit iconomiei firești a temei îmbrățișate, cartea cuprinde două mari compartimente, dintre cari primul (p. 3—79) se ocupă cu proba cosmologică în cele două aspecte sau formulări ale sale, și anume proba mișcării și proba contingenței. Toate problemele în legătură cu aceste probe, sunt tratate în amploarea potrivită arhitectonicei simetrice a vastului sistem conceput de autor. Credem că al IV-lea capitol: Istoricul argumentului cosmologic, era mai firesc și metodic plasat mai spre 'nceputul compartimentului din care face parte.

Mult mai amplu e compartimentul dedicat probei teleologice (p. 83—274), care prezintă următoarele capitole: I. Argumentul teleologic sau fizico-teologic; II. Argumentul nomologic; III. Argumentul teleologic propriu zis, sau al finalității; IV. Teleologie și Disteleologie; V. *Teleologia istorică* și VI. Istoricul argumentului teleologic. Calitatea și valoarea științifică deosebită a expunerii crește prin prezența unui capitol cu totul nou în apologetica ortodoxă și foarte rar exploatat în tratatele de apologetică în general: *Teleologia istorică* (p. 198—252). In pagini deadreptul atrăgătoare și pline de miez, autorul arată că existența lui Dumnezeu este de o evidență covârșitoare în domeniul istoriei. *Acest capitol e menit să hrănească și întărească convingerea neamurilor în realitatea Proniei divine în istorie* și cu aceasta să alimenteze dinamismul și optimismul luptei ce purtăm împotriva celor mai vajnici tăgăduitori ai existenței lui Dumnezeu.

Deși ici-colea atitudinea autorului îmbracă un caracter polemic, totuși față de sistemele științifice ostile tezelor teiste-spiritualiste ale creștinismului eminentul apologet a adoptat o poziție conciliantă, străduindu-se să subțieze cât mai mult antagonismul dintre acestea. Acest lucru l-a săvârșit autorul chiar și cu problemele față de care vechile tratate de apologetică erau tranșante și ireductibile. Acolo însă unde a trebuit, autorul a luat atitudinea combativă necesară. Această atitudine conciliantă constitue una din notele specifice deosebitoare față de tratatele mai vechi de apologetică. Ea a tins spre risipirea atmosferei de suspiciune și adversitate creată de către unii neteologi în jurul disciplinei respective.

Valoarea considerabilă a lucrării constă nu numai în *folosirea metodei celei mai eficace:* combaterea tezelor dușmane prin temeiuri scoase tocmai din tabăra acestora, ci și în faptul că *aduce unele puncte noui în soluționarea unor probleme care frământă azi gândirea creștină.* Deși autorul tratează problemele curente tuturor tratatelor de apologetică, totuși *lucrarea excelează prin felul personal specific de a prezenta și soluționa respectivele probleme.* Ceea ce sporește și mai mult prestigiul și valoarea studiului acestuia, este punerea la punct cu cele mai recente exigențe și noutăți științifice. Ieșită din peana unui teolog și filosof erudit, *lucrarea se bazează pe o amplă orientare și documentare în materie,* fiind la curent cu cele mai recente rezultate filosofice-științifice, calitate care o ridică mai presus de tot ceea ce s'a scris până acum la noi în această direcție.

Deși destinate a fi în primul rând manuale didactice, totuși lucrările apologetice ale dlui prof. Savin n'au nimic din rigiditatea și monotonia manualelor. Căci expunerea excelează nu numai prin preciziune și claritate, ci și prin vioiciune și avânt. Imbrăcată în vestmântul unei înalte ținute științifice și în acela al unei remarcabile subtilități filosofice, *opera apologetică a dlui prof. Savin satisface integral nevoile actuale ale Teologiei ortodoxe.* In aceasta constă valoarea teologică-filosofică excepțională a contribuției bogate a auto-

rului în domeniul Apologeticei româneşti, care şi-a găsit în dânsul reprezentantul actual cel mai competent şi cel mai de frunte.

Impodobită cu calităţile mai sus relevate, importanţa operei apologetice a dlui prof. Savin depăşeşte cadrul strict al Teologiei, ea având o considerabilă însemnătate şi pentru cultura românească în general. Căci opera în discuţie nu constitue numai umplerea unui gol aşa de mult simţit în Teologia ortodoxă, ci prin fundamentarea şi apărarea adevărurilor de bază ale Ortodoxiei, aduce un necontestat serviciu culturii autentic româneşti, care-şi are pârghia de căpetenie ancorată în credinţa creştină. Importanţa ei e dublată de actualitatea ce i-o atribue faptul că apare în vremea celei mai pornite duşmănii împotriva religiei creştine. Alături de războiul sfânt pentru cruce, ea duce războiul intelectual de răpunere solidă a tezelor contrare creştinismului.

Iată tot atâtea calităţi care recomandă dela sine lucrările respective. De aceea ele nu trebue să lipsească din biblioteca nici unui preot şi teolog conştient de menirea sa.

Preot Dr. CORNELIU SÂRBU

Protopresbiter Dr. *Petru Rezuş*, Profesor la Academia de Teologie din Caransebeş: ŞTIINŢA, MĂRTURISITOARE DE DUMNEZEU. O încercare de filosofie creştină a ştiinţei. Caransebeş 1944, p. 122.

Părintele Profesor Petru Rezuş este astăzi, fără putinţă de contestare, cel mai fecund dintre tinerii teologi români, căci a izbutit în ultimii şase ani să tipărească nu mai puţin de unsprezece lucrări de proporţii diferite, dintre care cităm în deosebi patru tratate speciale de dogmatică: *Desvoltarea dogmatică* (1938), *Tradiţia dogmatică ortodoxă* (1939), *Aghiologia ortodoxă* (1940) şi *Despre Duhul Sfânt* (1941), precum şi un important *Curs de Teologie Fundamentală* (1942), pe marginea căruia am fi dorit încă dela apariţia lui să facem unele însemnări.

Activitatea aceasta prodigioasă, la care se mai adaugă colaborarea la diferite periodice şi redactarea admirabilei publicaţii teologice *Altarul Banatului*, face multă cinste Păr. Prof. Petru Rezuş şi credem că-i procură multă mulţumire sufletească, cum numai munca intelectuală fără preget şi devotamentul pentru o cauză frumoasă pot procura astfel de mulţumire.

Atras la început mai mult spre teologia dogmatică, Păr. Prof. Petru Rezuş manifestă în ultima vreme din ce în ce mai multă preferinţă pentru studiul apologeticei, mai ales pentru acea parte a apologeticei care are atingeri cu ştiinţele pozitive. Aşa cel puţin reiese din ultimele sale lucrări, dintre care ne vom ocupa aici de cea mai recentă: *Ştiinţa, mărturisitoare de Dumnezeu*, „o încercare de filosofie creştină a ştiinţei", cum spune însuşi autorul în subtitlul cărţii.

De sigur, vechiul proces dintre teologie şi ştiinţă este astăzi aproape în întregime scos de pe rol. Se găsesc totuşi şi se vor găsi

poate totdeauna motive de discuţie între teologi de o parte, oameni de ştiinţă şi filosofi de altă parte. Ştiinţa este o realitate atât de importantă în vremea noastră şi evoluţia ei atât de plină de surprize, încât teologii au datoria să vegheze necontenit, combătând greşelile faţă de teologie ale unora dintre oamenii de ştiinţă sau scoţând din însuşi progresul ştiinţelor argumente în favoarea adevărurilor creştine.

Pentru a arăta că ştiinţa este „mărturisitoare de Dumnezeu", Păr. Prof. Petru Rezuş întreprinde în lucrarea de care ne ocupăm o cercetare de ansamblu asupra structurii intime, metodologiei, gnoseologiei şi moralei ştiinţei, raportându-le la religia creştină. După o introducere tripartită, în care găsim rezumatul desvoltărilor ulterioare, autorul îşi expune vederile — tot în formă tripartită — tratând despre: *Ştiinţă şi filosofie, Ştiinţă şi religie, Ştiinţă şi morală,* fiecare parte cuprinzând la rândul său câte trei capitole.

In ansamblul ei, cartea aceasta a Păr. Prof. Petru Rezuş este o sârguincioasă cercetare a posibilităţilor ştiinţei de a satisface aspiraţiile noastre adânci de cunoaştere absolută şi de guvernare optimă a conduitei. Ştiinţa, prin minunatele ei progrese din epocile modernă şi contimporană, a stârnit un imens entusiasm printre oamenii de ştiinţă şi mai ales printre vulgarizatorii de ştiinţă. Ba chiar şi în masele populare a pătruns nădejdea că ştiinţa va isbuti să deslege toate problemele lumii şi ale vieţii şi va face ca omenirea să fie foarte fericită. După entusiasmul începuturilor a venit însă desiluzia. Oamenii de ştiinţă şi-au dat seama de limitele raţiunii omeneşti, de complexitatea realităţii şi de pericolul unei ştiinţe deslegate de spiritualitatea creştină. Păr. Prof. Petru Rezuş expune cu lux de exemplificări avatarele ştiinţei moderne: entusiasmul dela început şi înfrângerile ulterioare, iluziile „raţiunii autonome" şi eşecurile „scientismului" modern, pătrunderea iraţionalului în ştiinţă şi incertitudinile îngrijorătoare ale ştiinţei contimporane. Stărue asupra sentimentului din ce în ce mai limpede al savanţilor, că „ştiinţa este o făptură raţională plăpândă a omului, care are mai mult decât orice creaţie artificială omenească nevoie de credinţă" (p. 63) şi expune mărturiile din ce în ce mai strălucitoare ale ştiinţei despre existenţa şi acţiunea lui Dumnezeu în lume, precum şi atestările limpezi şi hotărîte ale celor mai de seamă savanţi ai lumii cu privire la credinţa lor în Dumnezeu. In fine, pune în lumina cuvenită valoarea morală a unei ştiinţe pătrunse de duh creştin, în contrast cu dezastrele morale produse de o ştiinţă necredincioasă. Şi toate acestea cu deplină competenţă apologetică.

Faţă de tratatele obişnuite de apologetică, tezele principale ale acestei lucrări nu putem spune că reprezintă ceva cu totul nou. Autorul are însă meritul de a fi încercat o astfel de vedere de ansamblu a problemelor apologetice în legătură cu ştiinţa şi de a fi pus la contribuţie cele mai recente cercetări ştiinţifice. Informaţia sa, extrem de bogată, e formată, ce-i drept, mai ales din publicaţiile ştiinţifice româneşti, dar nu lasă să-i scape nimic din ceea ce poate contribui

la întărirea credinţei. E de remarcat de asemenea verva apologetică a autorului, vervă care merge uneori până la folosirea verbului tare. Tot în privinţa formei, ceva mai multă artă în închegarea materialului şi renunţarea la unele provincialisme şi cuvinte de formaţie proprie ca: „ajungerile", „desridicat", „oponenţă", „lucră", etc., ar contribui la răspândirea scrisului Păr. Prof. Petru Rezuş în cercuri din ce în ce mai largi. De asemenea, nu suntem de acord cu pesimismul manifestat în prefaţa cărţii, unde găsim fraze ca aceasta: „Surpriza inventivităţii, fronda ingeniozităţii, mândria creativităţii raţionale, autonomia individului imprimă astăzi o pecete din ce în ce mai necredincioasă ştiinţei"; sau: „Oamenii de ştiinţă nu-şi mai cultivă sufletele lor cu flacăra credinţei mântuitoare"; ori: „Cultura ştiinţifică de astăzi exclude — cu durere trebue s'o spunem — cultura religioasă. Ştiinţa modernă merge vertiginos, cu toţi adoratorii ei, spre un nou păgânism, mai întunecat şi mai barbar decât totdeauna". Nu suntem de acord cu pesimismul acestor fraze, pentru că înclinarea crescândă a oamenilor de ştiinţă şi a filosofilor din ziua de azi spre credinţă este un lucru îndeobşte cunoscut. Şi chiar restul cărţii Păr. Prof. Petru Rezuş confirmă felul nostru de a vedea, în deosebi în capitolul: „Mărturisiri de credinţă ale savanţilor".

De sigur, aceste mici observări — nu observaţii — pornite în chip sincer numai din dorinţa de mai bine, nu scad cu nimic admiraţia noastră pentru munca neobosită şi spiritul veşnic treaz al Păr. Prof. Petru Rezuş, care prin lucrările tipărite până acum, într'un interval de timp atât de scurt şi la o vârstă atât de tânără, se înfăţişează ca o mare nădejde a teologiei româneşti.

Diacon Dr. EMILIAN VASILESCU

Preot *Eugen Popa:* SPIRITUL MORALEI. Verificări de poziţii. Blaj 1944, p. 152. Preţul Lei 200.—

Este un răspuns — vrea să fie — dat cărţii dlui prof. Şerban Ionescu: „Morala ortodoxă faţă cu celelalte morale confesionale" şi o pledoarie — vrea să fie — a părţilor vulnerabile ale moralei romano-catolice. Mărturisim că autorul nu ne-a lăsat măcar impresia de a fi el însuşi convins de ceea ce susţine: pluteşte pretutindeni o atmosferă artificială, parcă silită, ca la comandă. Ar fi făcut o operă mult mai folositoare dacă ar fi expus sâmburele pozitiv al moralei catolice, nu laturile ei de umbră şi compromis. Căci ceea ce este umbră tot umbră rămâne, cu tot rafinamentul argumentelor ce vor să ne convingă că e lumină. Spiritul moralei creştine nu e nici una din aceste poziţii, pe cari autorul le „verifică". Va fi existând un spirit unitar care face ca diversele morale confesionale să pară totuşi răsărite din acelaş trunchiu: el însă e absent din ramificaţiile pe cari, în loc să le taie ca un adevărat grădinar, le îngrijeşte cu mare scumpătate autorul nostru, deşi fiind greco-catolic ar putea avea o poziţie mai independentă; sau poate tocmai de aceea se arată a fi mai dependent chiar

şi faţă de părerile pe cari unii teologi catolici au îndrăsneala să le critice. De aceea se arată bine informat în ce priveşte pe apologeţi, dar slab informat în ce priveşte sfinţii Părinţi, Sf. Scriptură şi teologia opoziţionistă.

N'avem intenţia să coborâm în amănunte; e destul să arătăm falsitatea perspectivei principale.

In primul rând e conceptul eronat despre natură şi despre raportul dintre natură şi supra-natură. Autorul ar fi folosit mult dacă ar fi citit studiile Părintelui Dr. D. Stăniloae în această privinţă. Pe temeiul ideii de „natură" în sens catolic se ajunge — în chip inevitabil — la postularea unei morale naturale depline, pe care autorul o susţine şi o identifică în morala lui Aristotel (ca mulţi catolici). Morala creştină ar fi o morală supranaturală, adică morala unei ordini ce „întrece natura", unui „scop mai înalt decât cel ce corespunde firii" (p. 46). Un fel de etaj peste parterul moralei naturale. Nu se dogmatizează — în felul acesta — morala aristotelică drept criteriu al moralei naturale şi nu este în raportul dintre natură şi supranatură rădăcina din care răsare despărţirea moralei naturale de cea creştină şi constituirea ei în morală autonomă? Dacă destinul firesc al omului îşi poate găsi expresie într'o morală naturală precreştină, într'o morală filosofică, la ce mai e nevoie de o morală creştină? Ceea ce întrece natura poate fi cel mult năzuinţa câtorva „nebuni", dar nu a omului în genere. Iată cum umanismul, care se opreşte la „om" — şi face abstracţie de „creştin" — creşte dintr'o greşită concepţie catolică despre natură, cu toate consecinţele pe cari le trăim astăzi.

Pentru noi, nu există nici o morală filosofică — chiar nici cea aristotelică — pe care s'o socotim îndreptar dogmatic al moralei naturale, pentru simplul motiv că starea de după păcat a omenirii nu e o stare de natură, ci una de boală, de slăbiciune; orice morală filosofică cuprinde numai fragmente de adevăr, nu morală naturală în deplinătatea ei. Nici una nu poate sluji de temelie „naturală" moralei creştine. Ci unica morală ce corespunde firii omeneşti, destinului ce ni l-a înscris în fire prin creaţie Dumnezeu, este morala creştină: nu există un om deplin în afara Creştinismului, cum susţine autorul, ci numai un om nedeplin, care îşi câştigă deplinătatea — conformă firii sale — numai prin Hristos. Hristos singur este „Omul" şi numai cel ce este al lui Hristos este „om". In această concepţie, orice ideal umanist, dar necreştin, este exclus — iar descreştinarea omenirii nu e numai renunţarea la o ordine ce „întrece natura" şi întoarcerea la „omul firii", ci e renunţarea la însaşi ordinea naturii umane şi rostogolirea în haosul rătăcirii, în neorânduiala unei „ordini" nefireşti, bolnave.

Cine meditează asupra acestor deosebiri principale poate să-şi dea seama şi de celelalte consecinţe cari falsifică morala catolică, pe care autorul nu le vede şi noi n'avem spaţiul necesar să le indicăm separat. De aici vine şi raţionalismul şi legalismul şi cazuismul, despre cari autorul vrea să ne convingă că sunt apariţii necesare. Incontestabil

că morala creştină nu refuză serviciile raţiunii şi nici nu se fereşte a îndruma viaţa omenească în toate aspectele ei concrete. Dar de aici şi până la cazuism e o mare distanţă. Exemplele ce le aduce autorul sunt suficient de compromiţătoare spre a nu ne lăsa nici o îndoială. „Vom condamna de hoţ pe nenorocitul muritor de foame, când toţi dela care cere îşi uită principiul iubirii?" (p. 91-92) — întreabă autorul. Răspunde: nu. In acest caz „hoţia" e admisă: nu e păcat. Tot aşa un servitor care primeşte o leafă mică, poate să-şi completeze leafa prin furt dela stăpân, fără nici o mustrare de conştiinţă. Cine nu-şi dă seama că o astfel de morală nu mai e evanghelică, ci talmudică? Creştinismul nu mai e viaţă nouă, ci un cod de legi care se acomodează după socotelile şi chibzuelile raţiunii. Un fel de: „uite hoţu, nu e hoţu".

Prin aceasta nu vrem să respingem morala apuseană în toate elementele ei, ci numai în punctele vulnerabile pe care autorul le-ar vrea transplantate şi la noi. Firea românească e refractară acestor concepţii. Ea nu înţelege morala ca o tocmeală a raţiunii, ci ca o rânduială divină, căreia trebue să i se supună spre a creşte spre „bărbat deplin" după asemănarea lui Iisus Hristos.

O carte-răspuns: o carte-ecou din cărţile Apusului. Dar un ecou străin de meleagurile scăldate în lumina Ortodoxiei ale răsăritului. Căci orice s'ar zice: lumina tot din „mormântul" Răsăritului a răsărit.

Diacon NICOLAE MLADIN

Nicolae Terchilă: ISTORIA FILOSOFIEI („Seria Didactică" nr. 12). Sibiu, Tipografia Arhidiecezană 1943, p. 452. Preţul Lei 350.—

Cu toată vitregia vremurilor, omul simte nevoia clipelor de reconfortare sufletească. Cele mai bune prilejuri de meditaţie odihnitoare ni le oferă cărţile, orice preocupare ar avea, numai să fie bune. Credem că pe planul întâi se situează însă cele religioase şi filosofice. Ele ne dau perspective de viaţă, norme de conduită, idealuri, ne îndeamnă să fim mai buni, mai umani. Iată de ce lucrarea Păr. Prof. Dr. N. T., „Istoria Filosofiei", este cât se poate de bine venită, încadrându-se de altfel organic şi necesar în literatura filosofică românească. Scrisă la îndemnul Inalt Prea Sfinţiei Sale Mitropolitului Dr. Nicolae Bălan al Ardealului şi publicată în biblioteca „Seria Didactică", este încă o mărturie a grijii permanente şi multilaterale a marelui nostru Ierarh de nevoile sufleteşti ale păstoriţilor Săi.

„Istoria Filosofiei" este o traducere revăzută şi completată a lucrării cu acelaş titlu, întocmită de Dr. Otto Siebert. Ea cuprinde cinci părţi, ultima aparţinând traducătorului.

Partea I-a tratează filosofia elino-romană, împărţită în trei epoci: dela primele începuturi până la Anaxagora, Sofiştii până la Aristotel, sistemele postaristotelice până la sfârşitul neoplatonismului.

Partea II-a tratează filosofia creştină, medievală, patristica şi scolastica.

Partea III-a cuprinde filosofia modernă: dela Bacon de Verulam până la Kant, dela Kant la Hegel.

Partea IV-a: Filosofia după Hegel; avântul ştiinţelor naturale şi influinţa lor asupra filosofiei; pozitivismul, încercări de mari sisteme independente (Wundt, Eucken, Dilthey)...

Partea V-a tratează filosofia contimporană, fenomenologia, filosofia vieţii, existenţii, religiunii, filosofia românească — sumar — şi disciplinele filosofice. Această parte aparţine în întregime Păr. Dr. N. T.

Lucrarea este precedată de o introducere, în care se arată scopul şi metoda istoriei filosofiei, indicaţii bibliografice, începutul şi împărţirea istoriei filosofiei.

Fiecare parte a cărţii cuprinde o scurtă caracterizare generală şi indicaţii bibliografice.

In afară de partea V-a, filosofia contimporană, epoca patristică, scolastică şi bibliografiile sunt întregite de traducător.

La sfârşit, un dicţionar filosofic aduce reale foloase de familiarizare şi lămurire a termenilor filosofici. Sistematică, concisă, clară, se citeşte cu multă plăcere şi tot atâta profit, de specialişti şi iubitori de filosofie deopotrivă.

Este o verigă de mare cinste în lanţul celorlalte lucrări ale Păr. Prof. Dr. N. T. şi credem că cei ce se ostenesc cu citirea ei, nu vor putea decât să se apropie de „Cel ce este calea, adevărul şi viaţa", după cum doreşte din toată inima şi autorul.

Este momentul să facem aici, cu încuviinţare, uz de o informaţie oficială foarte îmbucurătoare, şi anume: Păr. Prof. Dr. N. T. se străduieşte cu traducerea celebrului „Tratat de psihologie generală" al Prof. Dr. Joseph Geyser.

Il cunoaştem dârz şi senin, ca în ciuda vremii să poată lucra cu spor, încât aşteptăm cu plăcere şi această lucrare.

Prof. SEPTIMIA P. GHERMAN

Hermann Faber: NEUE WEGE DER PFARRERAUSBILDUNG. Tübingen, Vlg. I. C. B. Mohr 1943, p. 48.

De-o vreme încoace, Biserica protestantă din Germania şi-a aşezat între problemele de căpetenie — nu fără îngrijorare — educaţia cât mai pnevmatică a tinerilor cari vor păşi în misiunea preoţească. Şi aceasta din următoarele pricini, pe care le indică autorul: a) Schimbările de orientare politică din Germania reclamă preoţi cu o nouă vigoare; b) Propaganda intensă catolică izvorîtă de pe urma noului concordat cu Reichul german, impune arme noui; şi apoi, c) Bisericile libere, sectele şi micile comunităţi creştine cari încep să se mişte, cer o mobilizare integrală a puterii clerului protestant.

Biserica protestantă şi-a îndreptat toată grija în direcţia aceasta. S'a scris şi s'a vorbit mult pentru o nouă orientare în formarea preoţilor. S'a scris în special în revistele de cultură teologică protestantă *Evangelische Westfalen, Allgemeine Lutheranische Kirchenzeitung, Monatschrift für Pastoraltheologie, Pastoralblätter, Die Dorfkirche,* ş. a., pe care le citează autorul cărţii de care ne ocupăm.

În chestiunea educaţiei preoţilor au luat atitudine două mişcări bisericeşti. Una „Berneuchener Bewegung" în frunte cu Prof. Stählin din Münster şi alta „Die Deutschen Christen", care încă din 1933 a cerut ca educaţia preoţilor să se facă în aşa chip, ca ei să se ştie apropia cât mai mult de popor, cu scopul de-a se forma o biserică a poporului.

Cartea aceasta pune o serie întreagă de probleme în jurul formării de preoţi buni, parte cari privesc *persoana candidatului,* parte cari privesc *educaţia în şcoalele teologice,* adică *alegerea* şi *formarea* tinerilor în Universitate. La intrarea în şcoală tinerii trebue selecţionaţi cu severitate, iar în cursul studiilor să li se facă o educaţie cât mai duhovnicească şi orientată către o bună pastoraţie la ţară. Aceia cari arată slăbiciuni intelectuale şi mai ales morale, trebuesc sfătuţi să plece din şcoală înainte de terminarea studiilor teologice.

Amintim aici una dintre opiniile clerului protestant, pe cea a pastorului *Veller* din Mainz-Brentzenheim, care *stărueşte pentru o creştere a tinerilor candidaţi la preoţie în Academii teologice puse sub scutul Bisericii (Kirchlich-theologischen Akademien).* Iată ce spune el: „Formarea teologilor în Universităţile Statului este paguba de căpetenie a Bisericii noastre evanghelice. Pentru că Universităţile — zice mai departe Veller — începând cu Renaşterea şi epoca idealismului german, sunt străbătute de spiritul umanist şi anticreştin. Din pricina aceasta, ele nu pot forma teologi creştini, oameni cari trebuesc să devină odată vehicule ale lui Hristos" (p. 25). Asupra acestui desiderat vom reveni mai pe larg, într'un număr viitor al revistei noastre.

Cu toate opiniile diferite pe care le citează în cartea sa, autorul evită a propune o autonomie a Institutelor de teologie, numai pentru motivul ca să nu se creadă că Biserica se teme de adevărul pentru care se osteneşte ştiinţa din Universitate, ca şi când catedrele Academiilor n'ar putea fi cinstite de către bărbaţi de marcă ştiinţificteologică. Apoi ca o anexă la acest motiv mai arată că: „Universităţile s'ar vedea silite în acest scop, în chip fatal, de-a lua poziţie ostilă faţă de Biserică şi să-şi îndrumeze toată orientarea ştiinţifică împotriva Bisericii. Aceasta n'ar fi o soluţie — încheie autorul — căci i-ar aduce Bisericii şi mai multe griji" (p. 26). Aici trebue să facem o constatare, pe care de altfel au făcut-o mulţi alţii şi sub altă formă: nici un bărbat de ştiinţă onestă nu s'a declarat împotriva adevărurilor Bisericii creştine. Aceia care au făcut-o, cad în categoria adevărului exprimat de Bacon de Verulam: „Multă ştiinţă apropie pe om de Dumnezeu, iar puţină ştiinţă îl îndepărtează".

Autorul rămâne pe lângă aceste patru puncte: 1. Modernizarea învăţământului teologic care este prea orientat spre tradiţiile vechi; 2. Concentrarea materialului de învăţământ; 3. Diferenţierea studiilor şi 4. Ridicarea puterii de randament intelectual a studenţilor teologi.

Cu un cuvânt, vrea oameni de gândire liberă, oameni de opinie, vrea personalităţi, dar rămâne tot pe lângă Facultăţile de teologie în cadrele Universităţilor.

Frământarea aceasta a Bisericii protestante din Germania în jurul unei orientări noui în educaţia clerului, înseamnează că începe să-şi dea seama de cerinţele reale şi fundamentale pe cari trebue să le întrunească preoţimea, lucru care la noi s'a făcut de mult.

Preot NICODIM BELEA

Prot. *Ion Goron:* CUVINTE CĂTRE PREOŢI („Cărţile Vieţii" nr. 16). Editura Episcopiei ort. rom. din Cluj 1943, p. VIII+108.

Titlul cărţii ne-ar ispiti să credem că regretatul sfetnic vlădicesc dela Cluj, Prot. Ion Goron, a scris pe seama preoţilor o serie de îndrumări duhovniceşti şi pastorale şi le-a destinat slujitorilor sfintelor altare. Fără îndoială că învăţătura cărţii este adresată preoţilor. Prefaţa P. Sf. Episcop Nicolae Colan ne lămureşte însă că înainte de-a ajunge slovele acestea spre citire preoţilor, ele au făcut lucrul pe care-l face ploaia. Ea se ridică de pe pământ pentru ca tot aici să se întoarcă, mărindu-i puterea de fertilitate de fiecare dată. Aşa şi aici: Cartea cuprinde 18 meditaţii, alcătuite cu vreme şi fără vreme, ţinute mai întâi studenţilor Academiei teologice ortodoxe din Cluj în cei mai bine de 12 ani de duhovnicie ai luminatului Prot. I. G. După ce a aşezat cele optsprezece dospituri în aluatul sufletului tinerilor ce se duceau către preoţie, acum P. Sf. Episcop Nicolae al Clujului, „păstrătorul de legi şi datini", de dincolo de coama dealului îndoliat, tipăreşte în mănunchiu aceste meditaţii, sub titlul de mai sus.

Meditaţiile acestea vorbesc *despre preot* şi *acţiunea sa* în mijlocul lumii.

Mai precis despre „sfinţirea preotului, renaşterea lui într'o altă viaţă şi tovărăşia cu Hristos". „Un preot nu poate umbla decât două drumuri — zice autorul — drumul celor unsprezece sau drumul lui Iuda" (p. 14).

Când este vorba despre acţiunea preotului în lume, dă îndrumare tuturor fraţilor ca să se împrietenească cu Hristos şi cu cartea.

Dacă părăseşti pe aceşti doi prieteni, repede te vor părăsi şi ei pe tine.

Sunt pagini de adâncă frământare sufletească. Ele scormonesc conştiinţele, înflăcărează pentru idealuri înnalte şi deschid orizonturi noui pentru lume şi viaţă.

Regretatul Consilier episcopesc I. G., care era un îndrăgostit pentru lucrul Domnului, iubea tineretul şi preoţia. Le-a grăit mult în viaţă şi acum, prin cartea aceasta, grăieşte din nou. S'o citim cu toţii.

Preot NICODIM BELEA

Prot. Dr. *Spiridon Cândea* şi Preot *Zosim Oancea:* BUNE VESTIRI. Predici. Sibiu, Tipografia Oct. L. Veştemean 1944, p. 510, Preţul Lei 800.—

Fără a dispreţui câtuşi de puţin tratatele de ştiinţă teologică pură, pe cari Sibiul ortodox i le pune la 'ndemână cu o regularitate demnă de cel mai productiv, pe tărâmul cărturăriei savante, dintre centrele eparhiale ortodoxe române, preoţimea noastră — ştim asta de mult şi bine — şi-a dorit mereu cărţi de predici proaspete, lucrate în spiritul treaz al pastoraţiei actuale şi potrivit necesităţilor ei.

Astăzi, le are, aşa cum le-a vrut: şi multe, şi variate ca concepţie şi stil, şi bune. Aradul ortodox i-a oferit două: *Duhul Adevărului*, de distinsul nostru prieten şi colaborator Păr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, premiată de Academia Română, din care au fost mistuite într'un timp record două ediţii; şi *Viaţa în Hristos*, de Preotul Petru Bogdan. Cu toate că le-am ţinut mereu la afişier şi am scris despre ele la rubrica aceasta, nu putem rezista ispitei de-a sublinia cu apăs iniţiativa luminatului vlădică arădan, P. Sf. Episcop Dr. Andreiu Magieru, care zace la obârşia lor. Asta, pe lângă destoinicia dovedită a autorilor.

Contribuţiunea teologilor sibieni la sporirea literaturii omiletice nu s'a lăsat aşteptată. Curând după revirimentul dela Arad a apărut aici masiva carte de predici intitulată osebit de frumos *Bune Vestiri*. Ca şi suratele ei dela hotarul de Vest, cartea aceasta este rodul unor experienţe ale genului unanim apreciate de toţi cei ce i-au văzut la amvon pe autorii ei. Amândoi posedă, pe lângă o pregătire de specialitate din cele mai îngrijite, rutina absolut necesară ducerii la bun sfârşit a unei întreprinderi de natura aceasta, pe care noi o considerăm extrem de dificilă. Cunoaştem destui virtuoşi ai oratoriei bisericeşti cari n'au avut succes cu predicile tipărite. Iar inversa acestei situaţii este tot atât de adevărată.

Păr. Sp. C. şi Păr. Z. O. au trecut cu laudă acest examen, şi în faţa altarului, şi la masa de lucru. Cele 60 de predici (Cândea: 28; Oancea: 32) înmănunchiate în *Bune Vestiri* sunt vii şi suculente. Amplificate sau nu, citite în taină sau cu glas înnalt, ele mişcă şi instruesc, răscolesc şi reconfortează, luminează mintea şi determină atitudini conforme cu voia Celui ce-a voit şi a făcut atâta bine lumii ca nimeni pe lume. Sunt predici de esenţă tare, de sfat luminat, de exemplificări edificatoare şi pe alocuri de încântătoare răpiri de gând. In fiecare şi în toate laolaltă, *Hristos* este rugul din care se ridică vâlvătăile harului restaurator în belşugul de viaţă duhovnicească a tuturor cugetelor descumpănite de păcat, a tuturor frunţilor îngreunate de întunecările veacului, unicul nume mai presus de orice nume întru care ni s'a dat nouă putinţa de-a ne înveşnici existenţa mântuindu-ne.

Le ştim pornite la propovăduire: o parte considerabilă din exemplarele tipărite au răsbătut până'n cele mai ferite sate, cu toate

neajunsurile pe cari le întâmpină astăzi, din pricini de toţi ştiute, circulaţia corespondenţei poştale.

Am mai vrea ceva: Să auzim că ele fac să răsune amvoanele de pretutindenea.

E cea mai preţioasă favoare ce i se poate face unei cărţi de valoarea snopului de predici hristocentrice şi hristofore cuprinse 'ntre scoarţele cărţii *Bune Vestiri*, împodobite de caligrafia Părintelui Arsenie dela Mânăstirea Brâncoveanu.

Dr. GRIGORIE T. MARCU

⊕

Preot *D. Iliescu-Palanca:* PREDICILE ŞI PANEGIRICELE LUI ILIE MINIATIS. Traducere din limba greacă. Bucureşti, Editura „Păstorul Creştin Ortodox" 1944, p. 636. Preţul Lei 950.—

„Predicile şi panegiricele lui Ilie Miniatis" este titlul celui de al doilea volum din „Viaţa şi opera lui Ilie Miniatis", ieşit de sub tipar prin munca şi străduinţa neobositului profesor Părintele D. Iliescu-Palanca, din dorinţa de a fi de folos fraţilor împreună slujitori la altarele Bisericii lui Hristos.

Ilie Miniat, gloria Bisericii ortodoxe după sf. Ioan Gură-de-Aur, işi începu cariera de predicator fiind încă foarte tânăr şi datorită geniului său, minunatelor sale calităţi, precum şi înclinărilor naturale, a ajuns în scurtă vreme la mare renume. „A lăuda pe Părintele Meniate după merite este necesitate de un alt Meniate", scria unul din traducătorii săi.

Predicile sale strecoară în inima cititorului întristarea lui Iisus din grădina Ghetsimani, ori cea din Vinerea Patimilor, sau umplu sufletul de bucuria Apostolilor, ca cele dela Dumineca Invierii sau Praznicul Inălţării. Unele lămuresc adevăruri de credinţă, altele întăresc în credinţă, nădejde şi dragoste şi iarăşi altele combat cu multă vehemenţă şi cutezanţă păcatul, înfăţişându-l în toată grozăvia lui. Panegiricele, aproape toate în cinstea Născătoarei de Dumnezeu, sunt de o frumuseţe neîntrecută.

Ilie Miniatis era un profund cunoscător al Sf. Scripturi şi al sf. Părinţi, căci predicile sale abundă de argumente din Sf. Scriptură şi sf. Părinţi, la care se adaugă cele luate din istorie, filosofie, ştiinţă şi literatura universală, tot atâtea dovezi ale temeinicei culturi pe care şi-a însuşit-o. Prin sublimitatea ideilor, vioiciunea stilului popular, bogăţia imaginilor şi extraordinara sa elocvenţă, isbutea să mişte inimile ascultătorilor.

Datorită atâtor calităţi, predicile lui au ajuns curând după moartea sa prematură — la 45 ani — să se răspândească în toată Biserica, nu numai în Răsărit, ci chiar şi în Apus. La noi, apar pentru prima dată în 1742, în traducerea Mitropolitului Neofit. De atunci şi până azi au apărut în mai multe ediţii scoase de diferiţi traducători, iar ediţia de faţă — a cincia — este cea a Păr. Prof. D. Iliescu-Palanca.

P. C. Sa şi-a luat osteneala să ni-l prezinte pe Ilie Miniatis într'o lucrare în trei volume: I. Viaţa şi opera lui Ilie Miniatis, II. Predicile şi panegiricele, şi III. Piatra scandalului (în curs de apariţie).

Volumul II: „Predicile şi panegiricele lui Ilie Miniatis" este împărţit în cinci părţi şi cuprinde următoarele cicluri de predici: 1. Predici în Postul Mare, 2. Predici la diferite praznice şi sărbători, 3. Predici pentru diferite trebuinţe, 4. Panegirice la sărbătorile Născătoarei de Dumnezeu şi la Inălţarea Domnului, şi 5. Predici noui (acestea apar în limba română pentru prima dată în traducerea de faţă).

De sigur traducerea de acum este superioară celorlalte prin limba curat românească, lipsită de neologisme, unul din păcatele traducerilor anterioare, prin stilul natural şi vioiu ce o face plăcută la citit şi uşoară la înţeles.

Recomandăm cu toată dragostea fraţilor împreună slujitori şi propovăduitori ai Evangheliei lui Hristos predicile marelui purtător al Cuvântului dumnezeesc, Ilie Minatis, în traducerea Păr. Prof. D. Iliescu-Palanca şi totodată sfătuim pe cucernicii creştini să le citească cu toată râvna ce o datoresc lucrului lui Dumnezeu. Ele sunt, atât pentru preoţi în păstorirea turmei încredinţată lor cât şi pentru creştini în conduita lor de toate zilele, ceea ce a fost pentru Israeliţi stâlpul de foc în pustie.

Luându-le ca pildă, preoţii vor afla în predicile lui Miniatis nu numai lumina Cuvântului, o bună aplicare a textelor Sf. Scripturi, modele de predici făcute după regulele Omileticei, ci vor putea să soarbă din ele râvna inimii, lumina minţii şi putere de cuvânt limbii, ca astfel să poată înfăţişa turmei păstorite cu mai multă tărie urâciunea viciului şi frumuseţea virtuţii, făcând pe ascultători să fugă de rău şi să îndrăgească binele şi astfel bunii credincioşi să devină creştini desăvârşiţi.

Părintele TOMA

Preot Dr. *Teodor Bodogae*, Profesor la Academia teologică „Andreiană": DIN ISTORIA BISERICII ORTODOXE DE ACUM 300 ANI. Consideraţiuni istorice în legătură cu Sinodul dela Iaşi („Seria Didactică" nr. 13). Sibiu, Tipografia Arhidiecezană 1943, p. IV+156. Preţul Lei 250. —

Cea mai proaspătă lucrare a colegului şi colaboratorului nostru Păr. Prof. Dr. T. B., se orândueşte în şiragul număroaselor studii şi articole prilejuite de comemorarea împlinirii a trei veacuri dela Sinodul panortodox din Iaşi (1642), care a revizuit şi definit prin celebra *Mărturisirea ortodoxă* poziţia Bisericii dreptcredincioase faţă de protestantism şi romano-catolicism. Autorul ei, renumitul mitropolit de viţă românească Petru Movilă al Kiewului (1633—1646), domină toate compartimentele lucrării, aşa cum a dominat vremea sa.

Cult, energic, cu relaţii întinse şi preţioase în cercurile influente de-atunci datorită obârşiei sale voevodale şi aleselor însuşiri cu cari

l-a înzestrat Dumnezeu, Mitropolitul Petru Movilă este restauratorul prestigiului Ortodoxiei răsăritene, simţitor sdruncinat de expansiunea semilunei şi de intrigile iezuiţilor şi ale protestanţilor. Datorită abilităţii sale de-atâtea ori dovedită, Biserica dreptcredincioasă poloneză şi-a câştigat o situaţie de drept trainică, iar Ortodoxia ecumenică a isbutit să neutralizeze concurenţa neloială ce i-o făceau emisarii amintitelor confesiuni creştine.

Studiul Păr. T. B., care musteşte de date istorice, măsoară cu preciziune calea străbătută de Biserica ortodoxă răsăriteană sub impulsul acestui ierarh providenţial. Citirea lui ne înlesneşte cunoaşterea aprofundată a unei figuri ortodoxe care a colectat prinoasele admiraţiei şi preţuirii optime a atâtor nume mari de istoriografi străini de spiţa noastră românească.

Dr. GRIGORIE T. MARCU

⊕

Dr. *N. C. Paulescu:* FIZIOLOGIE FILOSOFICĂ. *I. Noţiunile „suflet" şi „Dumnezeu" în Fiziologie.* Ediţie îngrijită de Dr. V. Trifu. Bucureşti, Fundaţia regală pentru literatură şi artă 1944, p. 278. Preţul Lei 500.—

Iată o carte pe care o aşteptam de mult. Nicolae Paulescu, cu figura lui senină de aristocrat al spiritului, este cu adevărat savantul reprezentativ al duhului românesc. El ar trebui să fie spiritul tutelar al învăţământului românesc de toate gradele. El a arătat calea pe care trebue să păşească ştiinţa românească, dacă vrea să slujească neamul: o ştiinţă creatoare, nu o ştiinţă-imitaţie servilă. De aceea editarea acestui prim volum din Fiziologia filosofică este un dar deosebit de preţios, pentru care Fundaţiile regale merită toată lauda, iar dl docent Dr. V. Trifu recunoştinţa noastră. De altfel, nu era nimeni mai indicat decât dl Dr. V. Trifu — cel mai apropiat colaborator al lui Paulescu — pentru a ne prezenta viaţa şi opera acestui învăţat, care este o mândrie a ştiinţei româneşti. E o carte pe care ar trebui s'o citească orice intelectual care nu şi-a uitat neamul din care s'a născut.

Prefaţa Doctorului V. Trifu (p. 5—61) prezintă activitatea prof. N. C. Paulescu în diferitele ei aspecte: activitatea ştiinţifică de o bogăţie şi o inventivitate uimitoare (în special, descoperirea tratamentului ştiinţific al diabetului: pancreina), Paulescu-profesorul, Paulescu-„cel mai mare interpret ştiinţific al divinităţii prin studiul fenomenelor vitale" (p. 31), Paulescu-formulator al unei morale ştiinţifice (care e însăşi morala creştină), Paulescu-fiu al Bisericii, Paulescu-medicul, Paulescu-fondatorul naţionalismului creştin, Paulescu-luptător împotriva iudaismului, francmasoneriei, magiei şi spiritismului, etc. Din rândurile acestea — scrise cu competenţă şi căldură — se conturează personalitatea prof. Paulescu în toată complexitatea, dar şi în toată puritatea creştină a sufletului lui.

Urmează apoi mai multe lecţii, cari converg toate spre demonstrarea existenţei sufletului şi a lui Dumnezeu pe temeiul Fiziologiei:

„Finalitatea în Biologie; Materialismul: Suflet şi Dumnezeu; Ideea de Dumnezeu în Ştiinţă". La Anexe se adaogă: Definiţia Fiziologiei, Metoda experimentală, Generaţia spontanee şi Darwinismul în faţa metodei experimentale, Stilul lucrărilor fiziologice şi patru răspunsuri la critica dlor N. Leon şi D. Voinov în legătură cu Darwinismul.

Argumentarea se poate schiţa în următoarele propoziţiuni: Caracteristica vieţii e finalitatea imanentă; ea nu s'a născut din materie şi nici nu e rezultatul fortuit al împrejurărilor (evoluţionismul nu e valabil); aşa dar: agentul finalităţii interne este sufletul — şi cauza primară a vieţii este Dumnezeu.

Stilul lui Paulescu e de limpezimi clasice; argumentaţia e întotdeauna riguros ştiinţifică. Toată cartea e o mărturie clară, senină, înaltă, convingătoare despre armonia dintre ştiinţă şi credinţă. E un isvor ce curge din regiunile pure ale cugetării nepărtinitoare spre a hrăni setea de ştiinţă a sufletului omenesc. E tributul de adorare a ştiinţei vieţii adus Aceluia ce este Autorul vieţii.

Cartea aceasta trebue răspândită în cercuri cât mai largi, spre a alunga pseudo-ştiinţa cu lumina adevăratei ştiinţe.

La sfârşit, avem o singură dorinţă: să se tipărească cât mai curând şi vol. II din Fiziologia filosofică a prof. N. Paulescu, spre a sluji de întărire sufletului românesc în aceste vremuri de grea cumpănă.

Diacon NICOLAE MLADIN

Preot Dr. *Corneliu Sârbu*, Conferenţiar la Academia teologică „Andreiană": NATURA ŞI VALOAREA TIMPULUI (Colecţia „Problemele Vremii" nr. 8). Sibiu, Editura „Revista Teologică" 1943, p. 108.

Colecţia „Problemele Vremii", de sub patronajul I. P. Sf. Mitropolit Nicolae al Ardealului, s'a îmbogăţit cu o nouă şi valoroasă lucrare, datorită tânărului Preot C. Sârbu, conferenţiar la Academia teologică „Andreiană". Incă dela apariţia acestei lucrări în *Revista Teologică*, într'o serie de numere din anii 1942-43, am apreciat însemnătatea subiectului ales de Păr. C. Sârbu şi seriozitatea cu care îl tratează.

Insemnătatea subiectului stă pe de o parte în faptul că problema timpului formează una dintre cele mai desbătute şi mai subtile probleme ale filosofiei, iar pe de alta în faptul că teologia creştină are de spus şi ea cuvântul său în această problemă, ce stă în legătură cu crearea lumii şi a omului, cu providenţa divină şi cu opera de mântuire a lumii.

Pentru omul de rând, această problemă aproape că nu se pune. Fiecare crede că ştie ce este timpul. Dar, la o cercetare mai amănunţită, vedem că lucrurile nu sunt atât de simple şi răspundem cu Fericitul Augustin că nu ştim ce este timpul. Atât s'au străduit filosofii pentru deslegarea problemei timpului, încât Păr. C. Sârbu s'a simţit dator să expună în ordine cronologică, părerile marilor filosofi despre natura timpului, analizând apoi noţiunea de timp şi ele-

mentele ei constitutive: durata, succesiunea temporală, ordinea lui mai de vreme şi mai târziu şi pătrunzând din ce în ce mai adânc în miezul problemei. In fond, spune autorul, toate încercările de a determina natura timpului se reduc la două concepţii: realismul obiectivist şi idealismul subiectivist. Dintre aceste două concepţii, cugetarea creştină rămâne la cea dintâi, socotind timpul ca o existenţă real-obiectivă, nu ca o simplă formă subiectivă a sensibilităţii noastre sau a imaginaţiei noastre teoretice. Timpul, în concepţia creştină, este „o realitate concretă de dimensiuni cosmice, rezultată din actul de creaţiune şi susţinută mai departe şi guvernată prin actul de proniere a lumii de către Dumnezeu" (p. 37). Ideea aceasta a subiectivităţii timpului formează pivotul primei părţi a lucrării Păr. C. Sârbu, prilejuindu-i minuţioase şi foarte interesante analize, ca aceea a raportului dintre veşnicie şi timp, dintre timp şi spaţiu, dintre timpul dinainte şi cel de după căderea omului în păcat, etc. Prima parte a lucrării se încheie cu cercetarea deosebirii dintre concepţia ortodoxă despre timp de o parte şi concepţia romano-catolică şi protestantă de altă parte. In concepţia ortodoxă, precizează autorul, „timpul stărue ca ceva organic legat de lume şi de fiinţa noastră şi-i dominat de perspectiva viitorului şi străfulgerat de viziunea unei împărăţii veşnice dela sfârşitul veacurilor" (p. 46).

Partea a doua a lucrării, încă mai plină de miez decât cea dintâi şi tratând despre valoarea timpului, se deschide cu o serie de consideraţiuni generale, printre care definirea valorii ca „orice realitate care posedă — direct sau numai indirect — însuşirea de a ne ferici n accepţiunea autentic creştină a cuvântului" (p. 48). Timpul cuprinde valoarea astfel definită, având nu numai o lature negativă, ci şi una pozitivă. Puterea şi valoarea timpului sunt însă în funcţiune de acţiunea proniatoare a lui Dumnezeu. „Timpul — ca realitate obiectivă creată şi proniată de Dumnezeu — posedă o valoare ontologică, constitue un principiu de viaţă şi de creaţie şi ca atare este fundamentul dinamismului universal şi al istoriei" (p. 52). In fraza aceasta se cuprind premisele desvoltărilor ulterioare ale lucrării Părintelui C. Sârbu, desvoltări care — o va recunoaşte oricine — fac multă cinste autorului. Timpul îşi are existenţa dela Dumnezeu prin crearea cosmosului, dar şi valoarea timpului vine tot dela Dumnezeu, prin acţiunea de proniere a cosmosului şi a omului. Ca şi spaţiul, timpul nu cuprinde în sine vreo acţiune, dar în vadul timpului şi al spaţiului se desfăşoară legile şi forţele puse de Dumnezeu în cosmos; legi şi forţe care, prin firea lucrurilor, sunt legate astfel indisolubil de timp şi spaţiu. Puterea timpului este deci puterea lui Dumnezeu, care acţionează în lume, şi colabararea acestei puteri cu sforţările omului în vederea transfigurării lumii, în vederea mântuirii. Timpul serveşte astfel ca „poartă de intrare în plinătatea existenţială şi în participarea deplină la Fiinţa supremă" (p. 63).

De sigur, între *timp* ca formă inerentă şi specifică a relativului şi finitului, şi *veşnicie* ca expresie pregnantă a Absolutului şi

Infinitului, este o fundamentală deosebire ontologică, timpul prezentându-se cu toate caracterele caducităţii. Totuşi timpul, ca mediu cosmic fundamental şi ca factor soteriologic, are o valoare considerabilă. Timpul este „factor constitutiv al dinamismului şi progresului cosmic". El este „însăşi viaţa şi devenirea cosmică" şi totdeodată „mijloc al plinirii finale a existenţei create" (p. 81). Căci „numai în timp cosmosul se poate realiza ca un întreg armonios, care viază, progresează şi se perfecţionează treptat, realizând ideea ce o poartă în sine şi ajungând la împlinirea destinului său final" (p. 82). Ca atare, timpul apare ca factor constitutiv al istoriei, al creaţiei ştiinţifice şi al creaţiei artistice şi culturale în general. Prin urmare, timpul ne dă putinţa introducerii sensului şi valorii în cosmos, „ne face posibilă păşirea şi integrarea în Veşnicie. Căci datorită legăturii clipei cu Veşnicia şi participării prin ea la Absolut, ceea ce acţionăm într'ânsa se eternizează şi ne introduce în prezenţa imediată, în Veşnicie" (p. 86).

Şi totuşi, suprema potenţare şi valorificare o dobândeşte timpul abia ca factor soteriologic şi eshatologic. Planul iconomiei divine a mântuirii se desfăşoară în timp şi spaţiu. Timpul şi spaţiul fundează posibilitatea mântuirii obiective şi subiective. Prin Hristos, timpul devine mediu şi vehicol al mântuirii şi fericirii noastre, iar ca mediu al plinirii integrale şi finale a omului şi a cosmosului timpul dobândeşte suprema sa transfigurare, având astfel o considerabilă importanţă eshatologică.

Acestea sunt, în câteva cuvinte, ideile principale ale lucrării Părintelui C. Sârbu.

Deşi cititorii *Revistei Teologice* au luat cunoştinţă de textul integral al acestei lucrări, am crezut totuşi că nu este rău să li-l reamintesc, sub forma aceasta a unui foarte scurt rezumat, pe alocurea chiar cu cuvintele autorului.

Cum spuneam mai sus, Păr. C. Sârbu şi-a ales pentru lucrarea aceasta unul dintre cele mai interesante subiecte ce se puteau alege din filosofia creştină. Mai ales că în teologia românească sunt atât de rare lucrările cu caracter filosofic, lipsindu-ne chiar şi un elementar manual de filosofie creştină conceput în duh ortodox. Şi astfel, prin strădania Păr. C. Sârbu s'a făcut lumină creştină şi ortodoxă într'un sector al filosofiei nu tocmai uşor de abordat, în deosebi pentru începători. Chiar şi marii gânditori ocolesc uneori problema timpului, căutând răgaz pentru a o pune cu maximum de pregătire şi cu toată adâncirea necesară. Acelaşi lucru se poate spune şi despre problema spaţiului, atât de strâns legată de aceea a timpului. Problema spaţiului rămâne la dispoziţia teologilor români, care ar dori să se avânte în ademenitoarele probleme ale filosofiei creştine. S'ar putea ca însuşi Păr. C. Sârbu, odată pornit pe această cale, să ne dea şi o lucrare despre natura şi valoarea spaţiului în cugetarea creştină, dar şi numai pentru lucrarea sa asupra naturii şi valorii timpului trebue să-i fim deplin recu-

noscători, deoarece a depus cu acest prilej o mare sârguinţă şi a vădit alese calităţi intelectuale: ordine în expunere, limpezime, vocabular filosofic bogat şi corectă documentare; adică tot atâtea calităţi ce formează o garanţie de viitor pentru munca intelectuală a tânărului profesor dela Academia teologică „Andreiană".

Diacon Dr. EMILIAN VASILESCU

Otto Dibelius: BERICHT VON JESU AUS NAZARETH. Berlin 1941.

O carte scrisă cu mult suflet. De obiceiu, autorii protestanţi discută faptele credinţei pe bază raţională. Ei înclină să facă din religia creştină un sistem filosofic. In faptul acesta zace eroarea teologiei protestante. Dar cartea pomenită nu este dintre acelea în cari se filosofează asupra credinţei, deşi ea vrea să explice fapte istorice în lumina revelaţiei creştine. Autorul ei, teolog convins de adevărul descoperit de Dumnezeu, caută să arate cum spiritul creştin a pătruns în istorie, sfinţind lumea şi ridicând-o la înălţimea spirituală a creaţiei.

Iisus din Nazaret a schimbat cu predica Sa lumea, călăuzind-o spre alte zări. Lumina Evangheliei străbate sufletul popoarelor păgâne şi le dă putere de creaţie spirituală. Duhul creştin ridică făptura omenească din starea sa naturală la înălţimea graţiei divine. Hristos, prin Evanghelia Sa, a schimbat faţa lumii. In Răsărit, spiritul creştin se vădeşte în viaţa plină de iubire a celor ce s'au lepădat de lume pentru a urma lui Hristos. In această privinţă, Dostoiewski ne zugrăveşte chipul stareţului Zosima.

In Apus, spiritul creştin s'a exprimat în opere de artă şi mai ales în organizaţie. Creştinismul apusean cunoaşte epoci de mărire, dar şi de zbucium pentru credinţă. Creaţia spirituală a fericitului Augustin sau iubirea lui Francisc de Assisi sunt roade ale Duhului creştin.

Autorul arată în cele din urmă influinţa spiritului creştin în viaţa poporului german. Monumentele de artă sunt expresii ale sufletului ce caută mereu pe Dumnezeu. Oraşele germane sunt împodobite cu monumente ale credinţei ce vor grăi pururea despre spiritul creştin al poporului german. „Fără Iisus din Nazaret nu s'ar fi ridicat niciun dom. El a dăruit poporului german aceste domuri". Pe lângă creaţiile de artă, spiritul creştin s'a vădit în poezie, muzică şi în toate manifestările sufletului german. Bărbaţii de stat au mărturisit acelaşi spirit, arătând multă înţelegere faţă de Biserica lui Hristos. Friedrich Wilhelm zicea: „Dacă aş îmbunătăţi situaţia ţării mele dar n'aş avea buni creştini, nu mi-ar fi de niciun folos" (p. 95).

„Inainte de a primi Germanii pe Iisus nu aveau nimic din faptele binefacerii. Dacă va pleca Iisus dela ei, vor fi lipsiţi de aceste fapte. Va lipsi nu numai facerea de bine, dar şi iubirea ce vine dela Dumnezeu. Şi a trăi fără această iubire este ceva de neînchipuit" (p. 96).

Spiritul creştin a rodit şi la alte popoare fapte ce vor rămâne peste veacuri. Creştinismul este o putere de sus ce schimbă viaţa fiecărui ins. Prin Hristos omul se înalţă spre Dumnezeu. Fără El, viaţa noastră se pierde în nimicnicie. Iată atâtea dovezi aduse de un teolog german de azi, ca o mustrare pentru spiritul acestui veac ce vrea să se îndepărteze de Dumnezeu.

Ieromonah SERAFIM POPESCU

Helmut Klima: DAS VERHALTEN DER WIENER REGIERUNG UNTER MARIA THERESIA GEGEN DIE SIEBENBÜRGISCHEN WIEDERTÄUFER UND HERRENHUTER. Sonderdruck (nicht im Handeln) aus „Südost-Forschungen", Vierteljahresschrift herausgegeben und geleitet von Fritz Valjavec im Auftrage des Deutschen Auslandswissenschaftlichen Instituts (Berlin) und des Südostinstituts München, Brünn, Wien (Verlag von Rudolf M. Rohrer), f. a., p. 118—136.

Intru cât ne interesează în primul rând Biserica strămoşească, ori de câte ori vorbim de ancorarea sectarismului pe tărâmurile româneşti, fixăm ca dată a primelor pătrunderi — de sigur mai sporadice — ultimele decenii ale veacului trecut. Fără să vrem a contesta faptul existenţei mai timpurii a unor forme ale sectarismului în sânul confesiunilor sau cultelor istorice şi minoritare de pe pământul românesc, suntem obişnuiţi să considerăm molima sectară ca prezentă la noi numai din timpul respectiv. Ori, această atitudine e corectă numai din punctul de vedere al Bisericii ortodoxe române. Dar din punct de vedere istoric şi interconfesional, precum şi din acela al Sectologiei în general, chestiunea se prezintă altfel: Sectarismul e mai vechiu pe pământul românesc decât veacul al 19-lea. Dovada ne-o face prezentul studiu, datorit dlui *Helmut Klima,* actualmente doctor în istorie dela Universitatea Daciei Superioare şi păstorul spiritual al comunităţii evanghelice luterane dela Turnişor.

Ceea ce atrage în primul rând atenţia, este apariţia studiului în prestigioasa publicaţie străină: Südost-Forschungen". Cu un talent de istoric demn de remarcat, autorul prezintă — pe bază de informaţiuni bogate, culese din izvoare competente — într'un mod obiectiv ştiinţific, un capitol *interesant din viaţa sectarismului, îndeosebi în sânul Bisericii evanghelice luterane dela noi din Ardeal.* El se plasează ca timp în veacul al 17-lea şi al 18-lea. E vorba de *Herrnhuţieni* şi *Rebotezători.* Prin legătura spirituală şi bisericească continuă a Saşilor din Transilvania cu cercurile protestante ale Germaniei, a fost transplantat în Ardeal şi *pietismul de nuanţă herrnhuţian-zinzendorfiană* şi a găsit aici un ecou puternic ca „Erweckungsbewegung", deşi răspândirea numerică a fost mai puţin considerabilă.

Mişcarea a început să prindă teren pe la anul 1740, a atins culmea desvoltării pe la 1760 şi s'a înpotmolit după o vâlvorare înnoită, spre finea veacului al 18-lea. Şi *Sibiul* a fost contaminat. De mai mare importanţă este însă — din punct de vedere istoric re-

ligios — prezența în Ardeal a Rebotezătorilor. Ei își datoresc originea lor în Ardeal nu unei propagande religioase, ci în prima linie unei colonizări sistematice. Cu ocazia participării sale la războiul de 30 de ani, prințul transilvan Gabriel Bethlen a venit în atingere, în Ungaria nordică, cu o comunitate de frați rebotezători. Datorită priceperii lor în meserii — se ocupau mai ales cu olăria și postăvăria — G. B. i-a transplantat la anul 1621 în Transilvania, fixându-le ca loc de așezare *Vințul de jos*. Dieta din anul următor le-a acordat — pe lângă libertatea religioasă — o situație politică privilegiată.

Deși nu cuprinde elemente de interes direct pentru Biserica noastră strămoșească, studiul dlui Helmut Klima este interesant și de valoare întru cât: *a)* azi oferă informațiuni prețioase cu privire la fizionomia sectară a Herrnhuțienilor și Rebotezătorilor și cu privire la măsurile luate de regimul politic respectiv față de sectarism; *b)* reoglindește situația religiilor recepte sau tolerate din Ardeal, în vreme ce la noi se desfășura lupta împotriva unirii cu Roma și încordarea de refacere a Bisericii ortodoxe ardelene. Cât privește fisionomia sectară a celor pomeniți, transpare în mod vădit nu numai refuzul recunoașterii autorității statale pe care o declarau de necreștină, ci și *îndărătnicia* specific și organic sectară, care a făcut ca toate încercările protestante și catolice de a-i converti să dea greș. Interesantă de semnalat e concepția conducerii statale cu privire la atitudinea ce trebue să se ia față de sectarism, atitudine determinată de interesele politice ale momentului respectiv. In fine, din discuțiile purtate asupra problemei tratamentului acestor secte, *se pot scoate anumite elemente prețioase de strategie misionară antisectară.*

Preot Dr. CORNELIU SÂRBU

NOTE ŞI INFORMAŢII

NE scriu prietenii de pretutindeni. Pe unii, îi cunoaştem de mult şi cuvântul lor—când duios şi cald, când energic şi reconfortant — nu răsbate acum întâia oară în inimile celor ce aprind vâlvătăi de lumină, cu dogorile inimilor lor, în paginile acestei reviste, de care s'au legat pentru toată viaţa. De alţii, acum auzim întâia oară. Poate că numele lor nici nu figurează în registrul abonaţilor. Ne citesc când pot — şi unde pot — şi ne scriu, înflăcărat şi sincer, că seninătatea cu care le vorbim, curajul netulburat de nici o împotrivire a acestor vremuri darnice'n amărăciuni cu care ne aşternem gândurile pe hârtie, îi uimesc şi le robesc admiraţia.

Le mulţumim şi unora şi altora, cu vibrantă recunoştinţă.

Noi? Nu putem şti ce se va petrece de azi pe mâine. Dar ştie altcineva şi pentru noi şi pentru ei: Dumnezeu din ceruri. El ştie totul. *Şi „ştiinţa" Lui, o cunoaştem în parte şi noi:* Hristos să triumfe, *în toţi şi pretutindenea! Restul, interesează prea puţin.*

Plini de El, orice cuvânt pe care-l articulăm aici, întru omenească neputinţă, râvneşte să uşureze plinirea acestui ideal. Pentru El grăim, şi scrisul nostru nu va decădea nici odată la nivelul vinovatelor pactizări cu spiritul nemernic al acestui veac de urgie. Mai trebue să spunem că nu ne plecăm în faţa nici unei concepţii de viaţă care reneagă făţiş sau tacit pe Hristos şi primatul sufletului?

E răspunsul nostru, dragi prieteni cari ne scrieţi, la prea generoasele aprecieri cu cari onoraţi gruparea „Revistei Teologice". *Şi, fiţi siguri, nu ne vom desminţi nici când.*

GUVERNUL a făurit o nouă *Lege a Presei,* cu scopul mărturisit de a se organiza, potrivit prevederilor ei, corpul ziariştilor, şi de a se determina şi întări profesiunea de ziarist.

Intenţia care zace la obârşia acestei legi este cum nu se poate mai bună, dar ea are unele lacune. Semnalăm pe cele cari privesc îndeaproape presa bisericească:

1. Prin art. 4 al Decretului-Lege pentru exercitarea profesiunii de ziarist, se stabileşte o incompatibilitate între calitatea de membru al clerului şi profesiunea de ziarist. Aceasta înseamnează că preoţii, cari au avut şi au în Ardeal un rol de căpetenie în îndrumarea conştiinţei naţionale prin presă, sunt excluşi dela beneficiile calităţii de ziarist, dela un salar mai omenos şi dela pensia de ziarist, deşi fondul de pensii va fi alimentat şi de foile şi revistele bisericeşti, prin impozite asupra hârtiei, etc. Faptul acesta este cu atât mai surprinzător şi mai regretabil, cu cât între calitatea de profesor şi cea de ziarist nu se stabileşte incom-

patibilitate. Presa, în definiţia legiuitorului, aşternută în fruntea expunerii de motive care însoţeşte legea amintită, este „*o instituţiune esenţială în organizarea şi desvoltarea vieţii naţionale*". Pentru ca, în continuare, să citim: „Instrument de informaţie generală, sinteză de idei şi atitudini publice, presa este, în Statul modern, o funcţiune a coheziunii maselor şi *o şcoală zilnică a vieţii naţionale*... un instrument de *educare* a maselor, *de orientare şi de stabilitate morală* a naţiunii"... Dar toate aceste funcţiuni pozitive ale ei pot fi oare un monopol al intelectualilor de formaţie laică, cu excluderea membrilor clerului?... mai ales că aceştia, sub raportul pregătirii *academice*, nu sunt întru nimic inferiori profesorilor secundari?

2. In temeiul art. 2 al Decretului-Lege privitor la salarul minimal al ziariştilor profesionişti, ziare sunt publicaţiile periodice zilnice. Deci organele noastre de presă nu ar intra sub dispoziţiile acestei legi, ceea ce ni se pare nefiresc.

On. Minister al Propagandei naţionale va trebui să ia în considerare aceste scăderi ale nouei legi a presei — şi să le îndrepte fără întârziere.

COMPORTAREA pilduitoare a preoţimii ortodoxe din capitala Moldovei în împrejurările grele pe cari le străbatem, face obiectul unui amplu şi elogios reportaj apărut recent în cel mai vechiu cotidian bucureştean.

După îngrijorătoarea înaintare a trupelor sovietice dela'nceputul lunii Aprilie a. c., Iaşul ajunsese în bătaia tunurilor inamice. Căderea lui părea iminentă. Ce-ar fi însemnat ea pentru populaţia românească de-acolo, ne-ar putea spune numai cei ce au experimentat rigorile ocupaţiei bolşevice.

Cu voia lui Dumnezeu şi prin vitejia ostaşilor noştri, linia frontului a fost împinsă curând către Nord. Tihnitul oraş voevodal al Moldovei îndură însă şi acum neliniştile fireşti vecinătăţii oricărui câmp de răsboiu.

In ceasurile de cumpănă pe cari le-a străbătut nu de mult — şi le mai străbate încă — clerul ieşan a înţeles să rămână la datorie, săvârşind adevărate minuni de curaj creştinesc. Rugăciunile ce se săvârşesc lângă sicriul în care odihnesc sfintele moaşte ale Cuvioasei Paraschiva nu contenesc nici ziua şi nici noaptea. In fruntea bunilor păstori rămaşi lângă turma primejduită se află P. Sf. Arhiereu Valeriu Moglan Botoşăneanul, vicarul Mitropoliei Moldovei şi Sucevei.

PRIN osârdia P. C. Prot.-Stavr. Dr. *D. Stăniloae*, vom avea nu peste mult o frumoasă traducere în româneşte a *Filocaliei*.

Manuscrisul primului volum al acestei cărţi reprezentative a misticei ortodoxe răsăritene aşteaptă să fie dat la tipar. Traducerea volumului al doilea şi ultimul, cu ajutorul lui Dumnezeu, va fi săvârşită încă în vara aceasta. Păr. D. Stăniloae lucrează de zor, asistat de Părintele Arsenie dela sf. Mânăstire Brâncoveanu, care îndeplineşte oficiul de caligraf.

SÂMBĂTĂ 17 Iunie a. c. a încetat din viaţă, în vârstă de 88 ani, Părintele Arhimandrit Dr. *Eusebiu R. Roşca*, fost rector al Institutului seminarial teologic-pedagogic „Andreian" (ulterior: Academia teologică „Andreiană"), vreme de peste trei decenii.

Defunctul s'a născut la 8/20 Octomvrie 1856, în comuna Fizeş-Sânpetru din Ardealul de Nord, dintr'o familie preoţească. Tatăl său, Petru, fusese protopop al tractului Unguraşului.

Studiile primare şi le-a făcut în satul natal, iar cele secundare la gimnaziul rom.-cat. din Cluj, unde a trecut (1876) şi examenul de „maturitate" (bacalaureatul). Intre anii 1876—1879 a urmat cursurile teologice la Seminarul „Andreian" din Sibiu, după care s'a înscris la Academia de Drept din Sibiu şi la Universităţile din Cluj şi Budapesta, obţinând diploma de doctor în ştiinţele de stat la 6 Iunie 1885.

In slujba Bisericii noastre a intrat la 1 Aprilie 1886, îndeplinind succesiv funcţiunile de secretar consistorial (1890—95), profesor (1894) şi apoi director (1895) al Seminarului „Andreian".

Intrarea în cler şi-a făcut-o în 1886, iar în monahism în 1902, când în locul numelui de botez Remus l-a luat pe cel de Eusebiu.

A fost, în repetate rânduri, deputat eparhial, precum şi asesor (consilier) consistorial, redactor al ziarului „Telegraful Român" (1887—90), ş. a.

In 1929 a trecut în starea de pensionar.

Lucrarea sa de căpetenie este *Monografia Institutului seminarial teologic-pedagogic „Andreian" al Arhidiecezei gr. or. române din Transilvania* (Sibiu, 1911, p. 332).

Prohodirea rămăşiţelor pământeşti ale defunctului s'a făcut Marţi 20 Iunie a. c., în Catedrala mitropolitană din Sibiu, de către un sobor de preoţi şi diaconi în frunte cu I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului şi cu P. Sf. Episcop *Vasile* al Maramurăşului, iar înhumarea lor provizorie în cimitirul bisericii ortodoxe din Câmpia Turzii.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

✠

O ŞTIRE laconică a posturilor sovietice de emisiune radiofonică a anunţat nu de mult încetarea din viaţă a Patriarhului Moscovei, I. P. Sf. Sa *Serghie Starogrodski*, în vârstă de 78 ani.

Iată câteva date despre el:

Patriarhul Tihon, ales în 1917, trecând la cele vecinice în 1925, a fost ales locţiitor al scaunului patriarhal, prin votul unui însemnat număr de chiriarhi ruşi, Mitropolitul Petru Poleanski. Prevăzând că va fi arestat — ceea ce s'a şi întâmplat în acelaşi an, când poliţia sovetică l-a trimis în exil, undeva prin împrejurimile oraşului siberian Tobolsk — Mitropolitul Petru a trecut funcţiunile sale de locţiitor patriarhal, cu respectarea formelor legale, asupra Mitropolitului de Nijni-Novgorod, Serghie Starogrodski.

Hărţuit mereu de număroşii peţitori ai scaunului patriarhal pe de-o parte, iar pe de altă parte

de regimul politic ateu dela cârma țării, Mitropolitul Serghie sfârșește prin a recunoaște noua stăpânire sovietică, adoptând o atitudine înțeleaptă și leală față de ea. Din acest motiv a fost criticat vehement de către chiriarhii ruși refugiați în străinătate, a căror excomunicare conducerea sovietică i-o ceruse insistent, dar fără rezultat, deoarece Mitropolitul Serghie, fără să se opună în chip manifest acestei cereri, a amânat mereu împlinirea ei. Nemulțumiți de această atitudine, sovieticii l-au arestat și deținut din 13 Dec. 1926 și până la sfârșitul lui Martie 1927.

Ulterior, atitudinea oficialităților sovietice față de Biserica ortodoxă a Rusiei s'a mai îmblânzit, permițându-se reorganizarea câtorva eparhii și apoi reînființându-se Patriarhia. Aceasta, datorită în primul rând destoiniciei și curajului Patriarhului Serghie.

Modest și credincios misiunii sale, Patriarhul Serghie făcea parte dintre puținii ierarhi culți ai Bisericii ortodoxe rusești. Era magistru în Teologie și înainte de-a intra în episcopat fusese rector al Academiei teologice din Petrograd. Lucrările sale de specialitate, pe cât de număroase pe-atât de temeinice, erau unanim apreciate.

A militat din răsputeri pentru recâștigarea autonomiei bisericești și împotriva prozelitismului romano-catolic.

Dumnezeu să-l odihnească!

POSTURILE noastre de emisiune radiofonică și organele de presă au difuzat textul unui apel adresat Arhiepiscopului de Canterbury și Primat al Marei Britanii de către I. P. Sf. Patriarh Nicodim al României.

Inaintestătătorul Bisericii noastre cere șefului bisericii anglicane să facă uz de toată trecerea sa pe lângă comandamentul aliat, pentru a se pune capăt bombardamentelor de teroare ce le execută aviația anglo-americană împotriva populației românești, masacrele săvârșite până acum nefiind justificate din punct de vedere militar. GR. T. M.